

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

РУСКИ ЦЕНТАР

РУСКИ ЈАЗИК
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА:
МИНАТО, СЕГАШНОСТ,
ИДНИНА 2

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

РУСКИ ЦЕНТАР

РУСКИ ЈАЗИК
ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА:
МИНАТО,
СЕГАШНОСТ,
ИДНИНА 2

Зборник на трудови од II Меѓународна конференција
„Руски јазик литература и култура:
минато, сегашност, иднина“

(одржана на 29-30 септември – 1 октомври 2019 г. во Скопје)

Издавач: Руски центар при УКИМ

Уредник на издавачката дејност: проф. д-р Никола Јанкуловски,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Меѓународен уредувачки одбор:

Мишел Павловски, Република Северна Македонија

Елена Верижникова, Руска Федерација

Емил Ниами, Република Северна Македонија

Елена Обухова, Руска Федерација

Елена Недиќ, Република Србија

Рецензенти:

Наталија Милчовска

Лорета Георгиевска

Јазична редакција:

Бобан Карапејовски (за македонски јазик)

Елена Обухова (за руски јазик)

Емил Ниами (за англиски јазик)

Лектура:

Бобан Карапејовски

Компјутерска подготовка и печат:

БороГрафика

Дизајн на корицата:

Горан Шукуловски

Тираж: 100 примероци

Содржина

- 7** **Лилјана Макаријоска**
Руската етнолингвистика како основа за јужнословенските
етнолингвистички истражувања
- 25** **Елка Јачева-Улчар,**
Марија Чичева-Алексиќ
Лични имиња со грчко потекло во рускиот антропонимски
фонд (во споредба со македонскиот личноименски репертоар)
- 33** **Сергей Попов**
Мемориалниот намен на географските објекти
како резултат на државната топонимска политика
- 43** **Лидија Тантуровска**
Причаство во рускиот јазик
- 59** **Красимира Илиевска**
Местото на некои особености на руската полисемија
во наставата по руски јазик
- 69** **Марија Пандева**
Разлики во преводите на Чехов на македонски јазик
- 81** **Liudmila Arcimavičienė,**
Zorica Trajkova
Media framing of political conflict between Russia
and the UK: a case study of Skripals' poisoning
- 95** **Димитар Пандев**
На фонот на „Златната рипка“
(Во ковачницата на семиотиката)
- 103** **Геннадий Ковалёв**
Еще раз о прародине славян

- 111 Елена Обухова**
А.С.Пушкин – новатор и современник (о творчестве
А.С.Пушкина через призму последних интернет-реалий)
- 119 Скуридина Светлана Анатольевна**
Пушкин в восприятии героев Ф.М.Достоевского
- 125 Кристина Димовска**
„Трагизмот“ на Игор Свјатославович
- 139 Майя Александровна Ермошина**
„Современное положение русскоязычных СМИ в Греции“

Лилјана Макаријоска
Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков“, Скопје

РУСКАТА ЕТНОЛИНГВИСТИКА КАКО ОСНОВА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ ИСТРАЖУВАЊА

Во словенската лингвистика постои традиција на истражувањата од областа на етнолингвистиката како научна дисциплина што го проучува односот меѓу јазикот и културата. Етнолингвистичките проучувања се особено актуелни во последните две децении, а истражувањата систематски се одвиваат во повеќе центри во Русија, Бугарија, Србија, Македонија и др. и најчесто се однесуваат на проучувањето на обредите на премин од животниот циклус, на календарскиот циклус, на народната митологија и сл. Основите на словенската етнолингвистика се поставени во Русија, па претставуваат своевиден образец за проектите што се реализираат во други средини. Дефинирањето на терминологијата од областа на духовната култура, на пр. традиционалните обичаи и обреди во балкански, јужнословенски и во општословенски контекст, играат важна улога во конструирањето на идентитетите, развивањето на чувството за заеднички врски и припадност кон пошироката општествена заедница. Основните лексикографски цели на словенската етнолингвистика се поставени со етнолингвистичкиот речник „Славянские древности“, во кој е застапена и македонската етнокултурна лексика.

Етнолингвистиката како научна дисциплина го проучува односот меѓу јазикот и културата и според својата природа е интердисциплинарна¹. Нејзин основач е Никита И. Толстој, руски славист (Вршац, 1923–1996), чии ученици и соработници ја прифатиле неговата идеја за проучување на словенските јазици во неразделна врска со словенската народна култура. Методолошките поставки на Никита Илич Толстој, творецот на руската етнолингвистичка школа, влијаат на развојот на словенската етнолингвистика. Тој тргнува од премисата дека јазикот, иако е автономен семиотички систем, е во неразделна врска, односно целина со културата што ја изразува². По неговата смрт, неговата сопруга Светлана Толстој со соработниците ги продолжува московските етнолингвистички истражувања и работата на еден од најобемните етнолингвистички проекти, речникот „Словенски старини“³.

Значењето на етнолингвистичките истражувања произлегува од фактот што овие истражувања се засновани на проследувањето на елементите на народната (материјална и духовна) култура, на обичаите и обредите и нивните лексичко-семантички вредности. Етнолингвистичките проучувања се особено актуелни во последните две децении и тие систематски се одвиваат во повеќе лингвистички центри во Русија, Полска, Бугарија, Србија и најчесто се однесуваат на проучувањето на обредите на премин од животниот циклус, на календарскиот циклус, на народната митологија и

¹ Во практиката понекогаш етнолингвистиката и социолнгвистиката се спротивставуваат како дисциплини со различна хронолошка насоченост: првата првенствено кон историски податоци, обраќање кон „живата старина“, со цел во современиот материјал да пронаоѓа и историски да толкува факти и процеси; другата е насочена кон современ јазичен материјал, кој се изучува, пред сè, во комуникативно-функционален, структурно-описен и нормативно-синхрониски аспект (Толстој 2000: 316–317). Етнолингвистиката на поширок план ги вклучува во себе дијалектологијата, јазикот на фолклорот и дел од историјата на јазикот, односно историската дијалектологија со културната и етничката историја на народот и речиси сите аспекти на изучување на јазикот како социјална појава (Толстој 2000: 322).

² Јазикот се смета за основен, најизразен и постојан показател на етносот. Него го следат други, историски помалку стабилни и променливи обележја – обележја на единство на територијата, културата, етничката/националната самосвест, државното уредување, економскиот ареал, социјалниот организам и, најпосле, антрополошкиот тип (Толстој 2000: 324).

³ *Славянские древности*, Этнолингвистический словарь, под ред. Н.И. Толстого. Т. 1–5, Москва 1995–2012.

сл. Јужнословенската, односно балканската етнолингвистика е заснована, главно, на методите на руската етнолингвистичка школа.

Разликите меѓу словенските етнолингвистички школи во споредба со англоамериканската (лингвистичка) антропологија се однесуваат на ориентираноста на словенската етнолингвистика кон теренските и архивските истражувања и кон реконструкција на најстарите етнодијалектни модели и изработка на етнодијалектни речници, а како синтеза на овие истражувања се реализираат енциклопедиските речници „Славянские древности“ и „Словенска митологија“, речниците на етнокултурните стереотипи „Słownik stereotypów i symboli ludowych“ 1–2 или дијалектните и етнојазични атласи „Малый диалектологический атлас балканских языков“. Во антрополошката лингвистика, од друга страна, е нагласена синхрониската и прагматичката димензија на значењата, т.е. интересот за конкретниот општествен контекст и идеолошкиот аспект на значењата, при што предмет на проучување се не само етничките заедници туку и јазичните, социјалните и др. (Илић, Ђурић-Миловановић 2013: 75–77).

Во непосредна врска со други лингвистички методи, етнолингвистичкиот пристап е присутен во трудовите на многу етимолози, етнологзи, фолклористи, семиотичари и др., а при етнологската анализа и интерпретацијата на обредите, обичаите и на верувањата во народната култура, се тргнува од претпоставката дека се тоа појави што се тесно поврзани со сите сегменти на животот: обичаите и моралните норми на заедницата и социјалните односи, стопанисувањето, културата на домувањето, исхраната, облекувањето, уметничкото изразување. Вниманието е насочено кон оној културен сегмент во кој обредите, обичаите и верувањата се испреплетуваат, имајќи предвид дека „народната култура претставува жив, непрекинат процес низ кој минуваат културните појави, се трансформираат, исчезнуваат, со можност повторно да се појават со исти или нови содржини и функции, во зависност од општествените, политичките, културните и природните промени“ (Вражиновски 2000: 9–12).

Во руската етнолингвистика, првично, како основни се поставени лексикографските цели, на пр. во Москва се реализира словенскиот

етнолингвистички речник „Славјанские древности“⁴ (СД) објавен во пет тома (1995–2012); па енциклопедискиот речник „Словенска митологија“/, „Славјанская мифология, энциклопедический словарь“ (СМ: 2002)⁵ итн.

Проектот „Мал дијалектолошки атлас на балканските јазици“ е заснован на теренската работа на истражувачкиот тим и од 1996 г. тој паралелно се реализира во Институтот за лингвистички истражувања при Руската академија на науките во Санк-Петербург и во Институтот за словенска филологија во Марбург, Германија. Предвидениот резултат од овој проект се двата тома со карти, едниот опфаќа синтаксички прашања, а другиот ја опфаќа лексиката на материјалната и духовната култура на Балканот. Картографиран е дијалектен материјал од единаесет пунктови, кои ги репрезентираат дијалектите на сите основни генетски подгрупи на балканските јазици (грчки, албански, романски и јужнословенски)⁶. Од македонската јазична територија во овој проект е застапен пунктот Пештани, Охридско.

Картографирањето на појавите од традиционалната духовна култура во јужнословенските средини се развивало, пред сè, во рамките на етнографијата, но терминологијата и особеностите на нејзиното функционирање во јазичниот простор главно останувале запоставени, надвор од видокругот на истражувачите. Од друга страна, ареалното истражување на словенската лексика е ограничено на опис на распоредот на лексемите или на нивните значења во лингвистичкиот простор. Во студијата на Плотникова „Етнолингвистичка географија на јужните Словени“ (2004), врз основа на десетина карти со јужнословенски материјал, покажани се можностите за картографирање во етнолингвистиката

⁴ Речникот „Славјанские древности“ е прв етнолингвистички речник на традиционалната духовна култура на сите словенски народи, односно прилог кон истражувањето на фолклорот, митологијата и етнографијата на словенските народи, но и на словенските јазици, односно нивниот лексички фонд.

⁵ На истата лексикографска матрица е и белградското издание „Словенска митологија, енциклопедијски речник“.

⁶ Проектот „Мал дијалектолошки атлас на балканските јазици“ ги опфаќа јужнословенските пунктови: Оток во Далмација, Завала кај Подгорица, Каменица кај Књажевац, Пештани кај Охрид, Гега во Пиринска Македонија кај Петрич, Гела во Средните Родопи, Равна во областа Провадија, па два албански, два новогрчки и еден аромански пункт.

(картографирани се појави коишто истовремено им припаѓаат и на лингвистиката и на етнографијата). Студијата на Плотникова ги комбинира резултатите од теренските истражувања вршени според предвидениот прашалник, како и различната објавена етнографска граѓа од стотина години. Основната цел на студијата на Плотникова е одредување на „дијалектите“ на традиционалната духовна култура на јужните Словени. Идеографскиот прашалник опфаќа прашања од годишниот календар, од некои земјоделски обичаи, а опфатени се и прашања од обичаите на животниот циклус (со поттеми *раѓање, свадба и смрт*) и прашања од областа на народната митологија. Во рамките на овие универзални теми, издвоени се многу особености кои авторката, врз основа на претходните истражувања, ги сметала за „балкански“, односно – заеднички за неколку балкански традиции, а нерегистрирани надвор од Балканот или својствени само на една традиција, според карактерот вклопени во балканскиот модел на светот. Применетите методолошки постапки може да се споредат и со постапките во изработка на атласот на културните дијалекти на јужните Словени⁷.

Изработените карти го омеѓуваат македонско-јужносрпско-западнобугарскиот ареал, јужниот балканскословенски појас, западниот словенечко-хрватски појас, односно покажуваат спротивставеност на јужнословенскиот центар и периферијата⁸.

На материјалната и духовната култура на јужнословенските народи се посветени бројни трудови во едицијата „Истражувања на словенската дијалектологија“ / „Исследования по славянской диалектологии“. На пр. во 10-тата книга од едицијата, под наслов „Терминологската лексика на материјалната и духовната култура на *балканските Словени*“⁹, содржани се статии на руски автори (М. В. Домосилецкая, А. Н. Соболев, Г. П. Клепикова, А. А. Плотникова, И. А. Седакова, Е. С. Узенева), на бугарски (С. Александрова, М. Витанова, М. Котева) и српски автори (Б. Сикимић, Т. Петровић), а засновани главно на материјалите собрани за „Малиот дијалектолошки атлас

⁷ Впрочем, постојат неколку слични обиди за лингвогеографско и лингвистичко проучување на јужнословенскиот дијалектен континуум (на пр., на тема „поклади“ постои пробен том на Етнографскиот атлас на Југославија).

⁸ Границите на ареалите се одредени со изоглоси и изодокси, а анализата ги покажува зоните на иновации, на балканизмите, на јадрото и периферијата.

⁹ „Терминологическая лексика материальной и духовной культуры *балканских славян* Институт славяноведения, Российская академия наук, Москва 2004.

на балканските јазици“ (МДАБЈ), односно на дијалектолошки и етнографски извори значајни за балканската дијалектологија, но и за етнолингвистиката.

Несомнено, најголем придонес во развојот на руската етнолингвистика, што претставува своевиден образец за јужнословенските етнолингвистички истражувања, се трудовите на соработниците на Одделот за етнолингвистика и фолклор при Институтот за словенски студии на Руската академија на науките¹⁰ (Отдел етнолингвистики и фолклора Институт славяноведения Российской академии наук <https://inslav.ru>), меѓу кои ги изделуваме монографските изданија на Светлана М. Толстая (2008, 2010, 2013, 2015, 2019), на Анна А. Плотникова (2000, 2004, 2009, 2013, 2016, 2018), Ирина А. Седакова (2007, 2013), Л. Н. Виноградова (2000, 2016), Татјана А. Агапкина (2002, 2010, 2019), Елена С. Узенёва (2010, 2018) и др.

Етнолингвистички насочените истражувања во Србија, кои започнуваат од 90-тите години на XX век, како појдовна основа го имаат прашалникот на Плотникова (1996), што инсистира на текст главно само ако е тој дел од бараната етнолингвистичка лексикографска дефиниција, а подоцна истражувањата се развиваат со проширување на прашалникот со водење сметка и за конкретните географски фактори на истражуваното население (со одредување култни места, патишта) и со други аспекти на традициската култура. на пр.: народната метеорологија, медицина, ветерина, верувања во животните и сл. (Сикимић 2005: 238)¹¹.

Во Белград од 1996 година излегува тематскиот етнолингвистички годишник „Кодови на словенските култури“ / „Кодови словенских култура“¹², кој обединува поширок круг слависти. Првата книга (1996)

¹⁰ Светлана Михайловна Толстая, Анна Аркадьевна Плотникова, Ирина Александровна Седакова, Людмила Николаевна Виноградова, Татјана Алексеевна Агапкина, Елена Семёновна Узенёва.

¹¹ За развојните тенденции на етнолингвистиката во современата српска лингвистика в. и Ристић С. С., Лазић-Коњик И. (2018).

¹² „Кодови словенских култура“ е списание посветено на духовната народна култура на словенските народи, во кое се поттикнува интердисциплинарниот пристап во истражувањата од областа на фолклористиката, етнолингвистиката и етносемиотиката, антропологијата, како и етимологијата, балканистиката. Секој број е посветен на одредена тема – па, досега се објавени свески за: билките, храната и пијалаците, свадбата, делови на телото, а секоја книга содржи и избрана тематска библиографија и регистар.

е посветена на билките во народната култура на словенските народи, а се проследува и симболиката на некои плодови (грав, грашок, лук, јаболко, грозје, орев и др.) во обредите од животниот циклус. Втората книга (1997) е посветена на претставите за храната и пијалаците во културата на словенските народи. На пр. *Ана Плойникова* укажува на типовите и симболиката на називите за обредните лебови во календарот на балканските Словени и тоа според празниците (бадњак, бадник, божићњак, василица, великденски колак и др.), според мотивите (веселица, богатица, чесница, радосник, кићењак), според дејностите (овчарник, кошара, орачица, говедарица). *Марина Ваљенцова* се осврнува на семантиката на кашата (плодност, богатство и ситост) во обредите поврзани со раѓањето, крштевањето, погребот, помените, со календарските обреди, народната медицина. *Ирина Сегакова* посветува внимание на симболичките значења на словенските верувања во храната и пијалаците за бремените жени и обредните правила во врска со исхраната за обезбедување на посакуваните и спречување на непосакуваните особини на детето. *Татјана Агајкина* ги дефинира промените во односот кон храната во пролетниот обреден циклус: по Масленици (месна, мрсна, маслена, шарена, сирна недела) со изобилна и разновидна храна, сред пост – време на избегнување на „забранета“ храна, па на Велигден (Ускрс), со повторно враќање на мрсната храна, по приготвувањето на велигденските јајца и обредните лебови што го симболизираат обновувањето на животните активности. Во третата книга на годишникот „Кодови словенских култура“ (1998) се посветува внимание на кодовите на свадбата кај словенските народи и свадбениот код, секундарно преобразен во другите сегменти на народната култура на Словените: карневалската свадба, обредите на годишниот (календарски) циклус, обредите на раѓањето и крштевањето, погребот, игрите и др. во фолклорните текстови и др. *Радосиј Иванова* ја разгледува бугарската свадба како систем од знаци и ги одредува својствата на важните обредни лица (кум и старејко), обредните предмети (свадбени лебови, свадбено дрвце и барјак), како и просторниот опсег на свадбата одреден со движењето на сватовите од домот на младоженецот до домот на невестата и назад. Предмет на интерес на *Ана Плойникова* се различните локални народни називи на *накоњчеио* ‘детето што се дава на невестата за да раѓа деца’ кај балканските Словени, додека *Елена Узењева* се осврнува на секундарната ритуализација на

свадбените предмети (прстен, невестински венец, свадбени свеќи, свадбена облека, свадбен бајрак) во обредите при: породување, погреб, гатање, народна медицина, сточарски и календарски обреди. *Ирина Седакова* укажува на верувањата, благословите, изразите и др. и на обредите при раѓањето и крштавањето на детето во светлината на претставата за свадбата и на односот спрема машкиот/женскиот пол на детето, како и на магиските постапки за среќен и плоден брак на новороденчето. Тема за четвртата книга на годишникот „Кодови словенских култура“ (1999) се деловите на телото во народната култура на словенските народи при што народната анатомија и физиологија се покажуваат преку називите на деловите на човечкото, животинското тело, преку верувањата, магиските постапки поврзани со телото. *Таџјана Аџајкина* ги проследува магиските и календарско-ритуалните дејства со вода (*кајење, љолевање, љрскање, љркалање во роси* и др.), со кои се обезбедува телесно здравје. *Ана Плойникова* ги документира називите за постелката (плацентата) и укажува на нивната ареална распространетост, како и на магиските постапки со постелката и верувањата за децата родени на необичен начин. Петтата книга од годишникот (2000) е посветена на земјоделството во културата на словенските народи, на народните претстави на земјоделците. *Таџјана Аџајкина* се осврнува на обредното обиколување на житните полиња и активностите што се изведуваат за поттикнување на плодноста на житните култури, а *Елена Узењова* и *Валерија Усачова* кажуваат на продуктивните, заштитните и прочистувачките функции на брашното во обичаите на животниот и годишниот циклус во верувањата на Словените. Во шестата свеска (2001) се објавени прилози за боите во народната култура на словенските народи. *Ирина Седакова* се осврнува на симболиката на боите во ритуалите, верувањата и претставите поврзани со раѓањето и функцијата на боите, во поттикнувањето на животната сила на новороденчето, на неговата заштита како и на заштитата на родилката, на позитивното влијание на боите на зачнувањето, бременоста и породувањето. Седмата книга (2002) е посветена на децата во словенската народна култура. *Ана Плойникова* ја разгледува структурата, терминологијата и семантиката на обредното празнување на раѓањето на детето, укажувајќи на географската распространетост и ареалната специфичност на ова празнување кај јужните Словени (*krstike, križma; бабине; љовојница; молийви,*

кадене). *Свејлана Толсјаја* ги претставува и ги толкува магиските постапки за заштита на новороденчето од смрт во претставите на словенските народи – при погребот, по смртта и погребот на детето, кога жената ќе забремени, на породувањето и по породувањето. Дејствените, вербалните, предметните и другите постапки за магиска заштита се разгледуваат како систем што опфаќа: миење/капење на детето, хранење, облекување, амулети, провлекување, симболичко „фрлање“ – оставање на детето, наоѓање, како и магиски постапки при кумувањето и крштавањето. Осмата книга (2003) е посветена на птиците, деветтата (2004) на смртта, а десеттата (2008) на огнот итн.

За развојот на српската етнолингвистика е значаен проектот „Интердисциплинарно истражување на културното и јазичното наследство на Србија“ (Интердисциплинарно истражување културног и језичког наслеђа Србије) и изработката на мултимедијалниот интернет портал „Поимник на српската култура“ (Појмовник српске културе, <http://www.etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/pojmovnik.php>), со целосовременување на научниот пристап на полето на етнологијата, науката за јазикот и другите хуманистички дисциплини, изградување на дигитална инфраструктура и формирање репрезентативен интернет-портал, изработка на дигитален мултимедијален тезаурус – лексикографско-енциклопедиска база отворена за нови содржини. Во електронскиот „Поимник на српската култура“¹³ се дефинираат поими од српската материјална и духовна култура и тоа, како што се посочува, „и оние што се сосема архаични и универзални, и оние специфично национални, но и оние што се современи и интернационални“, па во него наоѓаат место „термините на традиционалната и на современата култура, на селската и на градската, на елитната и на популарната, на мнозинската и на малцинската и секоја друга културна стварност“ со цел да се претстави испреплетеноста и разновидноста во минатото и сегашноста, но и во иднината, со оглед на тоа што културата е „слоевита, променлива и жива“.

Ќе ги споменеме и проектите „Етнолингвистички и социолингвистички истражувања на бегалците и на мултиетничките заедници на Балканот“ („Етнолингвистичка и социолингвистичка

¹³ *Појмовник српске културе*. Реализатори на проектот се: Етнографскиот институт и Институтот за српски јазик при САНУ во Белград, Факултетот за технички науки при Универзитетот во Приштина, Косовска Митровица.

истраживања избеглица и мултиетничких заједница на Балкану“) при Балканолошкиот институт на САНУ, како и „Словенски говори на Косово и Метохија“ („Словенски говори на Косову и Метохији“) при Институтот за српски јазик на САНУ.

Концептот на етнолингвистиката кај бугарските и кај романските автори го илустрира зборникот од трудови „Етнолингвистички проблеми на балканските народи“ (София 2000).

За развојот на бугарската етнолингвистика е значајна работата на Секцијата по етнолингвистика при Институтот за бугарски јазик „Проф. Љубомир Андрејчин“ при БАН, која е основана во 2008 г. врз основа на веќе постојните оддели во Институтот: Секцијата по лингвокултурологија, Секцијата по ономастика и Секцијата по теорија и практика на преводот. Научниот интерес е насочен, пред сè, кон значајни културни феномени од традиционалната култура на Бугарите, кон нивната јазична форма и семантика, односно кон културното проучување на бугарскиот јазик. Ќе споменеме некои од научноистражувачките проекти поврзани со дејноста на соработниците од овој Оддел: „Етнолингвистички теоретски и применети истражувања. Сликата на светот во бугарскиот јазик во споредба со други јазици“¹⁴ (Етнолингвистични теоретични и приложни изследвания. Картиката на света в българския език и в съпоставка с други езици) (2015–2018); „Модел на споредбено истражување на фрагмент од народната култура на бугарскиот и словачкиот јазик“ (Модел на съпоставително изследване на фрагмент от народната култура на български и словашки език) (2015–2017) и „Музичкиот свет на Бугаринот во лексичкиот систем на бугарските дијалекти (етнокултурни аспекти)“ (Музикалният свят на българина в лексикалната система на българските диалекти (етнокултурни аспекти) (2016–2018); како и тековниот „Етнолингвистички речник на бугарската народна медицина“ („Етнолингвистичен речник на българската народна медицина“) (2016–2019), кој има цел да ги документира називите за болестите, средствата за лекување, називите за лекувачите, за лечебните места и извори, за митолошките суштества што причинуваат болести или помагаат при лекувањето болести, за светците исцелители и др. и тоа врз основа на собрани дијалектни

¹⁴ Задача на проектот е развој на етнолингвистичката лексикографија, создавање електронски бази од архивски извори, библиографии, работа на теоретски и др. проучувања.

лексеми од архиви и изданија, кои се предмет на лексикографска обработка.

Од објавените етнолингвистички речници што придонесуваат за документирање на бугарската обредна практика се изделуваат „Тематскиот речник на термините од народниот календар“¹⁵ од Палмира Легурска и Марија Китанова (2008), како и „Тематскиот речник на бугарската семејна обредност“ од Палмира Леџурска, Нега Павлова и Марија Киџанова (2012).

Новиот „Речник на народната духовна култура на Бугарите“ од Зоја Барболова, Марџариџа Симеонова, Марија Киџанова, Нега Муџафчиева и Палмира Леџурска, во издание на „Наука и искуство“ (2018) е прв енциклопедиски речник на термините поврзани со традиционалните бугарски вредности – дом, семејство, празници, обреди, обичаи и верувања, во кој лексикографски се претставени над 5000 називи со јасни толкувања. Изборот на лексиката е во врска со: календарската обредност; семејната обредност (раѓање, свадба, погреб); роднинска терминологија; народно право, демони, митоними итн., и тоа на целата јазична територија.

Лексичко-семантичката анализа на терминологијата на обредите и обичаите кај Македонците придонесува за согледување на културните и јазичните традиции што доаѓаат од различни македонски подрачја, а кои се значаен дел од македонското културно наследство. Лексиката што е специфична за целата македонска јазична територија е потврда за единството на македонската културно-јазична традиција, а упатува на обреди и обичаи што може да се сметаат за балкански, јужнословенски и општословенски¹⁶. Исто така, народниот календар, како дел од културното наследство, е во непосредна врска со народната религија¹⁷, практикувана во различни периоди, на различни територии

¹⁵ Материјалот е подреден во тематски групи: празници и хрононими, обреди и обредни дејства, обредни предмети, вршители на обредни дејства (обредни лица), обредни места.

¹⁶ Теренскиот материјал овозможува да се проследат специфичните елементи што го градат етничкиот идентитет на Македонците, афирмирајќи ја националната култура и јазикот како духовно културно наследство.

¹⁷ Црковното влијание е нагласено во наложените ритуални, обредни дејства со црковно-христијански карактер, но црквата вклучува и други елементи во целосниот обичаен систем, на пр. во погребната обредност: тажење, простување, ставање облека и предмети во гробот, раздавање храна итн.

и во различни социјални средини, а има најголеми сличности со религијата на другите христијански православни народи, кои исто така, настојувале да ги зачуваат традиционалните вредности, пред сè, календарските, религиозните празници, обредите и обичаите.

Интересот за етнолингвистичките истражувања во Македонија е од поново време, иако во рамките на бројни дијалектолошки и етнологски трудови е засегната и лексиката од областа на духовната и материјалната култура, сепак не се вршени некои посистематски истражувања. Секако, мошне значајно е и колективното издание на МАНУ „Етнологија на Македонците“ (1996), монографскиот труд на Марко Китевски „Македонски народни празници и обичаи“ (1996, 2013), како и лексикографското издание „Речник на народната митологија на Македонците“ (2000) и др.

Исто така, во прилог на покомплексни етнолингвистички проучувања се и материјалите од етнологските проекти на одделни научни центри во Македонија. На пр., Институтот за етнологија и антропологија при Природно-математичкиот факултет во Скопје располага со етнографски материјали од проектите архивирани во Архивот за етнологски и антрополошки ресурси (АЕАР) и со Дигитален архив за етнологски и антрополошки ресурси (ДАЕАР) при Институтот за етнологија и антропологија. Ќе го споменеме и лексичкиот материјал од картотеката на проектот „Македонски дијалектен атлас“, кој се работи во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Во Институтот за старословенска култура во Прилеп се реализирани проектите: „Македонска народна митологија“ и „Речник на митови и на народната култура на Македонците“. Во Одделението за македонска народна литература при Институт за македонска литература е реализиран проектот „Македонско фолклорно наследство“ и др.

Најчесто етнолингвистичките проучувања ја опфаќаат и лексиката што е во врска со обичаите и обредите на премин во животниот циклус: раѓање – свадба – смрт, на пр. во трудовите на Неделков (2005), Кличкова, Георгиева (1965: 95–186), Петреска (2002), Жежел-Каличанин (2008), Малинов (2001), Макаријоска (2019) и др., како и споредбените истражувања во трудови на Малинов (2013: 126–147). Со календарска обредност се поврзани трудовите на Китевски (1996, 2013), Малинов (2006), *Трџески (2015) и др.*, со народната

архитектура, домувањето и сл. *Томовски С. (1960)*, Намичев П. (2009), Грабријан (1986), со земјоделството, на пр. Николов (1960: 267–369), Караџоски (2009), со занаетчиството на пр. Митрески (1983), Дојчиновски (1996), Петровска (2017) итн.

Би сакале да укажеме на потребата од покомплексни етнолингвистички истражувања засновани врз автентичен теренски материјал, како на пр. изданието за *Голо Брдо (Соболев, Новик 2018) и др.*, што би се обединиле со етнолошките и дијалектолошките материјали, како и објавените научни трудови од овие области, а со цел создавање електронска полифункционална база на податоци со утврдени методолошки постапки.

Во текот на последниве години се издадени монографските трудови на Лилјана Макаријоска „Лексиката на македонската традиционална култура“ (2014), „Лексиката како огледало на народната култура“ (2019). Исто така, објавени се и лексикографски трудови, на пр. на Макаријоска „Речник на македонската традиционална култура“ (2016), кој опфаќа над 16 500 лексички единици, со цел да се овозможи посеопфатен увид во богатиот лексички фонд од областа на македонската култура и афирмирањето на културните вредности на Македонците и заштитата од заборавот на актуелните и архаичните лексички елементи на материјалната и духовната култура, како и на Лидија Ковачева и Лутеција Боцева „Речник на македонските народни празници, обичаи и верувања“ (2014) и новото издание на Ковачева „Македонски народни празници, обичаи и верувања, Речник“ (2019).

Низ сѝраницијѝ на ѓодишинојѝо сѝисание „Македонски фолклор“, ѓласник на Инсѝијѝујѝојѝ за фолклор „Марко Цејѝенков“, засѝајѝени се и ѝѝрудови ѝѝѝо засеѓнувааѝ ѝѝерминолошки асѝѝекѝѝ (Rajković 2006: 218–228, Пеѝѝровска 2016: 235–245, Макаријоска 2019a: 49–61).

Споредбената анализа на македонските материјали со материјалите на другите словенски народи би придонела за дооформување на мозаикот на словенската духовна култура.

Имајќи го предвид значењето на етнокултурната лексика за негувањето на македонската народна традиција соочена со губење многу форми што не успеваат да се вклопат во новите општествени услови и, секако, со заборавот на бројните термини од обредно-обичајната практика, се надеваме дека ќе се поттикнува интересот за нејзино проучување, како израз на изградената свест за националната традиционална култура и терминологијата поврзана со неа.

Литература

1. Агапкина Т. А. 2002: *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*. Издательство „Индрик“, Москва.
2. Агапкина Т. А. 2010: *Восточнославянские лечебные заговоры в сравнительном освещении. Сюжетика и образ мира*. „Индрик“, Москва (Серия „Традиционная духовная культура славян. Современные исследования“)
3. Агапкина Т. А. 2019: *Деревья в славянской народной традиции: Очерки*. „Индрик“, Москва 2019. 656 с.
4. Барболова З., Симеонова М., Китанова М., Мутафчиева Н., Легурска П. 2018: *Речник на народната духовна култура на българиите, М. Китанова (отг. ред.), БАН Институт за български език, Наука и изкуство, София*.
5. Виноградова Л. Н. 2000: *Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян*. М.: Издательство „Индрик“, 2000.
6. Виноградова Л. Н. 2016: *Мифологический аспект славянской фольклорной традиции*. „Индрик“, Москва, 384 с.
7. Вражиновски Т. и др. 2000: *Речник на народната митологија на Македониите*, Скопје.
8. Грабријан Д. 1986: *Македонска кука*, Мисла, Скопје.
9. Дојчиновски К. 1996: *Занаетиите и еснафиите во Скопје*, Матица македонска, Скопје.
10. ЕПБН 2000: *Етнолингвистични проблеми на балканските народи*, Dios, София.
11. Жежел-Каличанин Т. 2008: *Македонски свадбени обичаи и песни*. Скопје.

12. Илић М., Ђурић-Миловановић А. 2013: Ко ме треба антрополошка лингвистика у Србији данас? Пример креирања Дигиталног звучног архива Балканолошког института САНУ. *Етнологско-антрополошке свеске*, 21, 10, Београд, 73–89.
13. Караџоски В. 2009: *Аграрна маџија и нејзино влијание врз традиционална култура на селското население во Македонија*, Ацко 06, Прилеп.
14. Китанова М. 2010: *Етнолингвистички еџуди*, Знак '94, Велико Търново.
15. Китевски М. 1996: *Македонски народни џразници и обичаи*, Менора, Скопје.
16. Китевски М. 2013: *Македонски народни џразници и џразнични обичаи*, Камелеон, Скопје.
17. Кличкова В., Георгиева М. 1965: *Свадебниџе обичаи во Галичник (Дебарско)*, Гласник на ЕМ, кн. 2, Скопје 1965, 95–186.
18. Ковачева Л., Боцева Л. 2014: *Речник на македонскиџе народни џразници, обичаи и верувања*, Центар за културно и духовно наследство, Скопје.
19. Ковачева Л. 2019: *Македонски народни џразници, обичаи и верувања*, *Речник*, Скопје, 376 с.
20. Легурска П., Китанова М. 2008: *Темаџичен речник на џтерминиџе на народниџа календар*, Академично издатељство „Проф. Марин Дринов“, Софиџа, 150 с.
21. Леџурска П., Павлова Н., Киџанова М. 2012: *Човешкиџа живоџа раџдане, свадба, џџзребение, Темаџичен речник на бџлџарскиџа семеџна обредносџа*, Академично издатељство „Проф. Марин Дринов“, Софиџа, 166 с.
22. Макариџоска Л. 2014: *Лексикаџа на македонскиџа џтрадиционална кулџтура*, Скопје.
23. Макариџоска Л. 2016: *Речник на македонскиџа џтрадиционална кулџтура*, Скопје.
24. Макариџоска Л. 2019: *Лексикаџа како оџгледало на народнаџа кулџтура*, Скопје.
25. Макариџоска Л. 2019а. Вегетациџата во обредно-обичаџната практика (џужнословенски паралели), *Македонски фолклор* XL, 74, Скопје, 49–61.
26. Малинов З. 2001: *Посмрџиниџе обичаи во Бреџалничкиџа обласџа*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.

27. Малинов З. 2006: *Традицискиот народен календар на Шойско-бреџалничката етнографска целина*, Посебни изданија, кн. 68, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.
28. Малинов З. 2013: Календарската обредност во македонско-бугарското пограничје – компаративни истражувања, *Славишки зборник*, бр. 2, „Градски музеј“, Општина Крива Паланка, Крива Паланка, 126–147.
29. Митрески П. 1983: *Занаетчисвото во Охридско-сирешкиот регион*, Скопје.
30. Намичев П. 2009: *Селската кука во Македонија, етнологија и етнологија на македонската селска кука од 19 и почетокот на 20 век*, Министерство за култура, Управа за заштита на културното наследство, Скопје.
31. Неделков Љ. 2014: *Обреди на времјин од животиот циклус кај Македонците од Тиквеш*, Институт за етнологија и антропологија, Природно-математички факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
32. Николов 1960: Земјоделството и обичаите сврзани со земјоделската работа во Куманово, *Гласник на Етнологишкиот музеј во Скопје*, 1, Скопје, 267–369.
33. Новевска З. 1993: Народната терминологија и алатките за обработка на лен. *Македонски фолклор* XXV, 51, Скопје, 223–226.
34. Pashina O. 2018: The study of folk singing terminology, *Македонски фолклор* XXXIV, 65, Скопје, 185–193.
35. Петреска В. 1998: *Пролежниот обичај, обреди и верувања кај Македонците*, Скопје.
36. Петреска В. 2002: *Свадбата како обред на времјин кај Македонците од Брџалничката етнографска целина*, Скопје.
37. Петровска Д. 2016: Лексиката поврзана со носите и со обичаите: еден од показателите за самодетерминирање на Гораните, *Македонски фолклор* XXXVII, 71, Скопје, 235–245.
38. Петровска Д. 2017: *Тетовскиот говор – особености и лексика од областа на казанискиот занает* (според искажувањата на еден тетовски казанџија), Напредок, Тетово.
39. Плотникова А. А. 1996: *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*. Москва.
40. Плотникова А. А. 2000: *Словари и народная культура. Очерки славянской лексикографии*. Отв. ред. С. М. Толстая, Москва.

41. Плотникова А. А. 2004: *Этнолингвистическая география Южной Славии*. Издательство „Индрик“, Москва.
42. Плотникова А. А. 2009: *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала* (Plotnikova A. A. *Materijali za etnolingvističko proučavanje balkansko-slovenskog areala* / Prevod M. Ilić). Институт славяноведения и балканистики РАН, Москва, 160 с. (отв. редактор С. М. Толстая. Издание 2-е, первое – 1996).
43. Плотникова А. А. 2013: *Южные славяне в балканском и общеславянском контексте: Этнолингвистические очерки*. Институт славяноведения РАН, Москва, 384 с.; карты. Отв. редактор С. М. Толстая.
44. Плотникова А. А. 2016: *Славянские островные ареалы: Архаика и инновации*. Москва 2016, 320 с.; карты.
45. Plotnikovová A. A., Uzeňovová J. S. 2018: *Karpatské tradice v balkánské perspektivě: etnolingvistické aspekty*. Ostrava: Ostravská univerzita – Ústav slavistiky Ruské akademie věd, 2018. 248 s.
46. *Појмовник српске културе*, <http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik>
47. Rajković M. 2006: Popular Terminology for “abduction” of girls, *Македонски фолклор* XXXIII, 64, Скопје, 218–228.
48. Ристески Љ. 1999: *Посмртниот обреден комплекс во традициската култура на Мариово*, Прилеп.
49. Ристић С. С., Лазић-Коњик И. 2018: Развојне тенденције етнолингвистике у савременој српској лингвистици, *Српска славистика (колективна монографија)*, Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта, том 1, гл. ур. Љ. Бајић, Београд.
50. СМ – 2002: *Славянская мифология, энциклопедический словарь*, ред. С. М. Толстая, Т. А. Агапкина, О. В. Белова, Л. В. Виноградова, В. Я. Петрухина, Москва, <http://www.antmir.ru>.
51. СД – 1995–2012: *Славянские древности, Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого*, том 1–5, Москва.
52. Седакова И. А. 2007: *Балканские мотивы в языке и культуре болгар. Родинный текст*. М.: „Индрик“, 432 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
53. Седакова И. А. 2013: *Балкански мотиви в езика и културата на българите: Раждане и съдба*. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 316 с.
54. *Славянские древности, Этнолингвистический словарь 1995/1999/2004/2009/2012: под общей ред. Н. И. Толстого, ред. коллег. Т. А.*

- Агапкина, Л. Н. Виноградова, В. Я. Петрухин, С. М. Толстая, 1–5, Москва.
55. Соболев А., Новик А. (ред.) 2018: *Голо Брдо*, „Наука“, Санкт Петербург, *Инстиџиуџи за македонски јазик „Крстиџе Мисирков“*, Скопје.
 56. Стојковска Г. 2004: *Речник на јужнословенската митологија, Издавачки центар Три*, Скопје.
 57. Толстој С. М., Раденковић Љ. (ред.) 2001: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*, Београд.
 58. Толстая С. М. 2008: *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе. Издательство „Индрик“*, Москва.
 59. Толстая С. М. 2010: *Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике. Книжный дом „Либроком“*, Москва, 368 с.
 60. Толстой Н. И., Толстая С. М. 2013: *Славянская этнолингвистика: вопросы теории. Институт славяноведения РАН, Москва, 240 с. (Материалы ко Второму Всероссийскому совещанию славистов 5–6 ноября 2013 г.)*
 61. Толстая С. М. 2015: *Образ мира в тексте и ритуале. Русский фонд содействия образованию и науке*, Москва, 528 с.
 62. Толстая С. М. 2019: *Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике. „Индрик“*, Москва, 704 с.
 63. Томовски С. 1960. *Македонска народна архивејџура*, Скопје.
 64. Томовски К., Паликрушева Г., Крстиџева А. (ур.) 1996: *Етнологија на Македониџиџе, Зборник на трудови, МАНУ*, Скопје.
 65. Триџески Д. 2015: *Годишни обичаи кај Македониџиџе. Живоџи стојрег народниџи календар, Младинска книџа*, Скопје.
 66. Узенџева Е. С. 2010: *Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование. „Индрик“*, Москва – 280 с. Отв. редактор С. М. Толстая
 67. Целакоски Н. 2002: *Прилози за еџиноџрафијаџи на Македонија*, Охрид.
 68. <https://inslav.ru/publication/issledovaniya-po-slavyanskoy-dialektologii-19-20-slavyanskie-dialekty-v-sovremennoy>

Елка Јачева-Улчар

Институт за македонски јазик

„Крсте Мисирков“ – Скопје

Марија Чичева-Алексиќ

Институт за старословенска култура – Прилеп

ЛИЧНИ ИМИЊА СО ГРЧКО ПОТЕКЛО ВО РУСКИОТ АНТРОПОНИМИСКИ ФОНД (во споредба со македонскиот личноименски репертоар)

1. Пред да преминеме кон елаборација на горезацртаната тема, ќе дадеме кус историјат кон личното име кај Русите.

Во текот на речиси илјадагодишната историја, Русите неколкупати го менувале моделот за именување на лицата во социопросторот. Познато е во науката дека личното име има две функции: идентификувачка и разликувачка, во случаите кога две или повеќе лица се носители на едно исто име, па во социјалниот контакт околината одлучува како со давање различни хипокористични форми да се направи разлика меѓу носителите на исто име. Во претхристијанскиот период именувањето се вршело врз основа на она што го опкружувало човекот во тогашниот свет. Така, како лични имиња можеле да се појават имињата: *Трава, Берјоза, Комар, Муха, Воробей, Гус, Волк, Медвед* итн.¹

¹ А. В. Суперанская, *Словарь русских имён*, Москва, 2005, 11.

Христијанството како посебна светска религија се зародило на границата на старата и новата ера во пет епархии: Ерусалимската, Антиохиската (Сирија), Александриската (Египет), Византиската и Римската. Сите овие предели уште во дамнешните времиња биле тесно поврзани меѓу себе. Претходно, походите на Александар Македонски и, подоцна, на римските императори, придонесле кон зближување на културата на овие територии и кон воспоставување, речиси насекаде, исти социјални услови во кои се одвивала трговијата и се отворале школи за месното население, кое учело на латински или на грчки јазик².

Русите се наоѓале најблиску до Византија и во 988 година официјално го примиле христијанството според источниот обред, односно православие. Во почетокот на христијанизацијата, најголем број од личните имиња имале грчко потекло, додека еден дел биле со хебрејско потекло, при што како јазик посредник се јавувал грчкиот. Бројот на христијанските имиња кај Русите во овој период и не бил толку многу голем, со оглед на тоа што во црковните книги и календари во периодот од 7 и 8 век одвај имало 80 запишани имиња на празници и на светители. Веќе во 9 и 10 век бројот на овие имиња кај Русите пораснал на 112, од кои дури 104 биле машки и само 8 женски. До монголските налети во втората четвртина на 13 век бројката се искачила до околу 400, и тоа 330 машки и 64 женски. Ова е така не затоа што повеќе се раѓале машки од женски деца, туку, веројатно, поради доминантните општествени патријархални услови. Во првите векови од примањето на христијанството, руската личноименска формула се состоела од две имиња: едното било давано од фондот на таканаречените древноруски имиња од претхристијанскиот период, а другото било христијанско. Оваа традиција била жива сè до 17 век, иако црквата уште од 14 век започнала да им препорачува на луѓето да се именуваат само со едно православно име. Овие препораки ги применувале и ги почитувале кнезовите и нивните блиски роднини, но мнозинството од населението ги чувало своите древноруски имиња. По завршувањето на монголскиот јарем во 1480 година, почнува позасилено да се активира црковната дејност и постепено почнува напуштањето на древноруските имиња. Запознавањето со латинската Библија придонесува кон внесување имиња од латинско потекло во

² Ibid.

составот на црковните имиња. Месецословот на сите светии, издаден во 1891 година со благослов на Светиот синод од Петербуршката синодална типографија, содржел 900 машки и 250 женски имиња. Црковниот календар од 1988 година, кога се одбележуваат 1000 години од покрстувањето на Русите, вклучува во себе 885 машки и 245 женски имиња, што покажува дека бројот на календарските имиња не доживеал поголеми измени во текот на еден век.

По Октомвриската револуција во 1917 година, кога црквата била изделена од државата, настапила поголема слобода во изборот на личните имиња, па тогаш почнуваат да се позајмуваат имиња од Западот, како *Аврора*, *Ганнибал* или, пак, од Истокот како *Леила*, *Тимур*, потоа нови имиња како созвучје на епохата, како *Еврика*, *Елиџа*, *Рилеј* (во чест на декабристот Рилеев), *Рид* во чест на американскиот писател Џон Рид. Во истиов период на советската индустријализација се јавуваат имиња како *Тракиџор*, *Сјезз* 'сојуз', *Марсељеза*, *Индустрија* и други.³

2. Во продолжение се фокусираме на претставувањето на некои лични имиња во рускиот личноименски фонд кои имаат грчко потекло. За оваа цел, како извор на податоци ни послужи *Речникоѝ на руски имиња (Словарь русских имён)*⁴, чиј автор е една од најпознатите руски ономастичарки Ана Суперанскаја (Анна Суперанская). При ексцерпцијата на овие имиња се покажа дека сите имиња од грчко потекло во рускиот антропономастикон, пред толкувањето, ја содржат ознаката календарско. Нашата првична намера при ова беше да ги издовиме оние лични имиња кај Русите што не се регистрирани во македонскиот антропонимиски систем, а во рускиот имаат грчко потекло. За оваа цел правевме споредба со имињата со грчко потекло застапени во *Речникоѝ на личниѝе имиња кај Македонциѝе* од Љубица Станковска⁵. При споредбената анализа се покажа дека речиси и нема такво име што не е нотирано кај нас и кај Русите како календарско име, иако во различен период. Кога го велíme ова мислиме на тоа дека определени имиња што во руската средина и ден-денес се присутни, во нашата средина се реактуализираат во поново време, иако во речникот се нотирани

³ Ibid. 12 – 14.

⁴ Ibid.

⁵ Љ. Станковска, *Речник на личниѝе имиња кај Македонциѝе*, Скопје, 1992.

како имиња што егзистирале во вековите пред 20-тиот. Такви се имињата: *Макариј* (15 век), *Тимоџеј* (17–18 век), *Греџориј* (со формата *Гриџориј* во 11 век, *Гриџор* во 15 век, *Гриџорие* во 14 век, *Гриџорија* 14 век), *Никийа* (12 век), *Дороџеј* (XIV) и др.

3. Нашето внимание го привлекоа една група имиња, кои навидум не се регистрирани во нашиот личноименски репертоар. Велиме навидум, затоа што овие имиња егзистираат и кај нас, но на површината се непрепознатливи, поради различниот начин на транскрипција на грчките имиња во рускиот, односно во македонскиот. За да го илустрираме ова ќе ги земеме предвид оние грчки имиња кои во својата писмена форма ја содржат графемата што се именува како тхета во старогрчкиот или фита во христијанскиот период, а чија гласовна вредност во грчкиот гласи *th*, која во грчкиот се обележува со графемата *Θ*. Според руската транскрипција, овој глас се предава со фрикативот *ф*, додека во македонскиот овој глас се предава со експлозивниот дентал *џ*. Такво е руското лично име *Фома* (*Фомич*), лик од романот на Достоевски „Селото Степаничково“, кое кај нас одговара на нашето Тома, Томо, чиј етимон се наоѓа во хебрејскиот, а кое во рускиот, односно македонскиот антропономастикон навлегло со посредство на грчкиот јазик во почетокот на христијанскиот период. Семантичката интерпретација на ова име е ‘близнак’⁶, за што имаме директна потврда во изворниот текст на Новиот завет (сп. Ев. Јн 11, 16). Истово важи и за личното име *Фјогор*, чиј носител е познатиот руски писател од 20 век, Достоевски. Името *Фјогор*, всушност, е соодветник на македонското *Теогор*, кое во оваа форма е реактуализирано во поново време наспроти поранешната варијанта *Togor* од грчкото *Тхеогор* (*Θεόδωρος*), чија семантичка интерпретација би гласела ‘дар од Бога’ или ‘Божји дар’. Словенскиот соодветник за ова име и во рускиот и во македонскиот е ист – *Божигар*. Овде е интересно да напоменеме дека оние грчки сложени имиња чија прва компонента гласи *θεο-*, имаат свои преводни варијанти во словенските јазици, вклучително и во македонските и руските имиња разгледувани овде. Такви се

⁶ GNTSD Johannes P.Louw, Eugene A. Nida GREEK-ENGLISH LEXICON, Based on Semantic Domains, United Bible Societies, New York, 1989. . 93, 155 The Greek name of the apostle Thomas (93.155) – Didymus, meaning Twin

имињата: Богдан (гр.: Θεόδωτος) и Богољуб (гр.: Θεόφιλος), кои ги среќаваме и во македонскиот и во рускиот антропономастикон. Во обата личноименски репертоари се среќаваат и имињата *Боџомил* и *Боџомир*, кои од генеалошки аспект се словенски имиња, самостојно создадени по грчки модел, но без конкретен грчки прототип. Иако малку скршнуваме од зададената тема, сепак, би сакале овде да ги споменеме и имињата со прва компонента *боџ-*, кои не се заеднички за рускиот, односно македонскиот личноименски фонд. Така, на пример, додека во рускиот именски фонд го среќаваме л. и. *Боџолей*, образувано од компонентата *боџ-* и придавката *лей* од стсл. лѣпъ ‘убав’, во македонскиот фонд го бележиме и л.и. *Боџојав*, образувано од именката *боџ* и од глаголската именка *јав* од глаголот *јави*, со соединителниот вокал *о*, што не го бележи рускиот именски систем. Грчката варијанта на л.и. Богојав гласи *Εἰπιφαν* (грч: Ἐπιφάνιος), и тоа е забележано во рускиот антропонимски фонд само во оваа грчка форма, но не и со словенскиот еквивалент – *Боџојав*.

4. Во продолжение се осврнуваме и на оние руски лични имиња во кои изгубениот спиритус аспер од грчкиот се предава со гутуралот *џ*, односно во кои е јасно отсликана транскрипцијата од класичниот грчки. Такви се имињата: *Гелиодор*, *Гелиос*, *Геракл*, *Гераклиј*, *Геркулес*, *Гермес*, *Гермоџен*, *Гермокрај* и др. Треба да истакнеме дека претходно наведените имиња претставуваат понови записи на овие руски имиња од грчко потекло, затоа што дел од нив во своите изведенки се запишани без *х* како што е, всушност, и во византискиот грчки. Поткрепа за погоре изнесеното наоѓаме во соодветниците на *Гелиодор* (грч: Ἠλιόδωρος) како *Илиодор* со значење ‘дар од сонцето’; потоа во постарата варијанта *Ермоџен* (грч: Ἐρμοῦγνης) за современата Гермоген, која се придржува до класичната транскрипција на старогрчкиот јазик, а го носи значењето ‘божји весник, глас’, па во л.и. *Ермокрај* (грч: Ἐρμοκράτης) за *Гермокрај* со значење ‘моќ на гласникот’, како и кај л.и. Илариј (грч: Ἰλάριος) за Гилариј, чија семантичка интерпретација би била ‘весел, ведар, светол’ итн.

При нашата анализа, како најобемна група руски имиња со грчко потекло се издвоија оние сложени лични имиња чиј прв дел е преставен

со компонентата *eu-* (грч: *εὐ-*), која од морфолошки аспект во грчкиот претставува прилог за начин, со значење ‘благо, добро’, додека од фонетски аспект компонентата *eu-* првобитно во старогрчкиот претставува дифтонг, додека во византискиот грчки за *eu-* се вели дека е комбиниран слог кој се реализира како *ev-*. Во грчкиот јазик од византискиот период, во зависност од квалитетот на фонемата што следува по дифтонгот *ev-*, тој се транскрибира како *ev-* или *ef*. За разлика од грчкиот, во рускиот јазик секое класично, односно страгрчко *eu-* се транскрибира со *ev-*, поради тоа што во рускиот јазик графемата *ф* се користи за бележење на гласот *ѣх* (грч: *θ*). Па така, покрај правилно транскрибираните *Еваџрии*, *Еванџел*, *Евандар*, со изведенките: *Еваресѣ*, *Еварисѣ*, *Еввенѣи*, *Еввил*, *Евиоѣ*, *Еввул*, *Евџениј*, *Евџраф*, *Евдемен*, *Евдокиј* итн. и имињата *Евкарп*, *Евкери*, *Евкле*, *Евкол* итн. се запишани со *в*, иако во византискиот грчки во оваа позиција би биле предадени со фрикативот *ф*. Во овој контекст би сакале да го посочиме и грчкото име *Еуѣхимиос* (грч: *Εὐθύμιος*) ‘благодарен, добродушен’, кое во рускиот се предава како *Евфимиј*, со форма потврдена во книжевниот јазик како *Евфим*. Од ова лично име во рускиот јазик се изведени неколку хипокористични форми, од кои како најкарактеристични и типични за рускиот личноименски фонд ги издвојуваме хипокористиците *Фима* и *Хима*.

5. За крај од нашево излагање се задржуваме на неколку лични имиња со грчко потекло, засведочени во Речникот на руските имиња од Суперанскаја, кои во својата основа имаат грчки топоним. Овие лични имиња го привлекоа нашето внимание од причина што во македонскиот антропонимски фонд, воопшто, не е забележана ваква појава, ами напротив! Додека кај нас преку имињата на населените места, т.н. ојконими, образувани со посвојниот суфикс *-ово* од *-ов* (м. род), или со исчезнатиот посвоен **-јѣ* суфикс, од заборавени лични имиња за чие постоење сведоштво ни е самиот ојконим, во рускиот гледаме дека самиот топоним може да послужи како основа за создавање лично име, за кое претпоставуваме дека, веројатно, како такво било формирано во грчкиот ономастикон и како готова форма влегло во рускиот личноименски репертоар. Тоа се личните имиња: *Афиногор*, *Афиноџен* образувано од *Атина* + *дар* (грч: *Ἀθῆναι* + *δῶρον*), *Аѣѣиј*, *Аѣѣик* од *Атика*, *Ларисса* и други.

Ономастиката, како интердисциплинарна наука, и преку нашево кусо излагање денеска ја потврди својата основна задача, имено, преку проучувањето на имињата, во конкретниот случај – преку проучувањето на личните имиња – да биде своевиден мост меѓу минатото и сегашноста; мост преку кој преминуваат историски настани, личности, војни, религии, но и јазични процеси и реликвии, кои прескокнуваат низа векови за да стасаат до нас речиси во неизменета или малку изменета форма, пред сè, на јазичен план.

Сергей Александрович Попов
Воронежский государственный университет

МЕМОРИАЛЬНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ КАК РЕЗУЛЬТАТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Топонимическая система любого региона страны, как правило, складывалась на протяжении многих веков. При естественном течении топонимических процессов основой номинации географических объектов зачастую становились имена, фамилии или прозвища первооткрывателей, владельцев, первопоселенцев, ландшафтные и природные особенности, картина мира, уклад жизни, особенности хозяйственной и социальной деятельности местного населения.

Однако не все географические объекты сохранили свои исконные названия, часть из них по разным причинам была переименована. При возникновении же нового населенного пункта, внутригородского объекта, открытии неизвестных науке географических объектов им также присваивается наименование. Мотивация номинации нового географического объекта нередко определяется существующей на данный момент в обществе системой ценностей, сложившейся в определенный исторический период его развития. Другими словами, новые топонимы появляются в результате реализации государственной топонимической политики.

Как отмечает М.В. Голомидова, «топонимическая политика имеет дело с так называемыми официальными топонимами – именами, которые предназначены в первую очередь для использования в сфере деловой коммуникации. Такие топонимы, вне зависимости от того, были ли они созданы в ситуации именования нового объекта или выбраны из набора некоторых вариантов, бытующих в употреблении, для закрепления в качестве основных, фиксируются в текстах предписательного характера. На первом этапе это тексты административных документов (указов, постановлений). Их дополняют тексты нормативные, нормативно-справочные, нормативно-технические, к которым относятся реестры, классификаторы, карты, атласы, справочники, словари, адресные книги и т. д.» [Голомидова, 45].

В отечественной топонимической практике нередки случаи, когда экстралингвистические причины становятся главными факторами, воздействующими на лексико-семантический состав топонимов: географические объекты называют либо переименовывают мемориальными названиями – в память об основателях населенных пунктов, национальных и местных героях древних сражений, Отечественной войны 1812 года, революций, гражданской войны, Великой Отечественной войны 1941-1945 годов, афганской, кавказской, сирийской и других военных кампаний, выдающихся партийных и государственных руководителей, ученых, космонавтов, писателей, поэтов, деятелей культуры и искусства и т.д.

Указанные топонимические изменения регламентируются федеральным и региональным законодательством и фиксируются нормативными правовыми актами органов государственной власти и местного самоуправления.

Основная причина возникновения мемориальных топонимов – государственная идеология. В тот или иной исторический момент в фаворе находятся определенные личности, с приходом же к власти новых людей система идеологических ценностей также пересматривается правителями страны. Мемориальный смысл приобретали ойконимы, оронимы, наиболее массово – микротопонимы (в основном урбанонимы).

В отечественной истории можно выделить несколько периодов, когда топонимия была подвержена сильному идеологическому воздействию в сторону почитания тех или иных личностей.

1. Замена дореволюционных названий, популяризация героев нового советского времени (1920 – 1930-е годы).

С первых лет советской власти властями был запущен процесс массовых мемориальных переименований в честь выдающихся деятелей партии и революции, военных, пролетарских писателей и поэтов, деятелей науки и искусства: В.И. Ленина, И.В. Сталина, К.Е. Ворошилова, Ф.Э. Дзержинского, Л.М. Кагановича, С.М. Кирова, В. Володарского, Г.К. (Серго) Орджоникидзе, В.В. Куйбышева, В.В. Воровского, А.Д. Цюрупы, М. Горького и других (часть из них носили не настоящие имена и фамилии, а партийные и литературные псевдонимы). В этот период на уровне ойконимии было переименовано более ста городов и множество более мелких населенных пунктов: *Царицын* превратился в *Сталинград*, *Ставрополь* – в *Ворошиловск*, *Самара* – в *Куйбышев*, *Пермь* – в *Молотов*, *Тверь* – в *Калинин*, *Нижний Новгород* – в *Горький*, *Оренбург* – в *Чкалов*, *Луганск* – в *Ворошиловград*, *Владикавказ* – в *Орджоникидзе* и др.

Как отмечала один из основоположников отечественной ономастики А.В. Суперанская, «идея переименований возникла сразу после революции 1917 года. Географические названия стали воспринимать как украшение, как символы новых идей или как средство увековечить память какого-нибудь революционера. После революции улицы переименовывали сотнями, создавая неудобства для транспорта, почты и обычных переездов людей по стране. Массовые переименования создают бесконечное повторение одних и тех же названий. В честь Молотова, Кирова, Куйбышева в разных частях страны появилось по тридцать – сорок одинаковых или почти одинаковых названий» [Суперанская].

В этот период также происходит значительная мемориализация внутригородских объектов – улиц, площадей, переулков, проездов, скверов, парков и т.д. Например, в Москве: улицы *Войкова*,

Володарского, Ворошилова, Карла Маркса, Фридриха Энгельса, Чапаева, Фрунзе, Маленкова, Куйбышева, Дзержинского, Фурманова, Павлика Морозова, Воровского, Горького (также набережная и площадь), в Воронеже – проспект Революции (бывшая ул. Большая Дворянская), ул. Фридриха Энгельса (бывшая Малая Дворянская) и др.

2. Увековечение памяти героев Великой Отечественной войны 1941-1945 годов (с середины 1940-х гг. по настоящее время).

При исследовании топонимического наследия Великой Отечественной войны 1941–1945 годов мы предлагаем использовать термин **героическая топонимия** – «совокупность наименований географических объектов, несущих в себе информацию о героическом военном прошлом страны (1941- 1945 гг.), данных в честь выдающихся военачальников, рядовых воинов и тружеников тыла, совершивших ратные и трудовые подвиги в период военного времени; наименования воинских соединений, участвовавших в освобождении населенных пунктов от немецко-фашистских захватчиков, и т.п.» [Попов С.А., 64].

В послевоенное время в СССР появились наименования населенных пунктов, в которых отразилась история Великой Отечественной войны. «Вполне естественно, что в Советском Союзе власть демонстрировала стремление к максимальной идеологизации топонимики, к воздействию на общество и, конечно, к сохранению и передаче культурного наследия от поколения к поколению путем закрепления в сознании определенных ценностей. В то же время существовала потребность и в символическом подкреплении консолидации общества и государства. «Военная» топонимика, получившая широкое распространение уже после окончания Великой Отечественной войны, обеспечивала такое единение, а также осуществляла живую связь прошлого с настоящим и будущим» [Бочкарева, 3].

В частности, были переименованы существовавшие на тот момент населенные пункты: г. *Черняховск* Калининградской области (до 1946

г. – *Инстербург*, нем. *Insterburg*) – в честь командующего войсками 3-го Белорусского фронта, генерала армии И.Д. Черняховского (1907–1945); г. *Жуков* Калужской области (в 1974 г. Указом Президиума Верховного Совета РСФСР село *Угодский завод* было переименовано в *Жуково* в честь советского полководца, маршала Г.К. Жукова (1896–1974), родившегося неподалёку в деревне Стрелковка; в 1996 г. с. *Жуково* было объединено с пос. *Протва*, получило статус города и наименование *Жуков*); пос. *Ватутино* Черкасской области Украины (в 1949 г. пос. *Шахтинское* был преобразован в посёлок городского типа *Ватутино*, названный в честь советского полководца, Героя Советского Союза, генерала армии Н.Ф. Ватутина (1904–1944); с. *Ватутино* Белгородской области (в 1968 г. с. *Чепухино* переименовано в *Ватутино*) и др.

Героические урбанонимы представлены именами, фамилиями, воинскими званиями широко известных героев (*Маршала Жукова, Александра Матросова, Зои Космодемьянской, Олега Кошевого* и др.), а также героев, совершивших подвиг на территории населенного пункта или родившихся в нем: (в г. Воронеж: ул. *Абызова* (боец 303-й стрелковой дивизии М.П. Абызов (1918-1942) на северной окраине города закрыл своим телом амбразуру немецкого дота, посмертно награжден орденом Красного Знамени; в 1965 г. ул. *Зеленая* переименована в честь героя [Попов П.А., 47]), пер. *Андрюши Санникова* (Андрей Санников 8 июля 1942 г. открыл огонь по фашистам и погиб в неравном бою; в 1962 г. пер. *2-й Пионерский* переименован в память о герое-пионере [Попов П.А., 317] и др.), наименованиями воинских соединений, участвовавших в освобождении населенного пункта от немецко-фашистских захватчиков: в г. Воронеж: улицы *60-й Армии, 45-й Стрелковой Дивизии, 100-й Стрелковой Дивизии, 121-й Стрелковой Дивизии* и др.

Таким образом, даже спустя 75 лет со дня победы Советского Союза в Великой Отечественной войне 1941-1945 годов память о том сложном периоде отечественной истории прочно сохранилась в наименованиях географических объектов. Героические топонимы являют собой отражение государственной политики, стремящейся увековечить славные страницы военной истории страны.

3. Десталинизация советского общества (1960-е годы).

В этот период страна избавилась от многих топонимов, связанных с именем И.В. Сталина и его ближайшего окружения (в 1961, после XXII съезда КПСС, в СССР стали избавляться от всего, что напоминало о «вожде всех народов»). В итоге *Сталинград* стал *Волгоградом*, *Сталиногорск* – *Невинномыском*, *Сталинск* – *Новокузнецком*.

4. Топонимическая мемориализация генеральных секретарей и членов Политбюро ЦК КПСС (1980-е годы).

В указанный период в СССР за несколько лет умерли три генеральных секретаря: Л.И. Брежнев (1906–1982), Ю.В. Андропов (1914–1984), К.У. Черненко (1911–1985), министр обороны Д.Т. Устинов (1908–1984). Их именами оперативно были названы города, однако новые названия просуществовали недолго: *Рыбинск* (Ярославская область) был *Андроповым* (в 1984–1989 гг.), *Набережные Челны* – *Брежневым* (в 1983–1988 гг.), *Ижевск* – *Устиновым* (в 1984–1987 гг.), *Шарыпово* (Красноярский край) – *Черненко* (в 1985–1988 гг.). В период начала «перестройки» под эгидой борьбы с наследием брежневского застоя указанным городам вернули исторические названия.

5. Уход от советской идеологии, возвращение географическим объектам исконных наименований (конец 1980-х – начало 1990-х гг.).

В первые годы «перестройки» ряд отечественных ученых обратились к исследованию названий географических объектов, ушедших в советское время в связи с массовыми идеологическими переименованиями населенных пунктов и внутригородских объектов (Нерознак В.П., Горбаневский М.В., Поспелов Е.М., Барандеев А.В. и др.). Активным сторонником возвращения исторических названий был академик Д.С. Лихачев. По его инициативе в 1989 г. в Москве состоялась Всесоюзная научно-практическая конференция

«Исторические названия – памятники культуры», давшая толчок развитию топонимических исследований в заданном векторе.

Активная деятельность ученых и известных общественных деятелей дала свои плоды – по всей стране прокатилась волна возвращения географическим объектам (населенным пунктам и внутригородским объектам – улицам, площадям, паркам, скверам и т.д.) их исконных, исторически сложившихся названий (только в 1990 году было переименовано сразу несколько крупных городов, областных центров: *Калинин* – в *Тверь*, *Куйбышев* – в *Самару*, в 1991 году: *Ленинград* – в *Санкт-Петербург*, *Свердловск* – в *Екатеринбург*, *Горький* – в *Нижний Новгород*). Многим внутригородским объектам Санкт-Петербурга, Москвы и ряда других населенных пунктов также были возвращены их исторические названия (в Санкт-Петербурге: *Александровский парк* (с 1923 по 1997 гг. – *парк Ленина*), *Биржевой мост* (с 1922 по 1989 гг. – *мост Строителей*), ул. *Гороховая* (с 1927 по 1991 гг. – ул. *Дзержинского*, с 1918 по 1927 гг. – ул. *Комиссаровская*), ул. *Миллионная* (с 1918 по 1991 гг. – ул. *Халтурина*) и др.; в Москве: ул. *Знаменка* (ранее – ул. *Фрунзе*), *Тверская площадь* (ранее – *Советская площадь*), пер. *Нововаганьковский* (ранее – пер. *Павлика Морозова*) и др.).

На современном этапе государственная топонимическая политика Российской Федерации в сфере мемориальной номинации направлена на присвоение мемориальных названий в честь выдающихся личностей, как правило, новым географическим объектам. Как справедливо замечают Е.В. Беляев и А.А. Линченко, «проблемы формирования и реализации в современной России государственной политики памяти как отдельного направления государственной политики, сопоставимого по своим масштабам с молодежной, национальной, культурной и образовательной сферами государственной политики, привлекают все большее внимание, как представителей власти, так и представителей науки и общественности. Усилия государственной власти по консолидации общества в России в последние годы актуализируют поиски новых образов национальной идентичности, в которой историческая память продолжает оставаться одним из важнейших символических ресурсов» [Беляев].

В настоящее время в Российской Федерации географическим объектам (населенным пунктам, улицам, площадям, бульварам,

паркам, скверам, горам, пикам, скалам, мысам, островам, банкам и др.) присваиваются наименования в целях увековечивания памяти:

- **героев Великой Отечественной войны 1941–1945 годов** (особенно актуально в год 75-летия Великой Победы, Президент России В.В. Путин своим указом постановил провести в 2020 г. в Российской Федерации Год памяти и славы): ул. *Майора Поликарпова* (г. Россошь Воронежской области; **П.Ф. Поликарпов** (1907–1943) – начальник штаба 106-ой танковой бригады, участник освобождения Россоши, погиб 15 января 1943 года при переправе через реку Черная Калитва; решением Совета народных депутатов городского поселения город Россошь от 29.11.2012 г. № 142 одной из вновь образованных улиц присвоено наименование «улица майора Поликарпова»); в 2018 году безымянным горам, входящим в состав хребта Кузнецкий Алатау, присвоены имена героев Великой Отечественной войны, Героев Советского Союза – жителей Кемеровской области – *Березина* (абсолютная высота 1650,5 м), *Гнедина* (625,2 м), *Дергача* (1644 м), *Дюжева* (801,1 м) и *Павловского* (1587,5 м) [Безымянные вершины...]; в 2019 г. безымянному мысу, расположенному на территории Кингисеппского муниципального района Ленинградской области, присвоено наименование «*мыс Измаила Зайдулина*» (И.М. Зайдулин – капитан 1 ранга, командира подводной лодки, участник Великой Отечественной войны) и др.;
- **участников боевых действий в «горячих точках»** (афганская, кавказская, сирийская кампании и др.): улица *Константина Гнездилова* (пгт. Анна Воронежской области; К.В. Гнездилов (1964–1983) погиб при исполнении интернационального долга в Демократической Республике Афганистан); переулок *Ярослава Белова* (микрорайон Репное г. Воронежа; Я.В. Белов (1969–2000) – оперуполномоченный УБОП, выполнял служебный долг в зоне вооруженного конфликта в Чеченской Республике, награжден медалью «За отвагу», медалью ордена «За заслуги перед Отечеством» 2 степени, посмертно – орденом Мужества); улицы имени военного летчика, гвардии майора *Романа Филипова* (1984–2018), погибшего при выполнении боевого задания в Сирийской Арабской Республике, посмертно удостоенного звания Героя России, появились в городах Борисоглебск, Владивосток, Воронеж, Тюмень;

- **выдающихся деятелей искусства, журналистов, писателей, поэтов, ученых** (в т.ч. первооткрывателей указанных географических объектов): в 2016 г. безымянному острову, расположенному в Охотском море, присвоено наименование «*остров Пескова*» – для увековечивания памяти выдающегося писателя, журналиста и телеведущего В.М. Пескова (1930–2013); в 2018 г. в память о геологах и исследователях, внесших значительный вклад в изучение и освоение территории России, Б.И. Вронском, С.В. Новикове, В.А. Титове, П.М. Шумилове, П.И. Скорнякове и Е.К. Устиеве безымянным горным вершинам, расположенным на территории Магаданской области, присвоены следующие наименования: «*Бориса Вронского*», «*Новикова*», «*Титова*», «*Шумилова*», «*Скорнякова*», «*Устиева*»;
- **основателей населенных пунктов**: ул. *Воеводы Сабурова* в г. Воронеж (Семен Сабуров – первый воевода Воронежа, под его руководством в XVI в. строилась воронежская крепость, положившая начало городу).

Таким образом, мемориальные наименования географических объектов являются результатом государственной топонимической политики, поскольку экстралингвистические причины становятся главными факторами, воздействующими на лексико-семантический состав топонимов.

Литература:

1. Безымянные вершины хребта Кузнецкий Алатау в Кемеровской области названы в честь героев Великой Отечественной войны [Электронный ресурс]. URL: https://rosreestr.ru/site/press/news/bezymyannye-vershiny-khrebta-kuznetskiy-alatau-v-kemerovskoy-oblasti-nazvany-v-chest-geroev-velikoy-/?sphrase_id=16054995 (дата обращения: 15.01.2020).
2. Беляев Е. В., Линченко А. А. Государственная политика памяти и ценности массового исторического сознания в современной России: проблемы и противоречия. [Электронный ресурс] // Studia Humanitatis. 2016. № 2.

- URL: <http://st-hum.ru/content/belyaev-ev-linchenko-aa-gosudarstvennaya-politika-pamyati-i-cennosti-massovogo> (дата обращения: 14.01.2020).
3. Бочкарева А. С. Топонимика Кубани в системе историко-культурного наследия Великой Отечественной войны // Научный журнал КубГАУ. – 2015. – № 109 (05). URL: <http://ej.kubagro.ru/2015/05/pdf/72.pdf> (дата обращения: 15.01.2020).
 4. Голомидова М.В. Топонимическая политика в сфере номинации внутригородских объектов: теоретические и прикладные проблемы // Вопросы ономастики. 2018. Т. 15. № 3. С. 36–61. DOI: 10.15826/vopr_onom.2018.15.3.028.
 5. Попов П.А. Воронеж. История города в названиях улиц / ред. Ю.Л. Полевой. – 2-е изд. – Воронеж: Кварта, 2003. – 447 с.
 6. Попов С.А. Топонимическое наследие Великой Победы // Царицынские рождественские чтения. Сборник материалов конференций. Вып. 4 / под ред. В.И. Супруна; Отдел религиозного образования и катехизации Волгоградской епархии Русской Православной церкви [и др.]. – Волгоград: Фортесс, 2019. С. 63-75.
 7. Суперанская А.В. Зачем нужны переименования? // Наука и жизнь. 2013. № 9. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/23117/> (дата обращения: 15.01.2020).

Лидија Тантуровска

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

ПРИЧАСТИЕ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Мото: Ако сметаш дека некоја методска единица не си ја разбрал добро, обиди се да ја подготвиш за предавање.

1. Нешто за терминологијата (мајчин, немајчин, странски)

Пред да почнеме со темата, ќе кажеме збор-два за термините: мајчин, немајчин, странски.

Учењето странски јазик, воопшто, поточно проучувањето на методите за учење друг, немајчин јазик постои уште од времето на Јан Амос Коменски (1592–1670)¹, кој се залагал за учење на латинскиот, на старогрчкиот и на еврејскиот јазик. За разлика од тогаш (XVI век), денес се проучуваат методите за усвојување странски, обично: англиски, германски, француски, па и руски итн. јазик, за што постои голема литература. На почетокот на XX век се подготвуваат и голем број научни трудови (како, на пример, докторски дисертации) за методите на усвојување на странските јазици², а од 2012 година постои и „Заедничката европска референтна рамка за јазиците

¹ Јан Амос Коменски „Велика дидактика“, Београд, 1997: 191–198.

² На пример, во 1964 година во Белград е одбранета докторската дисертација „Метод у почетној настави страних језика, директни и комбиновани метод у основној школи“ од д-р Наум Димитријевиќ, која подоцна се користи како прирачник за наставници.

(ЗЕРР): учење, настава и оценување“, преведена и на македонски јазик (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2012 година).

Во лингвистичките термилошки речници за различни јазици, различно се дефинираат и се толкуваат термините за означување одредени поими поврзани со билингвизмот, мултилингвизмот, потоа, со учењето, изучувањето и усвојувањето јазик и сл. Се смета дека првиот јазик што го усвојува детето најчесто се нарекува мајчин јазик. Терминот мајчин јазик го означува јазикот што се усвојува во првите години од животот, а всушност е и, како што се вели, јазикот на кој размислуваме или на кој сонуваме. Оваа констатација доаѓа оттаму што најчесто се верува дека децата обично се воспитувани од страна на својата мајка, па, според тоа, децата го учат/усвојуваат јазикот на својата мајка. Се верува дека ниту еден друг јазик нема да биде научен и усвоен како мајчиниот. Терминот мајчин јазик не мора да се сфати како јазик наследен исклучиво од мајката, туку може да биде научен од: татко, баба, дедо и сл.³ Во овие рамки можат да се сретнат следниве термини: роден, прв, семеен, домашен, роднокрвен, наследен, друг, втор, странски јазици сл. (Zrinka Jelaska 2005: 25–27). Дефинирањата на овие термини можат да се разликуваат од еден до друг јазик, што е и разбирливо од причина што секој јазик, обично, е поврзан со некое општество, од една страна, како и со јазичното планирање и со јазичната политика на тоа општество или на други општества со кои е во контакт, од друга страна. Како и да е, според нашите согледувања во однос на македонскиот јазик, сметавме дека треба да се користат термините: мајчин јазик, јазик на средината и странски, со тоа што вториот, па и третиот, можат да се дефинираат како немајчин за да ја добиеме опозицијата наспрема мајчин. Со оглед на развојот во образованието во Македонија, стихично се наметна терминот немајчин за јазиците на другите народи што живеат во Македонија (албански, босански, српски, турски...). Терминот странски јазик остана да се однесува за европските јазици: англиски, германски, француски, како и руски. Според ова, повеќе не можеме да ја прифатиме целосно дефиницијата дека само странски е јазикот што нема можност да се изучува на „природен“, интерактивен начин,

³ Z.Jelaska, *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb, 2005:24–25.

туку мора свесно преку специјална настава⁴, затоа што, во случајов, и немајчиниот јазик се учи и се изучува на истиот начин.

Како и да е, странски јазик може да биде (и да се учи и да се изучува) во земјата каде што е мајчин, прв, роден, домашен..., но може да се учи или да се изучува и во друга држава, што, впрочем, е она што сакаме да го потенцираме овде. Притоа, сакаме да нагласиме дека има разлика во методолошкиот и во методскиот приод, за што треба да има развиено посебна стратегија.

Како пример, во конкретниов случај, го земаме учењето странски јазик (руски) во друга земја (Македонија), на курс во Рускиот центар во Скопје. Според националноста, слушателите не се Руси, а ако има некој слушател некакво руско потекло, тогаш тој не го познава (доволно) својот јазик, па решил да го учи на курс (а не како славистичка определба на студии).

2. Разгледување на дефинирањето на руската специфична граматичка форма

Да се вратиме на нашата тема. При учењето јазик секогаш постојат (условно кажано) поедноставни и посложени методски единици. Така, како што е познато, една од најсложените граматички форми во рускиот јазик е формата „причастие“, која е сложена и од аспект на предавање од страна на предавачите (лекторите) и од аспект на усвојување од страна на студентите.

Првин ќе се обидеме да ги видиме дефинирањата за оваа граматичка форма во рускиот јазик. Она што треба веднаш да се забележи е дека за рускиот јазик, воопшто, и за соодветната граматичка форма, конкретно, постојат голем број граматика, па и друга литература, како во печатена така и во електронска форма на интернет.

⁴ Е. Црвенковска, Е. Петроска, *Меѓународен собир на соработка. Прв, виџор, друк јазик: хрватско-македонски споредби*. Зборник на трудови, Скопје, 2010: 9.

ПРИМЕРИ:

✓ Причастие (Русская корпусная грамматика)

С.С. Сай, 2011

Причастие – это такая нефинитная (...) морфологическая форма глагола, которая способна выступать в предложении в качестве модификатора (атрибута, определения) имени существительного, самостоятельно (1) или вместе с зависимыми (2). В первом случае говорят об одиночных причастиях, во втором – о причастных оборотах.

(1) Теперь Ёжик с Медвежонком неподвижно сидели под вязом и смотрели на *заходящее солнце*. [С. Козлов. Правда, мы будем всегда? (1969-1981)]

(2) Поза *цыплёнка, уносимого ястребом*, выражала ужас и глупую покорность. [Ф. Искандер. Петух (1962)]

В обоих случаях причастие возглавляет самостоятельную клаузу (в частном случае состоящую из одного слова, как в примере (1)). (<http://rusgram.ru/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5#1>, пристапено септември, 2019).

✓ Причастие: общие сведения

В русском языке причастия, употребленные атрибутивно, согласуются с определяемым существительным по роду, числу, падежу и одушевленности. Таким образом, являясь морфологическими формами глагола, причастия обладают такой синтаксической дистрибуцией и таким набором словоизменительных категорий, которые сближают их с прилагательными.

К числу причастий в русском языке традиционно относятся следующие образования.

Причастия, образующиеся при помощи суффиксов *-ущ* (орфографически также *-ющ*) или *-ащ* (орфографически также *-ящ*), например: *идуший, дрожащий, заходящий, влияющий*,

вращающийся, строящийся. Такие образования называют «действительными причастиями настоящего времени».

Причастия, образующиеся при помощи суффиксов *-ви* или *-ш*, например: *заходивший, влиявший, вращавшийся, строившийся, написавший, испугавшийся, пришедший*. Такие образования называют «действительными причастиями прошедшего времени».

Причастия, образующиеся при помощи суффиксов *-ем (-ом)* или *-им*, например: *вращаемый, изучаемый, образуемый, движимый, несомый*. Такие образования называют «страдательными причастиями настоящего времени».

Причастия, образующиеся при помощи суффиксов на *-н* или *-т*, например: *изученный, образованный, побитый, занятый*. Такие образования называют «страдательными причастиями прошедшего времени» <https://www.youtube.com/watch?v=3yhaRXGcNVc>.

✓ Или пак:

В русском языке есть такие слова, в которых объединяются значения и признаки двух частей речи - глагола и прилагательного. К примеру, *летающий, опускающийся, лопнувший шарик*.

1. 'Причастие глагола, которое обозначает признак предмета по действию и отвечает на вопросы *какой? какая? какое?*
2. Причастия бывают совершенного и несовершенного вида, настоящего и прошедшего времени. Причастия обычно изменяются по падежам, числам и родам.
3. Причастие в предложении обычно является определением.

Применяя данное определение, рассуждайте так: *тонущие (листочки)* - такие, которые тонут. Слово *тонущие* обозначает признак предмета по действию, которое происходит в настоящее время. Значит, это причастие. *Осеннее (солнце)* - такое, какое бывает осенью. Слово *осеннее* обозначает признак предмета по отношению к другому предмету. Значит, это прилагательное.

Начальная форма причастие-мужской род, именительный падеж, единственное число.

Общее грамматическое значение причастий - признак предмета по действию.

Морфологические признаки причастия - сочетание в одном слове свойств глагола и прилагательного. Причастие, как и глаголы, имеют вид (совершенный и несовершенный), время (настоящее и прошедшее). Например, *летающий шарик* (тот, который летит) - причастие несовершенного вида, настоящего времени; *лопнувший шарик* (тот, который лопнул) - причастие совершенного вида, прошедшего времени. Причастия, как и прилагательные, изменяются по падежам, числам и родам. Например, в предложении *Дети следили за летающим шариком* причастие *летающим* стоит в мужском роде, в единственном числе, в творительном падеже. Зависимые существительные и местоимения стоят при причастиях в том же падеже, что и при глаголе. Например, *летающий в небе* (летит в небе) - зависимое существительное стоит, как и при глаголе, в предложном падеже.

Ярким морфемным признаком причастий являются суффиксы *-ущ-* (*-ющ-*),

-ащ- (*-ящ-*), *-вш-*, *-ш-*, *-нн-*, *-т-*, *-ем-*, *-им-*, *-енн-*. Краткие причастия на месте суффиксов *-енн-*, *-нн-* полных причастий имеют суффиксы *-ен-*, *-н-*: *построенный* - *построен*.

Ќе дадеме и материјал од еден учебник ([https://ru.wikiversity.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA_\(7_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81\)_/_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5_%D0%BA%D0%B0%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%8F_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B0](https://ru.wikiversity.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA_(7_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81)_/_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5_%D0%BA%D0%B0%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%8F_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B0))):

Русский язык (7 класс) / Причастие как особая форма глагола

Перейти к навигации

Перейти к поиску

Причастие как особая форма глагола

В русском языке есть такие слова, в которых объединяются значения и признаки двух частей речи - глагола и прилагательного. К примеру, *летающий, опускающийся, лопнувший* шарик.

1. 'Причастие глагола, которое обозначает признак предмета по действию и отвечает на вопросы *какой? какая? какое?*

2. Причастия бывают совершенного и несовершенного вида, настоящего и прошедшего времени. Причастия обычно изменяются по падежам, числам и родам.

3. Причастие в предложении обычно является определением.

Применяя данное определение, рассуждайте так: тонущие (листочки) - такие, которые тонут. Слово тонущие обозначает признак предмета по действию, которое происходит в настоящее время. Значит, это причастие. Осеннее (солнце) - такое, какое бывает осенью. Слово осеннее обозначает признак предмета по отношению к другому предмету. Значит, это прилагательное.

Начальная форма причастие - мужской род, именительный падеж, единственное число.

Общее грамматическое значение причастий - признак предмета по действию.

Морфологические признаки причастия - сочетание в одном слове свойств глагола и прилагательного. Причастие, как и глаголы, имеют вид (совершенный и несовершенный), время (настоящее и прошедшее). Например, *летающий* шарик (тот, который летит) - причастие несовершенного вида, настоящего времени; *лопнувший* шарик (тот, который лопнул) - причастие совершенного вида, прошедшего времени.

Причастия, как и прилагательные, изменяются по падежам, числам и родам. Например, в предложении *Дети следили за летящим шариком* причастие *летящим* стоит в мужском роде, в единственном числе, в творительном падеже.

Зависимые существительные и местоимения стоят при причастиях в том же падеже, что и при глаголе. Например, *летающий в небе* (летит в небе) - зависимое существительное стоит, как и при глаголе, в предложном падеже.

Ярким морфемным признаком причастий являются суффиксы *-ущ-* (*-ющ-*), *-ащ-* (*-ящ-*), *-вш-*, *-ш-*, *-нн-*, *-т-*, *-ем-*, *-им-*, *-енн-*

. Краткие причастия на месте суффиксов *-енн-*, *-нн-* полных причастий имеют суффиксы *-ен-*, *-н-*: *построенный* - *построен*.

Синтаксические признаки причастий - в предложении причастия обычно бывают определениями или сказуемыми⁵.

Впрочем, дефинирањата се сведуваат на тоа дека станува збор за специфична форма во рускиот јазик, која обично се користи во пишуваниот јазичен израз, а е на граница меѓу глаголот и придавката, односно има карактеристики и на глагол и на придавка, со оглед на граматичките карактеристики што ги поседува. Се случува оваа специфична форма да биде „скриена“ во именка или во придавка, и може да се користи во разговорниот функционален стил.

3. Партиципите во старословенскиот како претходници

За јазичарите е познато дека оваа форма води потекло од старословенскиот јазик, поточно од партиципите. Блаже Конески (1982: 180), во Историјата, за партиципите пишува: „Некои партиципни форми излегле од употреба. Во нашиот јазик⁶ се развива една општа партиципна форма (глаголска придавка) врз основа на минатиот пасивен партицип. Старословенскиот јазик познавал повеќе партиципни форми: активен и пасивен партицип на презентот; активен 1 и 2 и пасивен партицип на перфектот. Употребата на активните партиципи во старословенските текстови е честа. Меѓутоа, тоа ќе биде својство на писмениот јазик, додека во народниот говор тие секако значително поретко се употребувале)“. Понатаму, Радмила Угриновска-Скаловска (1979: 100) во својот учебник објаснува: „Партицип е глаголски облик наречен така дека учествува (партиципира) и во глаголската и во именската промена,

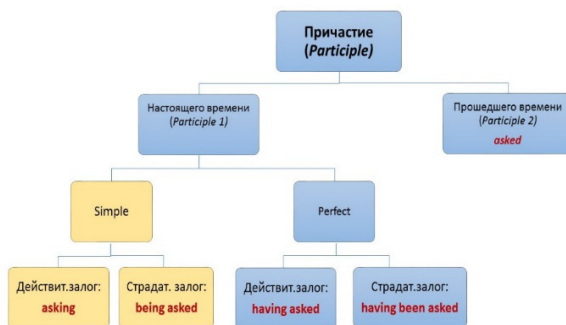
5 Бабайцева В.В. Русский язык: Теория. 5-9 кл.: учебник / В. В. Бабайцева, Л. Д. Чеснокова. - 3-е изд., стереотип. - М.: Дрофа, 2014. - 319, [1] с.: ил. - ISBN 978-5-358-13349-5.

Русский язык: Учеб. для 7 кл. общеобразоват. учреждений / М. Т. Баранов, Л. Т. Григорян, Т. А. Ладыженская и др. - 20-е изд. - М.: Просвещение, 1999. - 191 с.: ил. - ISBN 5-09-008918-3.

⁶ Се мисли на македонскиот јазик.

т.е. има и глаголски особини (време) и именски (деклација, род и број). Во именската функција може да биде предмет, атрибут или именски дел на прирокот, а во глаголска – глаголски прилог. Освен тоа, партиципите влегуваат и во некои специфични синтаксички конструкции.“ Подетално, се констатира дека во старословенскиот јазик системот на партиципите се состои од следните форми: две форми на презентот, активна и пасивна, – и три форми на претеритот (минато време) – две активни и една пасивна: активен партицип на презентот; пасивен партицип на презентот; активен партицип на претеритот; втор активен партицип на претеритот и пасивен партицип на претеритот.

Очекувано, констатираме дека вакви форми има и во другите словенски јазици, чија предлошка е старословенскиот јазик. Меѓутоа, партиципот, како форма, го среќавме и во несловенските јазици. Како пример ќе го земеме англискиот јазик, кој има два партиципи: сегашен партицип (со наставката *-ing*), кој е ист со глаголската именка (герунд) и минат партицип (со наставка *-ed* или со соодветните неправилни форми за неправилните глаголи).

4.Што се случува со македонскиот јазик?

Веќе констатиравме дека партиципот од старословенскиот јазик се загубил во современиот македонски јазик. Овој систем е мошне упростен во македонскиот јазик.

За партиципот во македонскиот се забележува:

- сегашниот активен партицип се трансформирал во глаголки прилог;
- од сегашниот пасивен партицип има само изолирани случаи (или остатоци од него, на пример: *лаком*;
- пример на минат активен партицип е: *бивши*;
- минатиот пасивен партицип се трансформирал во глаголка придавка;
- резултативен партицип се сменил во глаголка л-форма, кој не дејствува атрибутивно.

5. Следствено, формите на „причастие“ во рускиот јазик се наследени од партиципните форми од старословенскиот партицип, што не е предмет на интерес во овој реферат.

Она што сакаме да го потенцираме е дека кога зборуваме за форми, треба да се каже дека постојат четири типа „причастиа“ во рускиот јазик и да се види кои се соодветните форми што го има во македонскиот јазик.

Од богатата литература ќе издвоиме два труда, каде што се пишува за соодветните форми на „причастие“, и тоа во „Граматиката на рускиот јазик“ и во „Македонский язык“.

✓ Во продолжение ќе ги дадеме објаснувањата од „Граматиката на рускиот јазик“ на Сп. Накев (1995: 68–74).

Граматичкиот дел за „причастие“, Накев го насловува како глаголка придавка ставајќи го рускиот термин во заграда, при што објаснува дека глаголската придавка е таква глаголка форма, која има својства како на глагол така и на придавка (од каде што е и називот: глаголка придавка). Од глаголските својства набројува дека глаголската придавка означува дејство или состојба, има глаголки вид и временски признаци, а од придавските набројува: означува признак на предмет, има род и број и дека одговара на прашањето: *какой, какая, какое, какие?* Она што го истакнува е дека за разлика од придавките, глаголските придавки означуваат не постојан, туку привремен признак при што дава пример: *плачущий ребенок – какво дете? – дете што плаче (во моментов).*

Според поделбата, Накев пишува за: активни глаголски придавки и пасивни глаголски придавки, кои (и едните и другите) можат да бидат на сегашното и на минатото време).

Според авторот, активните глаголски придавки означуваат признак на предмет или лице како дејство што го врши самиот предмет на кој се однесува глаголската придавка (*Он поишъл к играющему ребенку*), каде што глаголската придавка го определува лицето *мальчик* (*Кое момче? – Она шило игра*), а дејството играње го врши самото определено лице – *мальчик* и констатира дека, додека во македонскиот јазик постои само една форма на глаголската придавка (на *-н, -т*), во рускиот јазик се употребуваат четири вида (како што ги нарекува) глаголски придавки – две активни и две пасивни. Објаснува дека се образуваат како од преодни така и од непреодни глаголи, при што пишува дека активната глаголска придавка на сегашното време се прави со суфиксите: *-ущ/-ющ-* или *-ащ/ -ящ-*, а активната глаголска придавка на минатото време со суфиксите: *-вш- / -ш-*.

Од друга страна, пак, Накев пишува за пасивните глаголски придавки, кои означуваат признак на предмет (или лице) како дејство, кое не го врши определуваниот предмет од придавката, туку друг предмет, т.е. определуваниот предмет трпи дејство од друг предмет или од друго лице: *переведённый Петровым роман...* – глаголската придавка *переведённый* ја определува именката *роман*, која трпи дејство од страна на Петров. Тука образложува дека пасивната глаголска придавка на сегашното време се образува од основата на сегашно време + суфиксот *-ем-* (за глаголите од прва конјугација) или *-им-* (за глаголите од втора конјугација) + наставките за род и множина на описните придавки. Од друга страна, пасивната глаголска придавка на минатото време се образува, како што пишува авторот, обично од глаголи од свршен вид, а поретко од несвршен вид, од основата на инфинитивот (или на минато време) + суфиксот *-ин-, -ени-, -иш-* + наставките за род и за множина на придавките.

Понатаму, авторот ги образложува посебностите и особеностите при образувањето.

Што се однесува до кратките и до долгите форми на глаголските придавки, се дава дека активните глаголски придавки имаат

само долга/полна форма, додека пасивните имаат и долга и кратка форма, а во продолжение се даваат детали за нивната употреба.

Во врска со преминувањето на глаголските придавки во придавки и во именки, Сп. Накев пишува дека по своето значење и по својата функција во реченицата, глаголските придавки се мошне блиски до описните придавки, па затоа некои од нив преминуваат во придавки (губејќи ги глаголските признаци).

Во „Граматиката на руски јазик“ има дел и за преводот на „причастие“ (= глаголската придавка) на македонски јазик. И овде се нагласува дека глаголските придавки се книжна форма и дека се употребуваат во пишуваниот јазичен израз и особено во стручните и во научните публикации. Според Накев, ќе наведеме дел од сумираните заклучоци:

1. Во разговорниот јазик тие се заменуваат со зависни реченици:
Мы жили в доме, который стоящем на берегу реки;
2. Во македонскиот јазик се употребуваат *само ѝасивниѝе ѝлаѓолски ѝпридавки* од свршен и од несвршен вид, кои се образуваат на ист начин: со наставките *-н-* и *-ѝ-*: *наѝишан – ѝишан, ѝоѝиценеѝ – ценеѝ*, односно руските пасивни глаголски придавки се преведуваат со соодветни македонски глаголски придавки, водејќи сметка за видот на глаголот;
3. Активните глаголски придавки, како специфична руска граматичка форма, се преведуваат описно, со зависна реченица:
Девушка, идущая нам встречу, работает в библиотеке (Девојката што ни иде в пресрет, работи во библиотека);
4. Глаголските придавки што го загубиле белегот на привремен признак преминале во придавки (и така се преведуваат): *захватывающий роман – возбуждающий роман; или во пасивна глаголска придавка :Девушка, сидящая рядом с Колей, учится в нашем классе.*⁷

⁷ Треба да нагласиме дека не се согласуваме со преводот што е даден за оваа реченица, кој гласи: *Сегнаѝа до Коља, девојка учи во наѝиоѝ клас.*

✓ Досега зборувавме за граматика на рускиот јазик во која се оперира со термини од македонската терминологија. Во продолжение, накусо, ќе го истакнеме и мислењето на Рина П. Ускова што го дава во учебникот по македонски јазик. Ускова во својот учебник „Македонский язык“ (Ускова 2000: 149) во точката 121. *Причастие* пишува:

Во македонскиот јазик постои само „причастие“ со суфиксот *-н/-иѝ*, кое се образува од глаголското дејство изразено преку: преоден и непреоден глагол; повратен и неповратен глагол, од свршен и од несвршен вид.

Како што може да се забележи, и двата автори, дали станува збор за руска граматика или за македонска граматика, „причастие“ го поврзуваат со глаголската придавка, нагласувајќи ја ограниченоста во формите во македонскиот јазик, што не значи дека не постои друг начин на нивно предавање.

Од анализата можеме да заклучиме дека:

✓ станува збор за два словенски јазици во кои формите на специфичните форми на „причастие“ во рускиот јазик имаат ограничен број соодветни форми во македонскиот јазик (што не значи дека не се преводливи сите руски форми);

✓ овие специфични форми се учат на курс по руски јазик како странски, што е различно од учење руски јазик како странски во редовниот образовен систем во Македонија, при што курсот се одвива надвор од матичната земја – Русија;

✓ постои богата лингвистичка и методолошка литература за дефинирањето на „причастие“ во рускиот јазик;

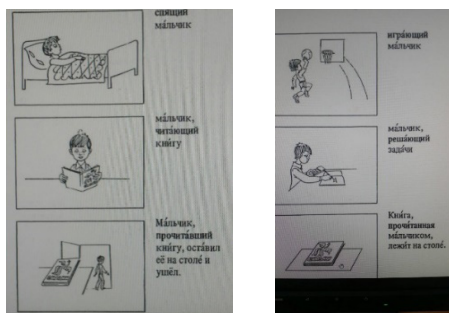
✓ постои и литература на македонски јазик.

Како и да е, работата на лекторот е отежната, пред сè, поради фактот што станува збор за курс по странски јазик (руски), каде што обично доаѓаат слушатели што не се јазичари на кои треба да им се доближи и да им се предаде оваа методска единица.

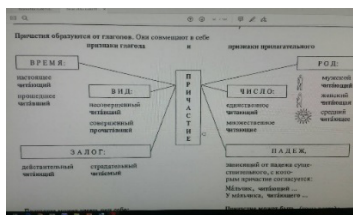
Од аспект на слушател (јазичар), за предавањето на методската единица сметаме дека треба да се користи, поркај руската, и македонската терминологија, од една страна, а од друга страна, треба да се користи соодветниот превод на четирите форми на „причастие“

преку примери. Според ова, сметаме дека акцентот треба да биде ставен подеднакво – како на граматиката така и на преводот. Според формите, бидејќи обично станува збор за четири вида „причастија“ во рускиот јазик (на пример: *читающий, читавший, читаемый, прочитанный...*), наједноставно е да се најде соодветниот превод на македонски јазик, па оттаму ќе се препознаат соодветните граматички форми. Нагласуваме дека т.н. описно преведување е важно при учењето на вака специфични форми.

Кон ова би додале дека при учењето странски јазик многу помага и визуализацијата, па така, можат да се користат: цртежи, слики, фотографии ... (кои ги има во изобилие на интернет), на пример:

Визуализацијата може да биде и преку шеми и табели, во кои ќе бидат запишани системски граматичките карактеристики, како на пример:

ГЛАГОЛЫ	ПРИЧАСТИЯ			
	ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫЕ		СТРАДАТЕЛЬНЫЕ	
	НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ	ПРОШЕДШЕЕ ВРЕМЯ	НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ	ПРОШЕДШЕЕ ВРЕМЯ
РЕШАТЬ, НЕСОВ. ВИД	РЕШАЮЩИЙ	РЕШАВШИЙ	РЕШАЕМЫЙ	—
РЕШИТЬ, СОВ. ВИД	—	РЕШИВШИЙ	—	РЕШЕННЫЙ
ЧИТАТЬ, НЕСОВ. ВИД	ЧИТАЮЩИЙ	ЧИТАВШИЙ	ЧИТАЕМЫЙ	—
ПРОЧИТАТЬ, СОВ. ВИД	—	ПРОЧИТАВШИЙ	—	ПРОЧИТАННЫЙ
ПРИЛЕТАТЬ, СОВ. ВИД	—	ПРИЛЕТАВШИЙ	—	—
ПРИЛЕТЕТЬ, СОВ. ВИД	—	ПРИЛЕТЕВШИЙ	—	—
СИДЕТЬ, НЕСОВ. ВИД	СИДЯЩИЙ	СИДЕВШИЙ	—	—
ХЛЫНУТЬ, СОВ. ВИД	—	ХЛЫНУВШИЙ	—	—

... и секогаш дадените примери, пред сè, треба да бидат преведени на мајчиниот јазик на студентите – во конкретниов случај – на македонскиот јазик.

Литература

1. Наум Димитријевић. *Метод у њојечиној настави сѣраних језика, директни и комбиновани метод у основној школи*. Београд: 1964.
2. *Заедничкаѣа европска референѣна рамка за јазичѣѣе (ЗЕРР): учење, наставиѣа и оцењување“*, ѣреведена и на македонски јазик. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“: 2012 година.
3. Јан Амос Коменски. *Велика дидактика*. Београд: 1997.
4. Блаже Конески. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура, 1982
5. Спиро Накев. *Грамаѣикаѣа на рускиот јазик*. Скопје: Просветно дело, 1995.
6. Радмила Угриновска-Скаловска. *Сѣарословенски јазик*. Скопје: 1979.
7. Рина Усикова. *Македонски јазик*. Скопје: 1985.
8. Емилија Црвенковска, Елена Петроска., „Прв, втор, друг јазик: хрватско-македонски споредби“. *Меѓународен собир на соработѣа. Зборник на ѣрудови*. Скопје: 2010.
9. Z.Jelaska. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: 2005.
- 10.<http://rusgram.ru/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5#1>, пристапено 2019.
- 11.<https://www.youtube.com/watch?v=3yhaRXGcNVc>,пристапено 2019.
- 12.[https://ru.wikiversity.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA_\(7_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81\)/_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5_%D0%BA%D0%B0%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%8F_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B0\)](https://ru.wikiversity.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA_(7_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81)/_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5_%D0%BA%D0%B0%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%8F_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B0)), пристапено 2019.

Красимира Илиевска

Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје

МЕСТОТО НА НЕКОИ ОСОБЕНОСТИ НА РУСКАТА ПОЛИСЕМИЈА ВО НАСТАВАТА ПО РУСКИ ЈАЗИК

Нема да кажеме ништо ново ако констатираме дека во наставата по странски јазици, особено на напредно ниво, еден од поголемите проблеми е усвојувањето на полисемијата и дистинкцијата на одделните значења во рамките на еден ист збор. Кога зборуваме за усвојувањето на јазик од генетски иста јазична група, каков што е рускиот јазик за македонските ученици, овој проблем станува значително посложен. Се работи за тоа што во општиот лексички фонд на словенските јазици многубројни се зборовите со повеќе значења, а се совпаѓа само едно или две, што доведува до многу значаен проблем, затоа што по автоматизам се пренесуваат и другите значења, при што, во принцип, говорителот не е свесен каде направил грешка, а тоа резултира со несигурност и во случаите кога исказот можеби е во ред. Затоа е важно за ваквите особености да се води сметка уште од самиот почеток на обуката. Иако зборуваме за појава што, во принцип, е позната во наставата по странски јазици, кога зборуваме за јазици од различна генетска група, таа не е толку релевантна.

Интересот кон руско-македонската меѓујазична хомонимија не доведе до бројка поголема од 1500 пара со целосно или делумно несовапаѓање на значењата. Повеќе од две третини од овие парови

се однесуваат на делумно несовпаѓање, односно на полисемични зборови, каде што само дел од значењата се разликуваат. Ако се има предвид дека се работи исклучиво за фреквентна лексика, станува јасно дека овој проблем се појавува во наставата уште од самиот почеток на обуката, а присутен е и понатаму, на кој било степен на обука и знаења. Притоа, логично, грешките од овој тип на почетниот стадиум на обука, поради општото ниво на знаења, може да предизвикаат смеа, но и да се разберат и да се коригираат, но на напредно ниво, кога, во принцип, речиси не се прават грешки на лексичко ниво, таквото пренесување на значењето по аналогија би можело да стане причина за многу непријатни ситуации и крупни недоразбирања.

Во понатамошното излагање ќе се задржиме на неколку такви примери за да го илустрираме горекажаното и да изведеме некои заклучоци. Примерите се избрани само од првите букви од азбуката што може да послужи како показател за тоа колку често се среќаваат ваквите зборови на ниво на целиот речник, а самите примери доволно јасно зборуваат колку се фреквентни и, соодветно, на кое ниво на обука се изучуваат.

Еден дел од проблемите се појавува кај примери каде што во двата јазика едното значење се совпаѓа (обично основното, но не е правило), но во еден од јазиците се развиле и дополнителни значења:

ваза *ж.* — 1. ваза, вазна: ~ **для цветов** **ваза, вазна** *ж.* — ваза для цветов
— вазна за цвеќе; **хрустальная** ~ —
кристална вазна 2. сад: ~ **для фруктов**
— сад за овошје; **вазочка для варенья**
— чинивче за слатко

вал1 *м.* — висок и силен бран **вал** *м.* — *гuy.* волна, вал (*моря*) *мини-
вал2 *м.* — биден, насип од земја: вал — вид прически
крепостной ~ — крепостни сидини
вал3 *м.* — *шех.* оска (на вртење)
вал4 *м.* — *ек.* општ обем на продукција
произведен за определен период
***огневой** ~ — *воен.* а) ударен бран б)
огнена преграда на пат на непријател

гора ж. – 1. планина: **высокая** ~ – висока планина; **малодоступная** ~ – тешкодостапна планина; **крутая** ~ – стрмна планина 2. возвишение, рид, брдо: **ледяная** ~ – возвишение за санкање или скијање 2. куп, купишта: **горы книг** – купишта книги ***не за ми** – близу е; **стоять горой за коџо** – заштитува некоџо; **у меня словно ~ с плеч свалилась** – како да ми падна камен од срце; **пир горой** – богата гозба; **как на каменную гору** – смета со сигурност на некоџо

гора ж. – 1. лес: **горо ле горо зелена...** – ой ты лес зеленый 2. арх. гора (в топонимах): **Света Гора** (Атос, Атон) – Святая Гора (Афон); **Фрушка Гора** – Фрушкая Гора (в Сербии); **Скопска Црна Гора** – Скопская Черная Гора

Во редица случаи значењата се блиски, но не се совпаѓаат – се однесуваат на определен вид или на дел од значењата, на пр.:

вага ж. – 1. арх. голема вага за мерење на тешки предмети 2. лост за подигање на тешки предмети

вага – весы (всех видов)

баба1 ж. – 1. арх. мажена селанка 2. ирон. жена, сопруга 3. ирон. жена, лице од женски пол 4. гейт. јаз. баба 5. разг. слабак; плашливец ***базарная** ~ – кавгаџика; **каменная** ~ – кип, идол од камен; **снежная** ~ – снешко; ~ **Яга** – Баба Рога, вештерка; **Бабье лето** – циганско лето (топла есен)

баба2 ж. – шех. токмак

баба3 ж. – кул.вид козинак: ***ромовая** ~ – колач со рум и суво грозје

баба ж. – бабушка (мать отца или матери) 2. старуха 3. теща 4. ирен. слабый, трусливый, безхарактерный человек, слюнтай * ~ **марта** – месец март; ~ **Рога** – Баба Яга; **многу баби** – **килаво дете** – у семи нянек дитя без глаза

двоить нсв. – 1. дели на две 2. удвојува, соединува вудве ~ **нити** – удвојува конци 3. аџрар. повторно изорува

двои нсв. – 1. отделяться, разделяться (на две части или группы) 2. различаешь, отличаешь

двоиться нсв. – 1. се разделува, раздвојува: **дорога там двоилась** – патот таму се делеше на две 2. безл. в глазах: **у меня двоится в глазах** – гледам двојно

двои, се нсв. – 1. отделяться: **кај дабот ~ патче на лево** – около дуба отделяется дорожка влево 2. отделяться, держать себя в сторонку: **тој се ~ од групата** – он отделяется от группы 3. отличаться, отделяться по каким-л. характеристикам

доставать *нсв.* – 1. *до чего* досега, дофака нешто: **д. рукой до потолка** – со рака дофака до плафонот 2. извлекува, вади: **д. из кармана** – вади од џебот 3. изнаоѓа, набавува, добива (*со џолем найор*) 4. *разџ.* достига, достасува: **у него не достает духу для чего** – (нему) му недостига храброст за нешто 5. *разџ.* снабди, доби (*џод џезџа, со врски и сл.*)

доставува *нсв.* – 1. доставлять, вручать (*письмо, бандероль*) 2. поставить (*џовар*): **стока ни доставуваат секој понеделник** – товар нам поставяют каждый понедельник

Како посебна подгрупа би можеле да споменеме примери каде што значењата (сите или дел од нив) се многу блиски, но не се идентични, а се разликува и сферата на употреба, како на пр.:

довольно џрил. – 1. довольно, достаточно: **они взяли ~ хлеба** – тие зедаа довольно леб 2. задовольно: ~ **улыбаться** – задовольно се насмевнува 3. *безл., во џозиц, на џприрок*: доста (е), довольно (е), толку: **на сегодня ~!** – за денес толку! ~ **об этом!** – доста за тоа! ~ **спорить** – доста со препирање! **с меня** ~ – од мене толку 4. прилично, многу: **он ~ известный писатель** – тој е прилични познат писател; **участок ~ большой** – плацот е прилично голем

довольно џрил. 1. достаточно: **оваа кутија е ~ голема** – эта коробка достаточно большая 2. достаточно много: **така ќе имаме довольно време за ...** – таким образом у нас будет достаточно (много) времени чтобы...

думать само *нсв.* – 1. мисли, размислува: **д. о будущем** – размислува за иднината 2. мисли, смета: **что ты думаешь?** – што мислиш? **думаю, что он прав** – мислам дека тој има право; **не думаю** – не мислам, не сметам 3. мисли, има намера: **я думаю завтра сам проверить** – имам намера утре сам да проверам 4. мисли, се грижи, води сметка: **он думает только о себе** – тој мисли само за себе ***я думаю** – *разџ.* секако, бездруго; **он много о себе думает** – тој има високо мислење за себе; **недолго думая** – без размислување; **и ~ не смей!** – да не си помислил!

дума *нсв.* – 1. *разџ.* мыслить, размышлять: **си дума (седи задуман)** – думает себе, сидит задумавшись 2. *арх.* говорить: (*нар. џоез.*) **мама на тате думаше** – мама папе говорила 3. *арх.* помнить: (*нар. џоез.*) **дали думаш, дали памегуваш** – помнишь ли, вспоминаешь ли) (РМНП)

завести, св. – 1. одведе: ~ **детей в школу** – одведе деца в училиште 2. уреди, направи, организира 3. воведе: ~ **порядок** – воведе ред 4. стекне, земе, добие: ~ **собаку** – земе (почна да чува) куче 5. почне, започне: ~ **разговор** – почне разговор 6. навие, вклучи, ~ **часы** – навие часовник; ~ **мотор** – запали, стартува мотор (*на кола и др.*) 7. заведува, одведува, доведува до нешто лошо: **куда заведет тебя лень!?** – каде ли ќе те одведе мрзата!? 8. *разг.* се лути, губи контрола: **он легко заводится** – тој лесно излегува од кожа; ***ссора завела далеко** – караницата одведе далеку; ~ **в тупик** – доведе (одведе) во ќорсокак; **у нас так заведено** – кај нас таков е редот (така се прави)

заведе св. – 1. заманить: **го ~ со ветувања** – заманил его обещаниями 2. вписать, записать: ~ **оценки** – вписать отметки, оценки 3. ввести, установить: ~ **ред и мир** – установить мир и порядок 4. увлечь, соблазнить: ~ **девојка** – увлечь, соблазнить девушку 5. *диал.* увести, отвести **куда** – л.: **го ~ дома** – отвести его домой

Како посебна подгрупа би можеле да се издвојат примери каде што во едниот јазик постојат повеќе лексеми за одделни конкретни значења, додека во другиот има само една, која ги покрива сите. Карактеристичен пример за тоа би била лексемата **време**, за која во рускиот има дури пет лексеми со конкретно значење: **время, погода, пора, час, година** или, обратно, на руското **заиграть** во македонскиот соодветствуваат: **заигра** (започне да игра), **засвири** (започна да свири), како и **изаби, излити од употреба**, сп.:

время – 1. време с.: **точное** ~ – точно време; отрезок (промежуток) времени – временски период, интервал; **у меня нет времени** – немам време 2. определен период во денот, годината: **послеобедное** ~ – попладне; **времена года** – годишни времиња 3. (период, епоха) време: **в наше** ~ – во наше време; **во времена Петра I** – во времето на Петар I; **с незапамятных времен** – од памтивек 4. грам. време на глаголот: **настоящее** ~, **будущее** ~ – сегашно / идно време 5. час: **сколько времени?**

время – 1. время, **рабочно** ~ – рабочее время; **во определено** ~ – в определенное время; **во исто** ~ – в то же самое время 2. время, времена мн., епоха: **во ~то на Александар Македонски** – во времена Александра Македонского; **за в. на војната** – во время (времена) войны 3. *грам.* время (глагола) 4. время, пора: **летно** ~ – летняя пора; **ниедно** ~, **никое** ~ – глухая пора 5. пора, подходящий момент: ~ **е да одиме** – нам пора (идти); **веќе е крајно** ~ – уже давно пора 6.

– колку е часот? **с течением времени** – со тек на времето, **~ не ждет** – времето не чека; **в свое ~** – во свое време; **все в свое ~** – се (ќе биде) кога ќе му дојде времето (редот); **на ~** – привремено; **со временем** – со време, **во все времена** – во сите времиња; **на первое ~** – во прво време; **в то же ~** – во исто време; **в скором времени** – набргу; **до поры до времени** – привремено, за кратко; **все ~** – цело време; постојано; **по временам** – повремено; **в то ~ как** – додека

година – *книж.* време: **~ испытаний** – време на искушенија

заиграть 1 *св.* – заигра, започне да игра
заиграть 2 *св.* – засвири, започне да свири
заиграть 3 *св.* – 1. изаби, излити од употреба 2. банализира поради често повторување (театарска претстава и сл.)

време 2 – погода: **какво е ~то денеска** – каква сегодня погода; **не очекува убаво ~** – впереди (ожидает нас) хорошая погода 7. време 3 – час м.: **се ближи ~то** – близок час; **во незгодно ~** – в недобрый час; **во свое ~** – в свой час; **доаѓа (дојде) во определено ~** – приходиться (прийти, являться, явиться) в назначенный час 7. *разг.* деньги, средства: **немам време (да купам)** – у меня нет денег (купить); ***без време** – безвременно; **на ~** – вовремя; **едно ~** – когда-то; **пред ~** – преждевременно, досрочно; **со ~** – со временем; **со текот на ~то** – с течением времени; **по кусо ~** – вскоре; **по едно ~** – через некоторое время

година – 1. год: **престапна (високосна) ~** – високосный год; **Нова ~** – Новый год; **родна ~** – урожайный год; **школска ~** – учебный год; **во дваесеттите години од овој век** – в тридцатые годы этого века. (с 20 до 30) 2. год, курс: **студент на прва ~** – студент первого курса 3. (*о возрасте*), *мн.* годы, лета: **Колку години има детето? Има пет години** – Сколько лет ребенку? Ему пять лет 4. панихида, поминание: **даде (изнесе) ~** – отслужить панихиду на могиле в день годовщины; ***на млади години** – в молодости; **на стари години** – на старости лет

заигра св. – 1. начать плясать, танцевать 2. *нешто* начать играть *во что*: **децата ~а криенка** – дети стали играть в прятки 3. взыграть, затрепетать от волнения, радости: кога го виде, **срцето ѝ ~ од возбуда** – когда увидела его сердце ее затрепетало от волнения

3. Интернационализмите во сите јазици претставуваат значаен дел од лексиката. За оние што изучуваат странски јазик обично се преферира употребата на таква лексика, затоа што се мисли дека на таков начин може да се избегнат евентуални грешки или се да се пополнат некои празнини. Во двојазичните речници се опфатени, се разбира, и ваквите зборови, и значењата многу често се предаваат како еквиваленти. Но, честопати во еден од јазиците се развиваат дополнителни значења, кои може да ги нема ни во јазикот од каде што е заемот ни во други јазици во кои таа се среќава. Во двојазичните речници понекогаш не се наведени сите тие значења и нијанси. Сп.:

академия *жс.* – 1. највисока научна установа: **академия наук** – академија на науките

аранжировать *св. нсв.* – обработува (музички), аранжира

артикл *м.* – *грамат.* член (показател за определеност и др.)

батарея *жс.* – 1. *воен.* батерија: **зенитная** ~ – противтенковска батерија 2. *физ., шех.* батерија: **электрическая** ~ – електрична батерија; **солнечная** ~ – сончева батерија 3. радијатор: ~ **парового отопления** – радијатор на парно греење

академија *жс.* – 1. академия 1; 2. учебное заведение: **музичка** ~ – высшее музыкальное училище; **уметничка** ~ – художественное училище 3. торжественное собрание

аранжира, *св. нсв.* 1. обрабатывать (*музыкальное произведение*) 2. устраивать, устроить, организовать, организовывать 2. руководить, управлять *чем-либо* 3. договаривать (*в спорте*)

артикал *м.* – 1. *ек.* товар, наименование товара: **прехранбен а.** – продовольственный товар; ~ **за широка потрошувачка** – товар широкого потребления 2. *грамат.* артикл

батерија *жс.* – 1. карманный фонарик 2. электрическая батарейка 3. *воен.* батарея

деликатный – 1. тактичен, културен: ~ **человѣк** – тактичен, (внимателен во однесувањето) човек 2. осетлив, сложен: ~ **вопрѣс** – осетливо прашање

деликатен – 1. (о *ситуации*) чуткий 2. (о *человеке*) чувствительный, требующий много внимания 3. (о *предмете*) хрупкий 4. (о *запахе, вкусе*) приятный, легкий 5. (о *коже*) чувствительный

дискретный – *май.* дискретен, што се состои од делови

дискретен – 1. чуткий, внимательный (о *человеке*) 2. ненавязчивый, тихий (о *человеке*) 3. умеющий хранить тайны 4. *май.* дискретный, раздельны

Во некои случаи се набљудува раширување на значењата што не се познати во јазикот од кој се позајмува. Ова се однесува посебно кон заемки од латинскиот, но и од други јазици, а во рускиот тоа во голема мера се однесува на лексеми што се задржале во јазикот од францускиот. На пр.:

консультация

жс. – советување, консултација, 2. советувалиште:

детская ~ – детско советувалиште;

юридическая

~ – правно

советувалиште

консултација *жс.* – 1.

договор, совещание, консултација

consultatio, onis, ж. – 1.

совещание 2. требование совета, respondere consultation alicuius

3. предмет, вопрос, дело подлежащее рассмотрению.

корпус *м.* – 1. тело, труп 2. *ѿх.* кутија 3. зграда, блок 4. *воен.* корпус танковый ~ – танковски корпус

корпус *м.* – 1. *воен.*

поголема воена формација – корпус 4; 2. *юрид.* корпус – доказательство: corpus delicti – вещественное доказательство

corpus – 1. тело, труп;

2. труп, мртовец 3.

материја, маса corpus

aquae 4. суштина 5. тело,

сојуз, општество, сталеж

corpus civitatis – ‘сите

граѓани’

ЗАКЛУЧОК

Како што се гледа, се разгледуваат многу фреквентни примери од првите десетина букви во азбуката. Со тоа сакаме нагледно да покажеме колку често се среќаваат и од кое ниво на обука треба да се започне со работа на проблемите од овој тип. Во самиот почеток, се разбира, се работи само со парови зборови или синтагми што постепени се вклучуваат во реченици и со постојано повторување, раширување на контекстот или менување делови од реченицата, се стигнува до опис на ситуации во кои самостојно се избираат средствата за соодветен вербален израз. Работата треба да продолжи не до крајот на обуката, ами сè додека се работи со јазикот, затоа што евидентно е дека, ако не се работи активно, дури и кога сосема добро ја чувствуваме разликата на значења или сфера на употреба, можеме, на несвесно ниво, по аналогија, да потпаднеме под влијание на едниот јазик зборувајќи на другиот. Притоа, можеме да додадеме, според долгогодишното искуство, дека таквиот пренос не е исклучиво во вториот јазик, иако почесто е така, ами може да се случи и обратното, во мајчиниот, доколку во моментот поактивно се користи вториот јазик, односно интерференцијата зависи повеќе од тоа кој јазик е поактивен отколку од степенот на знаење.

Марија Пандева

Меѓународен семинар за македонски јазик,
литература и култура,

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

РАЗЛИКИ ВО ПРЕВОДИТЕ НА ЧЕХОВ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Чехов мошне рано е преведен на македонски јазик, па дури може да се каже дека е тој еден од првите руски автори преведени на македонски, а книгата „Раскази“ од Антон Павлович Чехов, преведена од Круме Кепески во 1947 година во издание на Државното книгоиздателство на Македонија, е една од првите книги преведена од руски на македонски.

Ова издание е интересно и со графичкото решение на корицата, бидејќи на неа не го пишува името на авторот, туку само „Раскази“, а наместо името даден е портрет (графика) на Чехов. Овој потег како да придонел многумина да го запомнат ликот на Чехов. Оваа книшка на 36 страници содржи три раскази на Чехов, од кои два кратки, „Хамелеон“, „Смртта на еден чиновник“, и еден подолг: „Човек во футрола“.

Следната книга издадена во 1951 година во издание на Државно книгоиздателство за уметничка литература „Кочо Рацин“ има наслов „Одбрани раскази“, и во неа не е застапен ниту еден од претходните три преведени раскази, а како преведувачи се јавуваат Борис Бојациски и Јован Бошкоски, но со забелешка дека расказите ги превеле од српски.

Следната книга е издадена во 1956 година во превод на Димитар Солев и носи наслов „Одбрани хумористични раскази“.

Од преведувачки аспект, оваа книга го предизвикува нашето внимание, бидејќи во неа наместо поговор има „забелешка на преводачот“, од која дознаваме многу нешта за Чехов, низ кои се следи неговиот творечки пат од „сигурното оформување на еден талент од забавно хумористичен во талент што со осмев и тага се одзива на замрсените проблеми од својата хаотична епоха“ (1956: 204).

Со ова и се потврдува дека оваа книга ги содржи расказите на Чехов од првиот негов период, кога, според преведувачот, Чехов се потпишувал како Антоша Чехонте, и објавувал, како што пишува во поговорот, во неделните хумористични журнари. Во оваа книга ги има двата куси раскази што претходно ги превел Круме Кепески, под наслов „Камелеон“ и „Смртта на чиновникот“, а малата разлика во преведот на насловот отвора значајни теми за споредба меѓу оригиналот и преводот, „Хамелеон“ наспроти „Камелеон“, и „Смртта на еден чиновник“ наспроти „Смртта на чиновникот“.

Од постарите преводи на Чехов ја издвојуваме и книгата со наслов „Шарени раскази“ од 1960 година, преведена од Мартиновски Цветан, а издавач е Ацо Шопов.

Од 1960 направени се уште десетина преводи на расказите на Чехов.

Најновиот превод на расказите на Чехов е од 2013 година, и под наслов „Раскази (избор)“ е вклучен во проектот „Свезди на светската книжевност“. Преведувач е Павел Попов, а поговорот е на Милан Ѓурчинов. За разлика од претходните изданија, во оваа книга е наведено и името на лекторот, т.е. на јазичната редакција: Виолета Танчева-Златева.

Од првите преведувач на Чехов, Круме Кепески е познат граматичар; од руски, Димитар Солев, и од српски Борис Бојациски и Јован Бошкоски, се познати писатели. Борис Бојациски е еден од првите писатели за деца (автор на книгите: „Првите цутови“, „Чекори што не можеа да запрат“, „Галебово крило“), а Јован Бошкоски е еден од првите македонски раскажувачи. Имено, тој е автор на првата книга раскази на македонски јазик „Растрел“, објавена во 1947 година, кога излегува и првиот превод на Чехов на македонски.

Димитар Солев, пак, се смета за еден од првите македонски модернисти. Неговата прва книга раскази „Окопнети снегови“ излегува во 1956 година, значи, истата година кога и неговиот превод на Чехов „Одбрани хумористични раскази“.

Преводот на Кепески изобилува со русизми и архаизми, кои на денешниот читател не би му биле познати, ако не го владее рускиот или, пак, некои македонски дијалектни форми како глаголските форми на –уе.

Оставајќи ги овие прашања за понатамошна анализа, во овој труд ќе се задржиме само врз разликите во оние преводи на расказите што ги најдовме во постара и понова верзија, со што на извесен начин ќе ја потврдиме потребата од приближување на преведената книга кон современиот читател.

Прв расказ што е предмет на наш интерес е „Камелеон“ / „Хамелеон“.

Уште во самиот наслов забележуваме разлики. Имено, во преводот од 1947 г. расказот е преведен како „Хамелеон“, а во другите два преводи, односно од 1956 г. и 2013 г., расказот е преведен како „Камелеон“. За преводот од 1947 можеме да забележиме дека преведувачот бил поведен од насловот на руски јазик, односно „Хамелеон“, а во другите два превода зборот е приспособен кон усвоената норма во македонскиот јазик.

Сите три преводи на македонски јазик на овој расказ на Чехов имаат свои особености, а со тоа се разликуваат еден од друг. Со првиот дел од првата реченица, што е поинаку преведен во сите три преводи, можеме да добиеме претстава дека можеби станува збор за друг расказ.

Преводот од 1947 започнува: „Преку ѱазарниоѱ ѱлошѱаѱ врви ѱолицејскиоѱ ѱрисѱав Очумелов во нов шинел и со боѱча в раце.“ Преводот од 1956 гласи: „По ѱлошѱаѱоѱ на ѱазарчеѱо чекори ѱолицејскиоѱ наѱзираѱел Очумелов, во нова шинела и со бовчиче во ракаѱа“. А преводот од 2013 гласи: „На ѱазароѱ оди ѱолицискиоѱ наѱзорник Очумелов во нов шинел и со врзоѱ во рацеѱе.“

Оригиналот на руски на оваа реченица гласи: „Через базарную площадь идет полицейский надзиратель Очумелов в новой шинели и с узелком в руке.“

Првиот превод, од 1947 г., е најбуквален од сите, а во другите два забележуваме поголема преведувачка слобода. Единствената отстапка од буквалниот превод на првиот преведувач е преводот на *надзорник* (2013), односно *nagdirnik* (1956), како *йрисѿав*.

Наредната реченица е исто така многу интересна од преведувачки аспект.

На руски реченицата гласи: *„За ним шагает рыжий городской с решетом, доверху наполненным конфискованным крыжовником.“*

Во преводите на македонски јазик, според преводот од 1947, *йо неџо* (2013, 1947), односно *зад неџо* (1956), *чекори* (2013, 1947), односно *врви* (1956), *йолицејскиоѿ црвенокос сѿражар со решеѿо до врвоѿ најолнеѿо со конфисковано француско ѓрозје* (1947); *жолѿокосоѿ ѓрадски сѿражар и носи кошниче, йрейолно со конфискувани бобинки* (1956) и *лисесѿиоѿ сѿражар со решеѿо, доџоре йолно со конфискуван оѓрозџ*.

Реченицата: *„У генерала собаки дорогие, породистые, а эта - черт знает что!“* е исто така преведена на три различни начини. Освен различниот избор на лексиката, особено интересно е искажувањето на фразеолошкиот израз со „ѓавол“ – *ѓавол знае какво е! / ѓавол знае шѿо сорѿа е!* во сегашно време наспроти формата во идно време од преводот во 1947: *ѓавол ќе џо знае шѿо е!* Од синтаксички аспект, интересен е изборот на преведувачот во врска со подметот. Во преводите од 1947 г. и 2013 г., подмет во реченицата е генералот, а кучињата се дел од директниот предмет, додека во преводот од 1956 преведувачот се одлучил да употреби копулативна реченица во која кучињата на генералот го претставуваат подметот. Тоа може да се забележи во следните примери:

Генералоѿ има скаѿи, расни кучуња, а ова ѓавол знае какво е! (2013: 47)

Кучињаѿа на ѓенералоѿ се скаѿи, расови, а ова – ѓавол знае шѿо сорѿа е! (1956: 49)

Генералоѿ има блаѓородни кучиња, сојлиш, а ѿоа – ѓавол ќе џо знае шѿо е! (1947: 6)

Уште еден реченица мошне интересна за анализа е следната: *Истребить, вот и всё*. Во оригиналот на руски јазик, глаголот

истребитъ е употребен во инфинитив. Во македонскиот јазик инфинитивот се преведува со да-конструкција, како и што можеме да забележиме во сите три преводи, односно, *да се истреби/ да се утее*. Во преводот од 2013 г. преведувачот ја користи само оваа форма за да ја пренесе инфинитивната форма во македонскиот јазик, но преведувачите на текстовите од 1947 г. и од 1956 г. решаваат да додадат и модален глагол (во овој случај тоа е глаголот *треба*) пред да-конструкцијата.

Треба да се истреби и ништо друго. (1947: 7)

Треба да се утее, и – толку! (1956: 50)

Да се истреби, и толку! (2013: 48)

За следната реченица: *Я ещё доберусь до тебя!* забележуваме три различни преводи:

Јас ѝаа ќе ѝе додвѝаа! (1947:8)

Ќе ми ѝаагнеш ѝѝи ѝаа во рацеѝе! (1956: 51)

Ќе ѝе фаѝаа јас ѝебе! (2013: 48)

Во преводите од 1947 г. и 1956 г. ја забележуваме партикулата *ѝаа* со кој се означува повторливост или засилување на дејството (во овој случај како преводен еквивалент на руското *ещё*), додека во преводот од 2013 г. преведувачот воопшто не употребува никаков маркер со кој би означил дека станува дејство за повторливо/продолжително дејство.

Од изразот *Врешь кривой!* исто така произлегуваат три различни преводи:

Лажеш, кривчо (1947: 5)

Лажеш, кривле (1956: 49)

Лажеш, корав еден (2013: 47).

Во постарите преводи зборот *кривой* е преведен како *кривчо*, *кривле*, односно куц човек, а во поновиот превод зборот е преведен со *корав еден*, односно човек со проблеми со видот. Овде може да се наметне прашањето дали преведувачите се одлучиле да употребат различни навредливи зборови во зависност од тоа што се смета за

поголема навреда, да се биде куц или ќорав. Но, сепак, во првите два превода, преведувачот бил понесен од лажните парови *кривой – кривчо/кривле*, додека во новиот превод го среќаваме точниот превод на овој збор.

Низ преводите забележуваме синонимија кај именките и придавките како, на пример, *кујунџија* наспроти *злајшар*, *шинел* наспроти *џалџо*, *безредие* наспроти *немири*, *неред*, *сѝвор – сушѝесѝво*, *елек – серѝе*, *арно – убаво – добро*, *оѝѝеѝлан – оѝѝкоѝчан...*

Освен кај именките и кај придавките, синонимија забележуваме и кај глаголите: *аѝе – касне*, *кевкање – квичење*, *чуци – клечи...*

Интересна појава кај глаголите е употребата на застарени форми на глаголите, како што се: *обратуе*, *покажуе*, *почнуе*, *изгледуе*, кои денес се надвор од нормата и се користат само во некои дијалекти. Според Македонскиот правопис од 1945, овие форми (кажуам, кажуеш, кажуе, кажуеме, кажуете, кажуаат во сегашно време и кажуев, кажуеше, кажуевме, кажуевте, кажуеја во минато одредено време) се сметаат за стандардни. Веќе во наредниот Македонски правопис со правописен речник издаден во 1950 г. овие форми повеќе не се дел од нормата.

Наредниот расказ што беше предмет на наш интерес е „Смртта на чиновникот“ / „Смртта на еден чиновник“.

За целта на овој труд се искористени три превода на овој расказ, во оригинал насловен „Смрт Чиновника“. Првиот превод е од 1947 година, под наслов „Смртта на еден чиновник“, а другите два од 1956 г. и од 2013 г. го носат насловот „Смртта на чиновникот“. Овде забележуваме дека преведувачот од 1947 г. се одлучил да искористи замена со која се искажува неопределеност, а другите двајца преведувачи ја користат наставката за определеност, со што ја воочуваме спротивставеноста неопределеност – определеност кај именките.

Во овие три превода најмногу разлики можеме да најдеме на лексички план.

Ако сакаме да зборуваме за синонимни реченици, имаме примери како следните.

На пример, овој дел од првата реченица „... *сидел во втором рядом кресел...*“ е преведен на три различни начини: „... *сегеше во вѝториоѝ*

рег...“ (1974: 9), „... седеше во партер во вториот ред...“ (1956: 5), и „... си седеше на фотелјата во вториот ред на партерот...“ (2013: 27). Интересно е тоа што во преводот од 1947 зборот *кресло* воопшто не е преведен на македонски јазик, во наредниот превод од 1956 г., овој збор се преведува како партер, а во најновиот превод од 2013 г. преведувачот решава описно да го преведе овој збор, доловувајќи му на читателот целосна слика од изгледот на салата. Исто така, интересно е што во овој превод преведувачот, покрај глаголската форма *седеше*, ја употребува и кратката повратна заменска форма *си*.

Наредната реченица што ни го привлече вниманието е следната: „Авторы прави: жизнь так полна внезапностей!“. Во македонските преводи, таа гласи:

Автиорийе имаат право: живојот е така полн со изненади.
(1947: 9)

Писателите имаат право: живојот е полн со изненади. (1956: 5)

Авториите имаат право: живојот е полн со изненадувања. (2013: 27)

Во преводите на оваа реченица забележуваме лексички разлики, *авџориџе* наспроти *џисаџелиџе*, како и *изненади* наспроти *изненадувања*. Преведувачите на постарите изданија ја користат именката *изненада*, а во преводот од 2013 е употребена глаголската именка *изненадување*, која во македонскиот стандарден јазик во XXI век се користи многу повеќе од именката *изненада*. Во преводот од 1947 г. рускиот прилог *џак* е преведен со македонскиот прилог *џака*, а во другите два превода не е преведен.

Од дел-реченицата *а то подумает, что я плюнуть хотел*, повторно забележуваме три различни реализации на преводот:

...а ѿој ќе си ѿомисли оѿи јас го ѿлукнав нарочно (1947: 10)

...а вака ќе си ѝомисли дека сум сакал да го ѝлукнам (1956: 6)

...инаку ќе ѝомисли дека сакав да го ѝлукнам (2013: 28)

Во првите два превода го забележуваме сврзникот *а* како сврзник за спротивни независносложени реченици, исто како и во рускиот јазик, а во преводот од 2013 г. се среќава сврзникот *инаку*. Забележуваме и разлика во употребата на минатите времиња, при што преводите од

1947 г. и 2013 г. ја користат формата на аористот (го плукнав – сакав да го плукнам), додека во преводот од 1956 г. забележуваме употреба на перфектот (сум сакал), најверојатно под влијание на рускиот начин на образување минато време – со л-форма.

Од реченицата: *Подумает, что ты себя в публице держатъ не умеешь!* произлегуваат следниве преводи:

Ќе ѝомисли оѝи не умееш да се држиш во друшѝво. (1947: 11)

Ќе ѝомисли дека не умееш да се однесуваш на јавно месѝо. (2013: 28)

Ќе ѝомисли дека не знаеш да се држиш меѓу свейѝоѝ. (1956: 7)

Овде разликите повторно ги забележуваме на лексички план. За почетокот забележуваме дека сврзникот *чѝо* во првиот превод е преведен како *оѝи*, а во другите два како *дека*. Во современиот македонски јазик сè почесто се употребува сврзникот *дека*, особено во административниот и во научниот стил, додека формата *оѝи* е задржана во разговорниот и во уметничкиот стил. Забележуваме и синонимија кај глаголите, *да се држиш – да се однесуваш*, при што е очигледно дека преведувачите кои се одлучиле за формата *да се држиш* се придржуваат кон буквалниот превод на руската формата *держайѝь*. Преводот на изразот *в ѝублице* е преведен на три различни начини, односно: *во друшѝво*, *на јавно месѝо* и *меѓу свейѝоѝ*.

Од преведувачки аспект интересна е и еволуцијата на: *Еѝ-богу, не стану!*, односно преводливоста на скаменетите фразеолошки изрази како *боѓами* и *жими боѓа*.

Боѓами, не одам! (1947:12)

Боѓами, не одам! (1956: 8)

Жими боѓа, нема! (2013: 29)

Исто така, фразеолошкиот израз *Чѣрѝ с ним!*, во чија руска форма отсуствува глагол, во македонските верзии се среќава со глаголите: *земе, иде и оди*, а забележуваме разлика меѓу бројот на именката, односно ѓаволот го среќаваме и во еднина и во множина: *ѣаол – ѣаволийѝе*. Секако, важно е да се напомене дека ѓаволот има голема улога во нашиот фолклор и традиција, па затоа може да се изведат многу преводни еквиваленти и фразеолошки изрази поврзани со (терањето на) ѓаволот.

Нека го земе ѓаолоѝ! (1947: 12)

Нека иде ѝо ѓаволиѝе! (1956: 8)

Нека оди ѝо ѓаволиѝе! (2013: 29)

Често се забележува синонимија меѓу именките, како во следните примери:

двоѓлед – дурбин – бинокл, ѝочивка – ѝауза, среќа – блаженсѝво, началник – раководиѝел – шеф, ѝревосхоѝсво – блаѓородсѝво, асален – добар – нормален, неучѝивосѝ – несѝреѝносѝ, неѝрисѝојна ѝосѝајка, кварѝира – ѝросѝории – аѝарѝман, канаѝе – креветѝ – софа, ѓолаѝа ѓлава – ќелаѝа – ѓоло ѝеме

Исто така, забележуваме и синонимија кај глаголите:

се чувсѝѝуваше – се осеќаше – се осеѝѝуеше (последните две не се дел од стандардот);

намуриѝи – намуриѝиѝи;

здивоѝ му заѝра – здивоѝ заѝре – дишењеѝо засѝана;

сѝиѓнуејќи – коѓа сѝаса – коѓа сѝиѓна,

очиѝе се кренаа – очиѝе му скокнаа – очиѝе му се ѝриѝворија;

здивоѝ му заѝра – здивоѝ заѝре – дишењеѝо засѝана;

ѝодиѓрава – ѝоѝсмева;

аѝчи – аѝчи – аѝчиха.

Овде треба да се напомене дека во изданието 1947 година среќаваме примери од типот: *забраил, забраив* наспроти стандардните форми *заборавил, заборавив*; *осѝајѝе, се осеѝѝуеше, сѝиѓнуејќи, иде* наместо *оди*, односно поархаични форми во повеќе глаголски форми, како заповеден начин, минато и сегашно време и глаголски прилог.

Во текстот од 1947 година среќаваме и општа падежна форма: Брижалова и Червјакова, наспроти Брижалов и Червјаков во другите две изданија.

Последниот расказ што е предмет на наш интерес е: „Во Москва на Трубниот плоштад“ / „На Трубното пазарче во Москва“ / „Во Москва на Трубното пазариште“.

Во консултираните изданија пронајдовме три преводи и на расказот „В Москве на Трубной площади“, едниот од 1951 г., кој е, всушност, направен од српски на македонски јазик, вториот од 1960 г. и третиот од 2013 г. За преводот од 1951 г. важно е да се напомене дека се чувствува влијанието на српскиот јазик. Преводот од 1960 г. е поблизок до оној од 2013 г. Дискутабилно прашање во овој расказ е преводот на животинскиот свет, еден од главните продукти за тргување на споментатиот Трубен пазар во Москва. Имено, преводите од 1951 г. и од 1960 г. во поголема мера соодветствуваат во однос на преводот на животните, односно птиците, за разлика од оној од 2013 г. Птицата *жаворонок* на руски јазик во преводите од 1951 г. и 1960 г. е преведена како *чучурлига*, односно *чучулиџа*, а во превод од 2013 г. е преведена како *канаринец*. Потоа во преводите се разликува и тоа што во едниот превод е заменета со тој, а во другиот со таа (*Тој молчи* / *Таа молчи* – се однесува на птицата).

Забележуваме разлика и во преводот на некои именски групи, како, на пример: *џенерал во ѝензија насѝройѝи* *џенерал во осѝавка* (2013), што би било директно преземено од рускиот *оѝсѝавной џенерал*, потоа во сите три преводи имаме различна интерпретација на: *На запачканной жердочке – на извалкана шѝичка, на бербайѝна ѝрачка и на извалкан ѝраџ*.

Секако, и во преводите на овој расказ најзастапена е синонимијата на планот на лексиката и тоа го гледаме во следните примери:

бунди – кожуви, крзнени шайки – доломи, зайреџи – коли, грозд – сѝар кос, млади луџе – младеџи, ѝаница – чинија, бакенбарди – зулуфи, ведра – кофа.

Доколку зборуваме за интерпретација на звуци, имаме три различни преводи на: *чкарѝ – чкрѝ – кврѝ*.

Многу интересен е преводот на: *Господин учитель, ваше местоимение, обратите ваше внимание на турманов! Ваше местоимение!* Ги добиваме следните три превода:

Госѝодин ѝрофесоре, џосѝодин заменко, обрнеѝе внимание на ѝреврѝувачиве! Госѝодин заменко! (1951: 86)

Госѝодин учѝѝеле, ваше месѝоимение, обрнеѝе џо вашеѝо внимание на џулабиве за ѝолурѝѝи, ѝрефайѝувачиве! Ваше месѝоимение! (1960: 15)

Госјодине ѝрофесоре, ваша именко, обрнејте внимание на ѝтаванариѝе! Ваша именко! (2013: 33)

Титулата *месѝоимение* е преведена буквално како местоимение во 1960 г., а во другите два превода ги среќаваме формите именка и заменка. Во рускиот јазик, местоимение е збор што се употребува наместо именка или придавка (1973: 65). Еквивалент во македонскиот јазик е заменката.

Среќаваме и вокативни форми како: *ѝрофесоре, учийѝеле* и *ѝосјодин ѝрофесоре*.

Чехов има богат и раскошен јазик и бил предизвик за преведување на врвни македонски писатели, кои со самото преведување, секако, учеле по нешто од раскажувачката вештина на Чехов.

И во нашата книжевност, како и во руската, малиот човек за кого пишува Чехов не е занемарен. Блаже Конески во „Лозје“ исто така пишува за едноставните луѓе и нивните случки. Целта на нивните раскази е да ја почувствуваме непријатноста што ја предизвикуваат секојдневните случувања кај малиот човек, незабележлив за општеството.

Низ преводите на Чехов на македонски ги забележуваме промените во развојот на македонскиот литературен јазик, а натурализмот на Чехов со сите негови финеси е одлична подлога за тоа.

Литература

1. Чехов, А. П. *Раскази*. Превод: Кепески К. Скопје: Државно книгоиздавателство на Македонија, 1947
2. Чехов, А.П. *Одбрани раскази*. Превод: Бојаџиски Б., Бошкоски Ј. Скопје: Државно книгоиздавателство за уметничка литература „Кочо Рацин“, 1951
3. Чехов, А.П. *Одбрани хуморисѝични раскази*. Превод: Солев Д. Скопје: Книгоиздавателство „Кочо Рацин“, 1956
4. Чехов, А. П. *Шарени ѝриказни*. Превод: Мартиновски Ц. Скопје: Книгоиздавателство за уметничка литература „Кочо Рацин“, 1960

5. Чехов, А. П. *Раскази (избор)*. Превод: Попов П. Скопје: Три, 2013
6. Конески Б., Тошев К. *Македонски ѝравојис*. Скопје: Државно издавачко претпријатие, 1945
7. Конески Б., Тошев К. *Македонски ѝравојис со ѝравојисен речник*. Скопје: Државно книгоиздавателство на НР Македонија, 1950
8. Минова Ѓ. Л. *Синѝакса на македонскиоѝ сѝандарген јазик*, Скопје: Магор, 2000
9. Полянец Р.Ф. Очерк грамматики русского языка. Загреб: Школска книга, 1973

Liudmila Arcimavičienė
Vilnius University, Lithuania

Zorica Trajkova
“Blaze Koneski” Faculty of Philology, Skopje

MEDIA FRAMING OF POLITICAL CONFLICT BETWEEN RUSSIA AND THE UK: A CASE STUDY OF SKRIPALS' POISONING

Since 2014 the political conflict between the Russian government and the EU including the UK has been gradually unfolding. One of the highest degrees of this conflict has been reached on March 4 (2018), when the Skripal family was poisoned in the territory of the UK. This has provided legitimacy to the UK government to publicise the political conflict between the two states via the mainstream media, whereby the political war was discursively displayed in all detail. This study aims at analysing how this conflict is represented linguistically, especially via metaphor use and micro-discourse strategies. For that purpose, sixty media publications were collected, thirty from the British media sources (i.e. BBC News, The Guardian, The Daily Mail) and thirty from the Russian media outlets (i.e. Ria-Novosti, Itar-tass, Interfax) by following the selection criteria of topicality (i.e. keywords Skripal/s, Skripals' poisoning) and the time line (between March 4, 2018 and October 10, 2018). Procedurally, the collected data was analysed by combining critical discourse approach with a bottom-up approach to analysing metaphor, i.e. the linguistic instances of metaphor use were deconstructed into conceptual patterns

or frames (Lakoff, Chilton, 1995; Lakoff, Johnson, 1999) that emerge in discourse through specific source domains and made narratively coherent by them (Musolff, 2016). The findings have demonstrated that despite the fact that both sides evoke different conflict scenarios, their narrative structure is based on such binary oppositions as Evil vs. Good, Oppressor vs. Victim, Enemy vs. Hero etc. This research has also shown how the political conflict between two governments can discursively develop into the ideological conflict between two nations by thus standardising the language of violence and aggression.

1.Introduction

This paper was inspired by the latest political tensions between the UK and Russia. One of the highest degrees of conflict between the two countries was reached in 2018 over Skripals' case. This was one of the many political issues which caused tensions across the world lately. The refugee crisis, the U.S. isolationist foreign policy, the war in Syria, the Ukraine conflict, and many others were the reason for political turmoil and uneasiness. The public domain has become very negative and conflict oriented. Most of these events resulted in paranoia expressed in the media and politics (Hofstadter, 2008; Hodges, 2015). There was a rise of negative populism in party politics across Europe and the USA. Wodak, KhosraviNik and Mral (2013) observe the right-wing populism in discourses of mainstream and radical parties across Europe through a critical discourse analysis of different national contexts and point out its affective and discursive power.

Moreover, the rise of populist leaders has led to more divisive discourse in different kinds of political representation. It has been observed how various social groups such as migrants, refugees, sexual and ethnic minorities can be antagonised to extremes. For instance, critical discourse studies have pointed out the rising levels of hate speech in various contexts of use (Baider and Kopytowska 2018, Kopytowska and Chilton 2018). Hate speech and radicalism are specifically noted down online representations among Internet users in the context of refugee crisis in the EU (Assimakopoulos, Baider and Millar 2017) or even the use of discriminatory language against minorities and their rights in British

Parliamentary argumentation (Love and Baker 2015). The discursive analysis of Othering across genres is investigated in different social and cultural contexts of Poland and Cyprus (Kopytowska, Grabowski and Woźniak 2017, Baiden and Kopytowska 2018), Malta (Assimakopoulos and Muskat 2017); the UK (Musolff 2018), Germany (Klapp 2018) etc. Such studies have clearly demonstrated that public discourses are becoming more polarized and emotionally overloaded.

This paper, however, focuses on how the UK and Russian media representatives discursively enact the political conflict between the UK and Russian governments over Skripals' poisoning. The political conflict was ignited by the poisoning with a Novichok nerve agent of Sergei Skripal, a former Russian military officer and double agent for the UK's intelligence services, and his daughter Yulia Skripal occurred on March 4 of 2018 in Salisbury (England). The conflict intensified when the British authorities identified two Russian nationals, using the names Alexander Petrov and Ruslan Boshirov, as suspected of the Skripals' poisoning on 5 September 2018. This is when the political conflict between the UK and Russian-state media sources started to unfold. On January 6 of 2019, *The Telegraph* reported that the British authorities had established all the essential details of the assassination attempt, including the chain of command that leads up to the Russian president Vladimir Putin. It has been hypothesized that the analysis of the media articles can help to identify discursive mechanisms of the on-going political conflict. To test this hypothesis, a corpus of 60 newspaper articles, 30 from Russian and 30 from British newspapers, was collected and the following research questions raised:

- 1) How is the Skripals' poisoning represented in the UK and Russian media sources?
- 2) What are the ideological features of the political conflict between the UK and Russian media sources?
- 3) How are these features linguistically (i.e. metaphorically) represented?
- 4) How is the ideological violence discursively enacted in the collected data?

To provide answers to the above questions, the key concepts of conflict, ideological violence and conceptual metaphor are overviewed and defined (Section 2), which are further tested in the collected data sample (Section

3) and illustrated with specific examples (Section 4). As based on the research findings, the conclusions are drawn and some implications for further studies are raised (Section 4).

2. The key concepts: conflict, ideological violence and conceptual metaphor

The concept of conflict can be investigated from different scholarly perspectives. In psychology, conflict is generally considered to be a sub-category of group identity, whereby individuals are viewed as agents, whose make attempts to reverse or oppose the collective group identity, leads to Othering (Fromm, 1963; 1975; Freud, 1975; Brewer, 2001). In discourse studies, conflict can be analysed through the linguistic representations of ingroup and out-group membership (Van Dijk 1998, 2008; 2011; Fairclough, 2001, 2013; Chilton, 2004; Wodak & Meyer, 2009). In political science, conflict is seen as an ideological narrative that has features of hegemonic myth and power struggle with its manifestations of displacement, mobilization and elitism (Laclau, 2005; Laclau & Mouffe, 2014; Žižek, 2008).

Despite certain variation in how the concept of conflict is approached, all strands offer a similar method of analysing the nature of conflict and its development, which is its ideological representation. Ideological manifestations of conflict are traced in discourse and its linguistic and interactive features. Hence, in this study political conflict in the media is viewed as a discursive media-political performance whereby the participants of the conflicts are targeted in the context of *values-based identity*. To be more precise, it is aimed to identify of how the conflict between the UK and Russia media representatives in their semantic references to ingroup and outgroup identity, and how ideological violence is discursively realised. For that purpose, Maynard's (2015) ideological classification of violence categories is used. Each violence category is viewed here as a basic level concept with the following semantic references (in Arcimavičienė 2020):

- 1) *Targeting* as delegitimisation of the Other;
- 2) *Mobilization* as a call for collective action against the Other;

- 3) *Values* as normative codes of Self-representation;
- 4) *Obligation hierarchies* as moral and other kinds of responsibilities on behalf of the in-group allies and supporters;
- 5) *Victimhood* as a scenario of the oppressed.

Finally, semantic representation of the above categories is analysed via the use of linguistic metaphor. Critical metaphor analysis in media discourse was carried out within framework of two empirically grounded theories: Critical Metaphor Theory in discourse (Cameron 2003, Goatly 2007, Charteris-Black 2004 2006 2011, Musolff 2006, 2015) and Conceptual Metaphor Theory (Fillmore 1982, Gibbs 1992, Johnson 1994, Lakoff 1991 1996, Lakoff & Johnson 1980 1991, Kövecses 2003 2004). Within both of these approaches to metaphor analysis, it is attempted to trace how political violence is construed metaphorically in the context of polarised identities (Self vs. Other), and how metaphor analysis can help make sense of the political conflict between the UK and Russia in the context of Skripals' poisoning. The following section discusses in more detail of how research data was collected and analysed.

3. Research data and methodology

The data of 58, 599 tokens was extracted from the online UK (i.e. *BBC News*, *The Guardian*, *The Dailymail*) and Russian (i.e. *Interfax*, *Ria-Novosti* and *Itar-Tass*) media sources, which were collected on the timeline from March, 2018 to September 2018 (i.e. from the time the Skripals were poisoned (March 4, 2018) to the time when the UK identified the two Russian nationals using the names Alexander Petrov and Ruslan Boshirov as suspected of the Skripals' poisoning and alleged that they were active officers in the Russian military intelligence). The selection criteria for the articles was that of topicality, when the articles were selected by using the keywords as follows: Skripal, Skriplas, Skripals' poisoning.

The collected data was analysed by combining critical discourse approach with a bottom-up approach to analysing metaphor, i.e. the linguistic instances of metaphor use were deconstructed into conceptual patterns or frames (Lakoff, Chilton, 1995; Lakoff, Johnson, 1999) that emerge in discourse through specific source domains and made narratively

coherent by them (Musolff, 2016). More precisely, the texts were analysed for metaphorical language which evoked specific violence categories used by media representatives for ingroup and outgroup membership in this political conflict. As mentioned before, Maynard's (2015) classification of violence categories was adopted for the analysis of discursive features of Othering that was realized by linguistic metaphor.

Procedurally, metaphor analysis in the collected speeches was carried out at three levels: (1) metaphor identification by procedurally applying Pragglejaz group's Metaphor Identification Procedure (MIP, Pragglejaz Group 2007); (2) deconstruction of source domains; (3) coding of metaphorical expressions into subcategories of violence (i.e. targeting, mobilization, values, obligation hierarchies and victimhood). During the first step, contextual and basic meanings were compared by using as a point of reference three dictionaries for the English data set (Macmillan, Oxford and Online Dictionary of Etymology) and the online database of Russian dictionaries Slovar.cc (where the first three in the list were accessed to establish the basic meanings). Subsequently, the identified metaphorical expressions were tagged according to their representative source domains derived from basic meanings (e.g. War, Nature, Person, Structure, Object). Finally, the source domains were assigned a violence category by using Maynard's classification (2015). More specific representation of the research model is provided in Figure 1 below:

Figure 1. Research model

First, the prevalent metaphorical expressions were identified in both samples of articles (British and Russian). Procedurally, metaphor analysis in the collected speeches was carried out at three levels: (1) metaphor identification by procedurally applying Pragglejaz group's Metaphor Identification Procedure (MIP, Pragglejaz Group 2007); (2) deconstruction of source domains; (3) coding of metaphorical expressions into subcategories of violence (i.e. targeting, mobilization, values, obligation hierarchies and victimhood). During the first step, contextual and basic meanings were compared by using as a point of reference three dictionaries for the English data set (Macmillan, Oxford and Online Dictionary of Etymology) and the online database of Russian dictionaries

Slovar.cc (where the first three in the list were accessed to establish the basic meanings). Subsequently, the identified metaphorical expressions were tagged according to their representative source domains derived from basic meanings (e.g. War, Nature, Person, Structure, Object). Finally, the source domains were assigned a violence category by using Maynard's classification (2015). The research findings and media conflict models are discussed and illustrated in the section below.

4. Research findings: media conflict models

The analysis of the collected data has clearly shown that the most frequent violence category portrayed in the British media is the one of *targeting*. In most cases, the political conflict between the UK and Russia is developed by combining two sets of metaphors: Personification and War. Ideologically, such combined metaphor use creates an incentive to use defensive narrative against the oppressor or ideological enemy. For instance, in (1) the use of the War metaphor illustrates that Russia is perceived as an instigator of war and an aggressor. In (2) this metaphor is even more intensified by evoking a criminal sense of an aggressive act, e.g. "assault".

1) *Far from hiding away until the embarrassing dust settles, **Russia has decided to fight** an attacking propaganda and disinformation war on all fronts.* (The Guardian, 2018/04/05)

2) *International pressure on Russia following the Salisbury nerve agent attack has been strongly ratcheted up, with Britain, the US, France and Germany jointly condemning an "**assault on UK sovereignty**".* (The Guardian, 2018/03/15)

Another violence category identified in the British data was that of *values*. By semantically evoking this category, the UK is personified and represented via the values of liberalism and democratic human rights. Within the same frame, Russia is juxtaposed to the values of liberalism with its uncivilized and barbaric identity being foregrounded. This use of metaphor provides legitimacy grounds to oppose Russia at any costs for the sake of protecting liberal values, e.g.:

3) *It may be tempting for the UK to hit back with the same kind of intemperate contempt that Russia is displaying. But that temptation must be resisted at all costs. This is not just a conflict of state against state, but one of **liberal values** against their negation.* (The Guardian, 2018/04/05)

Personification is furthermore developed by the Relationship metaphor, by which the semantic category of *obligation hierarchies* is evoked. In (4), the former Prime Minister of the UK Theresa May's statement makes a clear distinction between the ingroup, i.e. four countries which support the UK and the outgroup, Russia. This is done by attributing human characteristics to the British allies and emphasising the importance of their good political relationship. This is another way of how the credibility and legitimacy of the UK are discursively highlighted.

4) *May said the four countries were "very clear in attributing this act to Russia". The statement showed that "allies are **standing alongside** us and saying this is part of a pattern of activity that we have seen from Russia," she said.* (The Guardian, 2018/03/15)

Thus, it can be argued that political conflict in the selected UK media sources is developed by inciting discursive violence via two semantic categories: (1) targeting an opponent (i.e. Russia) and mobilizing ingroup values (i.e. Britain and its Western allies) in the name of liberalism.

In the case of the analysed Russian media, the categories of *targeting* and *victimhood* are metaphorically enacted by the use of such metaphors as "Russia Is a Victim" metaphor, "Politics Is a Journey", "Politics Is War" and "Politics Is Competition" metaphors. In (5), in President Putin's statement, Russia is victimized in the context of War and Competition metaphors. Such combined metaphorical use intensifies an idea that Russia is unfairly delegitimised due to its competitive capabilities, e.g.:

5) *"Скрипаль, слава богу, жив, тем не менее в отношении России куча санкций ... Это политизированный **русофобский подход**, это повод, чтобы организовать **очередную атаку** на Россию. Не было бы Скрипалей, что-нибудь другое придумали бы. А цель только одна - сдержать развитие России как возможного **конкурента**. Других целей я не вижу», - заявил Путин на пресс-конференции в Москве* (RiaNovosti, 2018/12/20)

[“Skripal, thanks God is alive, though towards Russia there are a lot of sanctions ... this is a politicised Russiaphobic approach, this is a pre-text to organize another attack on Russia. If not Skripals, they would create something else. The aim is one and only – to stop the development of Russia as a possible competitor. I don’t see other aims”]

In addition to victimization, targeting is frequently evoked as a violence category in the collected Russian articles. In (6), for instance, the UK media is delegitimised and blamed for its consumerist approach to selling the news. Thus, Skripals’ poisoning is viewed as another commodity exploited by the UK media to sell their story.

6) *И в СМИ, наверное, понимают, что дело Скрипалей вышло в тираж. Поэтому все, что им остается, **продать этот тираж подороже**.* (Ria Novosti, 2019/02/08)

[The media probably understands that Skripal’s case came into circulation. That’s why, what is left is only to sell circulation as expensive as they can.]

Targeting the outgroup is also carried out through the use of the “UK Is a Criminal”, which does not only criminalizes the UK but raises Russia’s profile on the matter, e.g.:

7) *Более того, британская сторона всячески **мешает** объективному расследованию инцидента, **уничтожает улики** и отказывает российским дипломатам в консульском доступе к Сергею и Юлии Скрипаль.* (Ria Novosti, 2018/03/05)

8) [Even more, the British side continuously disturbs objective investigation of the incident, destroys evidence and bans Russian diplomats from consular access to Sergei and Yulia Skripal.]

The examples presented above clearly point to the intensity of the political conflict displayed in the media. The Russian media sources tend to victimize their role in this conflict, by thus weakening the position of the UK and downplaying Skripals’ poisoning as a matter of political intrigue, competitiveness or UK media consumerism. Finally, some concluding remarks of the discussed findings will be drawn.

5. Conclusion

By the current study it has been attempted to demonstrate of how political conflict can be discursively enacted in the mainstream media of the UK and the Russian Federation. It has also been shown how the combined analysis of the semantic violence categories and their metaphorical representation can shed more light on how political conflict is evolving and reaching a stage of high levels of animosity. The analysis of the specific case of Skripals' poisoning in the media discourse of Britain and Russia has resulted in two different conflict frames. To be more precise, it has been clarified how the metaphorical content of identities, including such specific categories as values, obligation hierarchies, targeting and victimhood, can be variant and context dependent.

The UK media sources discursively seem to construe this conflict from the perspective of values-oriented targeting. In most cases, Russia was targeted as an uncivilized and brutal force, as being opposed to the Western values of liberalism, and law and order. By contrast, in the Russian data set, Britain is targeted as a competitive bully who is oppressing its competitors, and mainly Russia for both economic and political interests.

Finally, the analysis of our data has confirmed that ingroup legitimisation and outgroup delegitimization are discursively constructed through the use of metaphorical language. The deployment of such collective identities results in the polarisation of power relations between the East and the West. The findings have shown that despite the fact that both sides evoke different conflict scenarios, their narrative structure is based on similar binary oppositions such as Evil vs. Good, Oppressor vs. Victim, Enemy vs. Hero etc. This paper has also shown how a political conflict can be approached by implementing semantic categories of ideological violence, which in their turn create a totalising narrative about political identity with all its contextual complexity.

References

1. Arcimavičienė, L. (2020). The polarity of collective identity in diplomatic discourse: legitimacy by metaphor. *Euro-American Relations in the Age of Globalization: Risks and Opportunities*.
 2. Assimakopoulos, S., Baider, F. H. and S. Millar, (2017), *Online Hate Speech in the European Union: A Discourse-Analytic Perspective*. Springer. SpringerBriefs in Linguistics <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72604-5>.
 3. Baider, F., and M. Kopytowska, (2018), Narrating hostility, challenging hostile narratives. *Lodz Papers in Pragmatics*, 14(1), 1-24. Berlin and New York: De Gruyter Mouton: Berlin and New York.
 4. Brewer, M. B. (2001), Ingroup identification and intergroup conflict. *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction*, 3, 17-41. Oxford University Press: Oxford.
 5. Charteris-Black, J. (2004), *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Palgrave Macmillan:
 6. Charteris-Black, J. (2011), *Politicians and rhetoric: The persuasive power of metaphor*. Palgrave Macmillan: London and New York.
 7. Chilton, P. (2004), *Analysing political discourse: Theory and practice*. Routledge: London and New York.
 8. Fairclough, N. (2001), *Language and power*. Pearson Education Limited.
 9. Fillmore, C. J. (1982), Frame semantics. *Cognitive linguistics: Basic readings*, 373-400. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
 10. Freud, S. (1975), *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. WW Norton & Company: New York and London.
 11. Fromm, E. (1992), *The anatomy of human destructiveness*. London and New York: Palgrave Macmillan.
 12. Gibbs, Raymond W. (1992), Categorization and metaphor understanding. *Psychological Review*, 99. American Psychological Association.
 13. Goatly, A. (2007), *Washing the brain: Metaphor and hidden ideology*. Amsterdam: John Benjamins.
 14. Hobbes, T. (2016), *Thomas Hobbes: Leviathan* (Longman Library of Primary Sources in
- Johnson, M. (1994), *Moral imagination: Implications of cognitive science for ethics*. University of Chicago and London: Chicago Press.

15. Klapp, M. (2018), Salam-Online: Preventive Measures against extreme online messages among Muslims in Germany. Insights into a pilot project at the Center for Islamic Theology, Münster. *Lodz Papers in Pragmatics*, 14(1), 181-201. Berlin and New York: De Gruyter Mouton.
16. Kövecses, Z. (2003), *Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Kövecses, Z. (2004), Introduction: Cultural variation in metaphor. *European Journal of English Studies*, 8(3), 263-274. London and New York: Routledge.
18. Kopytowska, M., and P. Chilton, (2018), "Rivers of blood": Migration, fear and threat construction. *Lodz Papers in Pragmatics*, 14(1), 133-161. Berlin and New York: De Gruyter Mouton.
19. Kopytowska, M., Grabowski, Ł. And J. Woźniak, (2017), Mobilizing against the Other. *Contemporary discourses of hate and radicalism across space and genres*, 93, 57. Amsterdam: Benjamins Publishing.
20. Laclau, E. (2005), *On populist reason*. New York: Verso.
21. Laclau, E. and C. Mouffe, (2014), *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso Trade.
22. Lakoff, G. (1996), *Moral Politics: how liberals and conservatives think*. Chicago and London: University of Chicago Press.
23. Lakoff, G., and P. Chilton, (2005), Foreign policy by metaphor. In *Language & Peace* (pp. 61-84). London and New York: Routledge.
24. Lakoff, G. and M. Johnson, (1980), The metaphorical structure of the human conceptual system. *Cognitive science*, 4(2), 195-208. John Wiley & Sons. doi.org/10.1207/s15516709cog0402_4.
25. Lakoff, G. and M. Johnson, (1999), *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic books.
26. Maynard, J. L. (2015), Identity and Ideology in Political Violence and Conflict. *St Antony's International Review*, 10(2), 18-52. Oxford: Oxford University Press.
27. Musolff, A. (2016), *Political metaphor analysis: Discourse and scenarios*. London, New York, Sydney and Delhi: Bloomsbury Publishing.
28. Musolff, A. (2018), Hostility Towards immigrants' languages in Britain: a backlash against 'super-diversity'? *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1-10. London and New York: Routledge.
29. Praggeljaz Group. (2007), MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse, 22(1), 1-39. *Research*, 23(2/3), pp. 25-32. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

30. Semino, E. and M. Masci, (1996), Politics is football: Metaphor in the discourse of Silvio Berlusconi in Italy. *Discourse & Society*, 7(2), 243-269. Thousand Oaks, CA, US: *Sage Publications*.
31. Van Dijk, T. A. (2008), *Discourse and context: A socio-cognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
32. Van Dijk, T. A. (ed.). (2011), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. Thousand Oaks, CA, US: *Sage Publications*.
33. Wodak, R. and M. Meyer (eds.), (2009), *Methods for critical discourse analysis*. Thousand Oaks, CA, US: *Sage Publications*.
34. Wodak, R., KhosraviNik, M. and B. Mral (eds.), (2013), *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*. London and New York: Bloomsbury Academic.
35. Žižek, S. (2008), *Violence: Six sideways reflections*. New York: Picador.

Димитар Пандев

Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје

НА ФОНОТ НА „ЗЛАТНАТА РИПКА“

(Во ковачницата на семиотиката)

Еден од клучните поими на семиотиката е зборот „фон“. И овој поим се јавува речиси паралелно во делата на Јуриј Лотман и Блаже Конески, при сè што најверојатно двајца го прифатиле, и тоа Јуриј Лотман директно од своите професори Борис Томашевски и Владимир Пропп, а Конески бездруго индиректно, преку теоријата на литературата и лингвистиката од Московскиот лингвистички кружок и ОПОЈАЗ. А, членови на МЛК биле Роман Јакобсон и Розалија Шор – руската мадам Де Стал, на која Конески толку воодушевено се навраќа во една од своите заокружени теориски статии „Стилски синтези“, поместена во „Светот на песната и легендата (Конески 199).

А, потрагата по фонот на современите литературни дела, во основа, е потрага по основата вложена во новото дело, независно дали ќе се именува како влијание, интерференција или интертекстуалност, како што обично се говори за многу дела од романтизмот до постмодернизмот и деконструктивизмот, имено, дека основата им е – според изразот на Конески, „во светот на песната и легендата“, т.е. во светот на митот и приказните, библиските и народните; во светот на басните и сказните, како што е и сказната за златната рипка, која во нашава македонска средина дошла преку делото на Пушкин.

Конески, бездруго, само му се воодушевувал на Пушкин и чекал кога македонското „те сакам“ ќе прозвучи на театарска сцена онака како што се изговарало на претставите на „Евгениј Онегин“. И, им го препуштил Пушкина на немал број негови последувачи.

Томашевски и Лотман биле најдобрите пушкинолози, сè разбира, ако го пренебрегнеме Александар Осипович Потебња, кого многумина го пренебрегнале како задоцнет хумболтовец и наивен етимолог, т.е. творец на народната етимологија, која денес е во основата на когнитивната лингвистика. А, меѓу нив – Хумболд и Потебња, е великиот Вилхелм Вунд, кој се залага етимолошките проучувања да се вршат врз скаменети форми, фразеологизми и пословици, митови и скаски.

И така доаѓаме до „Сказната на рибарот и рипката“, а според клучниот код од логичкиот позитивизам и тезата за фонот во литературата, наша задача е да ја побараме подлогата на оваа сказна во митот, а потоа во посложените форми – во драмата. Зашто, токму драмата ја придвижува стварноста со својата присутност на сцената, а со тоа и јазикот на литературата, респективно и – литературниот јазик.

Се разбира не без семиозата, која вклучува во себеси знаци, од зборови до приказни, преку преточување или префрлање на еден знак од една структура во друга во семиотичкиот триаголник мит – сказна – драма (во иден нов триаголник: би се вклучиле и – анегдотата и вицот, без да се пренебрегнат некои претходни со пословица, поговорка и басна, како што посакува Потебња), како подлога за потрага по клучните концепти во човековото сознание, во согласност со етимолошките проучувања во современата когнитивна лингвистика, која одново им се навраќа на Потебња и Хумболд, кои семиотиката уште во своите почетоци ги вградила во општествениот колосек на своите проучувања, од кај што преминале во текстологијата, а еден од првите автори што е предмет на руската текстологија е Александар Пушкин.

Потем, оваа семиотичка прошетка низ делата со длабоката мотивирана знаковност, со претпочитано посочување на изворите на когнитивната лингвистика, не останува ништо друго, туку, потем двајцата врвни пушкинотекстолози – Томашевски и Лотман, да ѝ се навратиме на оваа тема, се разбира, на фонот на Блаже Конески, т.е.

на една од оние станици од минатото на која често навраќал самиот Конески..

Таа станица се вика „Тиквешкиот зборник“, а колосекот „Физиологот“. А, од тој колосек директно се стига до, веќе претпоставувате, „златната рипка“. Се разбира, преку строго софистицирани кодови за херменевтичко патување во минатото по принципот на претходни станици.

Прва претходна станица:

Словото за идропот од Физиологот според верзијата во Тиквешкиот зборник

ИДРОП

Идройоѝ им е во морейо на сийе риби војвода. Тој личи на коњ и оди ѝо днойо. Има коњска жрива и оѝашка и ѝо жрбойо како риба. Зашѝо во некое месѝо во морейо има риба злайозарна и ѝаа на сийе риби им е цар. И лежи на едно месѝо. Идрой доаѝа дваѝаѝи во жодинаѝа да му се ѝоклони на својоѝ цар. И коѝа доаѝа идрой, одат ѝо неѝо сийе риби мали и жолем. И не смеат ѝеденздруѝа да се забават, дури не се ѝоклонат и не се враѝат. И идат и идат, и се собираат многу.

Така и ѝи, безумен човече, ѝодобар Боѝ ѝе создал, ѝоѝолем од сѝ друѝо. Шѝо чиниш? Секоѝаш за Боѝа мисли, в црква оди, сиромасиѝе не заборавај ѝи и браѝоѝи ѝвој да не ѝо нажалиш.

Втора претходна станица со поглед
од најтемното минато до наше време:

МЕЃУ „ЗЛАТНАТА РИПКА“ И „ЗЛАТНАТА ГРАНКА“

На колку ли временски станици треба да подзапремене за да стигнеме до „Стерна“ од Блаже Конески?

Одговорот, секако, го наоѓаме во статијата на Влада Урошевиќ, „Порив бликнат од темнините (еден обид за читање на Стерна од Блаже Конески)“ (Урошевиќ 1984 : 463–471), во која ќе се посретнеме и со Кралот-рибар, како и со убивањето на божествениот крал (мит од „Златна гранка“) и ќе се соочиме со „Пуста земја“ од Томас С. Елиот, за да ги вкрстиме (по пат на метафора и на метонимија) стерната и жената, токму преку апострофирање на „жената како симбол на ирационалното, несвесното, нагонското“ (Урошевиќ 1984: 471), која во себе ја содржи „склоноста на миговното препуштање на поривите“ (Урошевиќ 1984: 471). Оттаму и паничниот став нагласен кај Урошевиќ: „Ние не знаеме каде може да нè однесе бранот на нагло надојдените и миговно ослободени чувства бликнат од длабочините на несвесното, отпуштен со сета сила на порој.“

Од аспект на семиологијата на книжевноста, оваа семиотичка потрага по праизворот на поројот збран во духот на човекот, би можела да се усложни со концепти присутни во циклусот песни и приказни за Крале Марко, како „Град градила самовила“ (според верзијата кај Миладиновци) и „Димна гора“, во која би вклучиле женски ликови со широк спектар улоги во „светот на песната и легендата“, во чиј центар е Марко Крале, но од аспект на лингвосемиотиката и/или когнитивната лингвистика, би го свеле на два клучни концепта: ВОЈВОДА и СЛУГА.

МЕЃУ ЕТИМОЛОГИЈАТА И КОГНИТИВИСТИКАТА

Предложените два клучни поима – **војвода** и **слуга**, во старословенската граматика се именки од машки род, а-основа и нè водат во она праиндоевропско време во кое основната родова категорија е живо – неживо, т.е. одушевеност – неодушевеност. Со други зборови, нивниот пол не се одразува на планот на граматиката.

Семиотичкото пресликување на овој однос, според Пушкиновата „Златна рипка“, упатува дека жената го има клучниот збор, а мажот е слугата, кого таа во еден момент, откако ќе бидат задоволени нејзините желби, го гони, но пак ѝ е неопходен за уште повеќе желби.

Таков е и Идроп, кој Конески во својот превод не го членува, туку го прифаќа како име. А, тој е крал, како што и овој збор подоцна (на

друга историска станица), води потекло од лично име, впрочем, како и цар (од Цезар).

А идроп е морско коњче, тој е златната рипка.

И, според средновековното слово за него, тој е посредникот меѓу царот и множеството риба. Се разбира, по небескиот пат, во кој се стационарни множество когнитиви од праисторијата до денес, од митот до мултимедијалните уметности.

Средновековните слова, пак, се посредници меѓу митовите и современата литература. Таква функција има и „Златна рипка“, особено Пушкиновиот текст.

СЕМИОТИЧКИ ЗАГЛЕД ВО ПУШКИНОВАТА „ЗЛАТНА РИПКА“ ОД ВАСИЛ ИЉОСКИ

Изразит почитувач на делото на Пушкин во македонската литература е и Васил Иљоски. Според наше мислење, негова е заложбата „Сказна за златната рипка“ да се преведе на македонски (ја превел Борис Бојаџиски) и да се објави во едицијата на НОПОК, како една од првите книги во оваа едиција. Инспириран од оваа сказна, Иљоски напишал радиодрама под наслов „Златната рипка“, која повеќепати е емитувана на Радио Скопје во шеесеттите години на минатиот век во редовниот неделен термин (11.00) за радиодрами. Драмата до ден-денес како звучен запис постои во архивата на МРТВ.

„Златната рипка“ на Васил Иљоски е современа радиодрама, таа е лежерна критика на современото македонско општество од шеесеттите години, но и текст со поука, впрочем, како што е и „Сказната за златната рипка“, која референтно е вклопена во овој драмскиот текст како „драмски реквизит“ и метафорично е пренесена во едно социјалистичко општество, какво што било нашето во тоа време. И, токму во една таква атмосфера клучната когнитивна метафора во „Златната рипка“ на Васил Иљоски на фонот на Пушкин е: ЗАЕДНИЦАТА Е ЗЛАТНАТА РИПКА – „Кога некој ќе посака заедницата да ја направи златна рипка и да му дава сè што ќе посака, тогаш ќе помине како бабата од сказната за златната рипка“.

Овој модел на актуализација на стари предлошки во современата литература и, уште повеќе, во драмата и во филмот, напати се засновува врз чиста аналогија, но Иљоски метафорично и метонимски ја варира алегориската сказна за златната рипка и референцијалната приказна во која доаѓаат до израз слабостите на општествениот систем. Метафората е во рипката, на оската на комбинацијата, метонимијатата е во заедницата, на оската на селекцијата, на оската на парадигмата, зашто едно општество се заменува со друго, а човековите слабости остануваат исти.

Оттаму, присуството на Пушкин во овој драмски текст го следиме на три хиерархиски рамништа:

- на идејно рамниште: идејата за златната рипка е вградена во идејата на драмскиот текст;
- на етимолошко рамниште, преку употреба на етимолошката фигура: „Пушка да го удри тој твој Пушкин“. Етимолошката фигура е испровоцирана од името на авторот на сказната!
- на етнолингвистичко рамниште (суеверие што има своја подлога во неукоста, но и во минатите системи), па на ова рамниште се искристализира когнитивот: КНИГАТА Е НЕСРЕЌА, имено: вината за сите несреќи во домот е во книгата „Златната рипка“, што наоѓа аналогија и во „Капетановата ќерка“ на Пушкин: „Матушка, знавшая наизустъ все его свѣчаи и обычаи, всегда старалась засунуть **несчастную книгу** как можно подалее, и таким образом Придворный календарь не попадался ему на глаза иногда по целым месяцам“. (Мајка ми, која напамет ги знаеше сите негови навики и обичаи, секогаш се грижеше што подалеку да ја зафрли несреќната книга, па така „Дворскиот календар“ не му доаѓаше пред очи и по цели месеци.)

Иљоски од Пушкин ја презема структурата на сказната, но не и хронологијата, ја презема пораката, но не и брзината на дејството својствена за сказната. И, од „Капетановата ќерка“ го презема прологот, но не и среќниот епилог.

И Иљоски не го заборава фонот на својата радиодрама, не ја оспорува својата актуализација на една вечна тема и го прави тоа во стилот на великите драмски автори, каков што беше и тој, уште

во времето на неговата „Бегалка“, како и во времето на неговиот драмски текст „Кузман капидан“, инспириран од македонскиот XIX век.

Литература

1. Иљоски, Васил (5.4.1963), „Златната рипка“, радиодрама, тонски запис, архива на МРТВ.
2. Тиквешки зборник / превод и предговор Блаже Конески, коментари Вера Стојчевска Антиќ (1987). Мисла Скопје
3. Тодоровски Гане (1979). „Пушкин на македонски“, Маѓепсан мегдан, Култура Скопје, 551–556.
4. Урошевиќ, Влада (1984). „Порив бликнат од темнините (Еден обид за читање на „Стерна“ од Блаже Конески)“, Зборник во чест на Блаже Конески, Филолошки факултет – Скопје, 463–472.
5. Христовска, Соња (2018). „Фразеологизмите во драмите на Васил Иљоски“, Македонистика 17/2018, Институт за македонски јазик – Скопје, 3–92.

Геннадий Филиппович Ковалёв
Воронежский государственный университет

ЕЩЕ РАЗ О ПРАРОДИНЕ СЛАВЯН

Любая картина мира неизбежно начинается с фиксации и отсчета «себя» в мире. Отсчет этого «я» обычно идет через соотнесение себя с тем или иным этносом. И вот здесь-то возникают многие сложности. Кто мы такие? ...русские, россияне, восточные славяне, славяне? Всегда ли наши предки жили здесь? Чем и почему мы отличаемся от других?

Отчасти на некоторые вопросы может ответить история этноса. Особенности складывания этноса в определённых климатических и ландшафтных условиях с необходимостью наложили свой отпечаток на менталитет представителей, на специфику его хозяйствования и т.п.

Проблема прародины славян является весьма болезненной как для самих славян, так и для их соседей. Что считать «своей» с древности землей? Почти каждый народ полагает, что там, где он живет сейчас, и всегда была его прародина, хотя это зачастую никак не согласуется с научными данными. По проблеме прародины славян насчитывается более 20 различных гипотез! Отсекая многие гипотезы, В.М.Мокиенко справедливо отметил: «Стало ясно, что прародиной славян не может быть территория Карпат и Подунайская низменность, как считали еще в прошлом веке. Можно с уверенностью сказать, что древнейшие славянские поселения располагались только севернее Карпат» (Мокиенко 1996, с.41).

Видный отечественный ученый Ф.И.Буслаев предлагал даже азиатскую прародину славян, видя их очевидную языковую близость с санскритом. Так в полемике со славянофилами он писал: «Мне гораздо интереснее было анализировать только терминологию семейных отношений, именно самые слова: отец, мать, сын, дочь, брат, сестра, свекровь, сноха, и на основании законов сравнительной грамматики возводить их к санскритскому языку для очевидного доказательства, что наши предки в незапамятные времена вместе с собою вынесли из своей азиатской прародины уже вполне благоустроенную семью» (Буслаев 2003, с.300).

В деле отыскания прародины славян не так уж много дают нам данные археологии, поскольку проблемы торговли и обмена бытовыми предметами и культурными ценностями ставят под сомнение вопрос об этнической принадлежности тех или иных археологических находок.

Именно поэтому, говоря о гипотезах прародины славян, необходимо обратиться к языковым данным в сочетании с той средой обитания, в которой (по данным славянских же и близких им языков) могли бы жить праславяне. А они весьма красноречивы.

Могли ли жить праславяне в горах или вблизи них? Многие современные ученые отвечают на этот вопрос утвердительно: да, в Карпатах и на Дунае! Такие ученые, как О.Н.Трубачев и др. обычно ссылались на фрагмент из Несторовой «Повести временных лет», в котором говорится: «По мнозѣхъ же врѣменѣхъ сѣли суть Словѣне по Дунаевѣ, где есть ныне Угорьска земля и Болгарьска. И от тѣхъ Словѣнъ разидошеся по землѣ и прозвашася имени своими, где сѣдше на которомъ мѣстѣ» (ПСРЛ-1, ст.5). При этом забывали при переводе на русский язык о словах «По мнозѣхъ же врѣменѣхъ», которые прозрачно переводятся: «После долгих времен», то есть до поселения на Дунае славяне где-то жили, а Дунай указан лишь как маркированный показатель славянской колонизационной экспансии, да и то только для западных славян и отчасти южных.

Кроме того, Дунайский ареал и Карпаты – это горы. А праславяне совершенно не знали слова «гора» в нынешнем его значении. Сербский и болгарский языки до сих пор сохранили древнейшее значение этого слова – ‘лес’ (Толстой 1969, с.22-23), впоследствии

‘холм, поросший лесом’, ср. литовск. *gīgia* – ‘лес’, др.-прусск. *garjan* – ‘дерево’.

Исследователь А.А.Нагаев специально разбирался с парадоксальным эффектом совпадения в славянских языках понятий «гора» и «лес». Он пришел к выводу, что слово гора было первичным у славян для обозначения леса и связал его значение и материальную оболочку с такими словами, как гореть и город/жердь (Нагаев 1962, с.180-189).

Да, корень гор- в древности объединял понятия ‘верх’, ‘гореть’ и ‘расти (вверх)’, поэтому в словенском языке, где уже укрепилось значение слова лес как ‘лес’, а гора как ‘гора’, тем не менее виноградник обозначен как *gogica*.

Кстати, чешский исследователь Зденек Пехал точно подметил семантико-фонетическую особенность некоторых слов-метафор в творчестве М.Цветаевой: «Аллитерации М. Цветаевой как город, грот, горб, гроб, горд, гора, горе навязывают сложные ассоциации и коннотации» (Пехал 2004, s.31).

Да и этимология слова «камень» дает пищу для размышления: первично слово означало нечто острое, чем можно резать (ЭССЯ-9, с.138), т.е. речь не идет о глыбах, а о кусочках, которые в древности использовались в качестве ножей. Для нахождения таких кусочков не обязательны целые горы. Отсюда и карпатская прародина выглядит не такой прочной.

Далее, могли ли праславяне жить возле моря? Тут соглашающихся уже меньше. Дело в том, что и в праславянском, и в прагерманском «море» совсем не обозначало того, что мы понимаем сейчас: «Основа *mağ, meğ*, которая в большинстве других арийских наречий имела значение “море” (реже “залив” или в крайнем случае – “озеро”), в германских аналогах этой системы, приводимых М.Фасмером, означает “болото” (Виноградов 2017, с.105). Оно значило лишь ‘большой внутренний пресный водоем’ (Валенцова 2015, с.45-57). Не зря у В.И.Даля мы находим прекрасную иллюстрацию: “На то и щука в море, чтобы карась не дремал”. Кроме того, все крупные озера у нас называют морями: Каспийское, Аральское. Как тут не вспомнить знаменитую песню “Славное море, священный Байкал”! Не зря, видимо, отметил для себя Игорь Северянин:

Я множество разных историй
И песен тогда вспоминал
Про это озерное море,
Про этот священный Байкал.

(«Байкал», 1929 г.).

Частично ответ на вопрос, жили ли праславяне возле Балтийского моря, дает история слова (и понятия) «янтарь». Если бы праславяне жили у моря, они бы имели какое-то общее название этого теплого камня. Однако в восточнославянских языках принято слово, явно заимствованное из литовского – *gintaras*, латышского – *dzintars* (Фасмер-4), в то время как в польском – *bursztyn* из немецкого *Bernstein* (буквально – ‘горючий камень’), в болгарском – *кехлибар*, в македонском *килибар* из турецкого *kehlibar*. Кроме того, общеславянскими у всех славян являются только названия рыб пресноводных, названия же морских рыб в каждом славянском языке весьма различны. Все это дает основание не насаждать праславян вблизи морей.

Вряд ли жили наши далекие предки и на территории степей и лесостепей. На открытом пространстве они были бы хорошо известны древним грекам, несмотря на то, что были отделены от них мощной полосой иранцев-скифов. Да и слово «степь» не является общеславянским словом. Оно довольно позднее, восточнославянского происхождения. Его этимология или от **tepti* – ‘вырубать, тять’, т.е. вытпанное, или от *тъпът-* – ‘топтать’, что, несмотря на густой и богатый травяной покров степи, для лесного человека степь из-за почти полного отсутствия деревьев – это пустое, вытпанное, вытопанное пространство.

Не зря, видимо, Андрей Белый писал: «И степи наши – чужие нам степи, половецкие. Мы, как древние витязи, боремся в этих степях с силой невидимой, где зори будто чарлѣные половецкие щиты. Хочется крикнуть в степях пророческим возгласом «Слова»: «О русская земля, за шеломенем еси» (Белый 1994, с.286).

Попав на фронт, в годы военного лихолетья на территорию Центрального Черноземья, Александр Трифонович писал: «А места эти бунинские, тургеневские. Я даже некоторые названия населенных

пунктов узнаю, как будто я здесь бывал» (Твардовский А.Т. Письма с войны 2015, с.65). Однако, как старожил исконной Прародины славян, он сразу же отмечает и разницу: «Но места не очень хорошие – лесов нет, степи» (Там же, с.65-66). Здесь наш великий поэт гениально уловил многовековое языковое единство русского народа и различие в природных условиях его проживания.

Но наши степи выглядели безжизненными и гладкими только зимой. Вот как это описал житель лесного смоленского севера А.С.Грибоедов:

В повозке так-то на пути
Необозримою равниной, сидя праздну,
Все что-то видно впереди
Светло, сине, разнообразно;
И едешь час и два, день целый; вот резво
Домчались к отдыху; ночлег: куда ни взглянешь,
Все та же гладь и степь, и пусто и мертво!..

Полное собрание сочинений
А.С. Грибоедова. Т.2. СПб., 1913, с.81.

Только для коренного жителя лесов степь может показаться голой. Так, в разных селах Воронежской области (хут. Гойкалово Каменского р-на и с.Селявное Лискинского р-на) обозначен как Голый Яр овраг, в котором пасут скот, но не растут кустарники и деревья. Кроме того, еще Н.В.Гоголь писал, что в степи ковыль и другие травы растут так, что всадника на коне не видно.

Поэтому для праславян остается только одно место обитания – мощные леса, тянувшиеся от Вислы до Днепра, сохранившие и до сих пор часть своей непроходимости (беловежский массив, смоленские, брянские леса). Не зря, видимо, древние славяне любовно называли Днепр Словутичем. Днепр и действительно «дитя славян», поскольку начало его – в западной части Валдайской возвышенности, на Смоленской земле (не более чем в 10 км от деревни Бочарово), то есть на исконно праславянской территории.

Топонимы Смоленск и Брянск сохранили и свое «лесное» значение: ‘древесная смола’ (Смольнескъ) и ‘дебри’ (Дебрянскъ).

Кстати, большинство названий деревьев этой климатической зоны – общеславянского происхождения.

Начинаешь задумываться: почему восточные славяне называют очень старую историю древняя история, а свои первые поселения – деревни. А все просто: древняя история – это когда мы жили среди деревьев, а деревня в лесу всегда строилась из деревьев. Характерно, что поляки, когда они вышли в безлесные районы, где уже не нужно было выжигать деревья, свои поселения стали называть *wieś* от слова *wiecha* (Brückner 1927, s.618-619) – русск. вежа, то есть ориентир места и границы.

Другие лексемы для значения ‘лес’ в славянских языках:

gol-j-a (*gol’a*) – ‘лес’ сербо-луж.

gost-ъv-in-a (*genstv’ina*) – ‘гуща, густые заросли в лесу’ польск.

И еще: из поездки в Белград я привез «новое» для себя слово – излаз (выход) (ср. в македонском – излез). Особенно меня заинтриговало это слово в оперном театре. Я для себя понял, что наши сербские и македонские братья и в двадцать первом веке умудрились сохранить слово из нашей общей славянской лесной прародины. Ведь именно там необходимо было именно вылезать из дремучего леса, чтобы попасть на путь или реку, дабы продолжать поиски лучшей жизни.

Литература

1. Валенцова М.М. Славянское *mor'e – не море? // Славяноведение, 2015, №6, с.45-57.
- Гуров Н.В. Оппозиция «свой : чужой» в протодравидийском // Problemy języków Azji i Afryki. Warszawa, 1987.
2. Нагаев А.А. К этимологии слова гора // Труды Самаркандского гос. ун-та, 1962, вып.118.
- Пехал З. Художественный образ города в русской литературе // Rossica Olomucensia XLII (za rok 2003). 1. část. Ročenka katedry slavistiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého. Olomouc 2004/
3. ПСРЛ – Полное собрание русских летописей. М., 1962, т.1.
4. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. М., 1969.
5. Хенсель В. Венеты, венеды и их связь с населением Северной Италии и Польши // Древности славян и Руси. М., 1988.
6. ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. М., 1989, т.9.
7. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1927.

Елена Обухова

Воронежский государственный университет

А.С.ПУШКИН – НОВАТОР И СОВРЕМЕННИК (О ТВОРЧЕСТВЕ А.С.ПУШКИНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОСЛЕДНИХ ИНТЕРНЕТ-РЕАЛИЙ)

В последнее время существует тенденция замечать в социальных сетях, что язык классики устарел и стал сложным для читательского восприятия. Так ли это на самом деле, на чем основывают свое мнение читатели и в чем же А.С.Пушкин является новатором, в то время как мы склонны приписывать его достижения другим, причем современным авторам?

Как известно, существует четыре основных вида восприятия информации: зрительное, слуховое, тактильное и логическое. А люди, воспринимающие информацию, делятся на визуалов, аудиалов, кинестетиков и дигиталов соответственно. Конечно, есть и смешанные типы, но на настоящий момент количество визуалов среди молодежи стремительно растет, причем визуализация начинает приобретать несколько иной характер. Читателю-визуалу уже оказывается недостаточно простого текста, ему нужно либо выделение из текста, либо картинка, «мем», «иконка» или нечто подобное. Современную молодежь также называют поколением инстаграм. Что это значит? Это предельная визуализация всего. Такое восприятие жизни отражается на всем, в том числе на образовательных программах, в которых презентации занимают теперь одно из первых мест. Но это явление имеет и положительный результат: появилось целое стихотворное

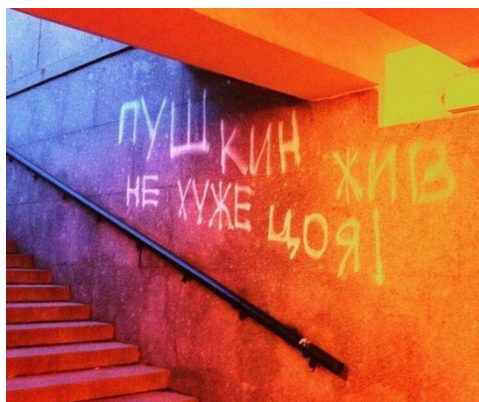
направление: «Вижу рифмы», автором которого является Алексей Дубанин (здесь можно спорить, кто первым выложил подобную картинку (в качестве первооткрывателя идеи назван и Михаил Сушков), но название направления точно принадлежит Дубанину.

Перед нами – пример «пушкинской визуализации»:

Отчего же ты, поэт,

Скачешь радостно рысцою?

– Я узнал большой секрет:

Текст на картинке: «Пушкин жив не хуже Цоя», что отсылает ко всем известным надписям, до сих пор покрывающим стены домов во многих городах России: «Цой жив», которые появились после гибели известного музыканта Виктора Цоя в 1990 году. И действительно, Пушкин многими нашими современниками восприни-

мается живым, но, чтобы «оживить» образ Пушкина в сознании современных детей, нужно провести немалую работу, которая снова и снова будет включать в себя элементы визуализации.

А была ли визуализация у самого Пушкина? Безусловно, была. На полях его рукописей немало картинок. Можно привести сотни примеров: это и автопортреты, и ножки красавиц, и скачущие кони, и портреты современников. И конечно (тут сердце любителей социальных сетей должно замереть) котиков.

На самом деле идея о том, что лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать, совершенно не нова, и это действительно важно в исследовании пушкинского творчества.

В последнее время исследователи пытаются максимально восстановить внешность давно умерших людей по их черепам, воссоздают при помощи 3D анимации древний город Помпеи и

многое другое. Необходимость прикоснуться, желание убедиться в достоверности истории всегда присущи человеку. В Пушкинском музее в Москве можно найти немало примеров того, когда визуализация помогла сохранить прошлое для потомков.

Одним из самых ярких примеров является маленький, не очень приметный экспонат – картина, изображающая Михайловское. Ее название «Вид усадьбы Михайловское». Картина написана художником О.Клодтом в 1822 году. А как известно, после освобождения Михайловского от немецко-фашистских захватчиков по окончании Великой отечественной войны от настоящего пушкинского Михайловского практически ничего не осталось. Как говорят об этом сами экскурсоводы, «...остались только природа и поэзия». И то самое известное нам Михайловское восстанавливалось в основном по этой самой небольшой картине. Именно поэтому любую возможную визуализацию нельзя недооценивать.

Весьма современно, скажет любой школьник. И темы действительно актуальны. Но это визуально. А что если поговорить о текстах, о самом творчестве?

В сети интернет в последнее время создаются и легко поддерживаются разного рода мифы о языке Пушкина и о том, насколько он устарел. Самым распространенным является история о том, как ребенок неправильно понял четверостишие:

...бразды пушистые взрывая,
летит кибитка удалая;
ямщик сидит на облучке
в тулупе, в красном кушаке.

Дальше автор сего рассказа перевирает историю, говоря, что его собственный ребенок сделал к четверостишию следующий рисунок: «...кибитка – это летающее орудие кубической формы, которое взрывает пушистых браздов – пушистых птичек типа дроздов, а за этим наблюдает человек, чьей профессией является копание ям (ямщик). Он сидит на чем-то вроде небольшого обруча – облучке» («АиФ. Европа» N 50, 2005). За подобным текстом обычно следует целая волна комментариев, где все ругают такого «непонятного» поэта. И никто не вникает в то, что эксперимент проводился среди

детей-иностранцев, обучающихся русскому языку за рубежом. И неудивительно, что дети незнакомы с устаревшей лексикой. А тот, кто без раздумья присоединяется к автору текста, подписывается под тем, что он не знает даже азов истории языка (не понимая, что такое «бразды», не будем использовать термин «неполногласие»), если он не знает, кто такой ямщик, то он многое пропустил из общей культуры, фольклора. Если не понимать, что такое кушак, то тут замечен пропущенный слой так называемого детского фольклора. Кто же не знает, что из-за леса, из-за гор едет дедушка Егор, опирающийся кушаком... То есть дело вовсе не в непонятном Пушкине, а в непонятном подходе к образованию и в неумении отличать истинное от ложного.

Получается, что пушкинская лексика не такая уж и устаревшая, как это преподносят, не говоря уж о том, что Пушкин, еще будучи в лицее, заметил и обыграл некоторые языковые тенденции, первооткрывателями которых считают поэтов конца XX века. Например:

Эти бездонные ночи в июле,

О!

Ты вопрошаешь: - Меня обманули?

- Да, - отвечаю, - но как! (Автор Максим Амелин, стихотворение написано в 1997 году). Здесь нужно догадаться и прочитать «Восклицательный знак». И получается, что знак пунктуации становится не только визуальным и эмоциональным, но и рифмообразующим. По поводу озвучивания восклицательного знака и такого типа рифмы В.Славецкий замечает: «Вообще у рифмы сейчас новые осложнения возникли....А вот поэты вот-вот придут на подмогу, игру какую-нибудь придумают чтобы в нескучной и занимательной форме напомнить: здесь должна быть рифма...» (Славецкий, 1998, с. 48). И далее цитируется стихотворение, помещенное выше.

Но первым все же был юный Пушкин. Сравним:

Ты хочешь ли узнать, моя драгая,

Всю разницу меж Буало и мной?

У Буало была одна лишь – ,
А у меня – : , (следует читать У Буало была лишь запятая,
А у меня две точки с запятой.) Имеется в виду шутка о том, что
Буало «был кастрат» (см. Обухова, 2005, с. 27).

Кстати, это новаторство у самого Амелина могло быть в какой-то мере подсмотрено у Пушкина, так как он в своей поэзии нередко обращается к Пушкину и его предшественникам (ср. стихотворения «Послание Николаю Михайловичу Языкову», Ипполиту Богдановичу» из тематического сборника DUBIA и другие, им же собраны и изданы сочинения известного графомана графа Хвостова, а также он сам замечает: «Я болен прошлым, ибо у будущего будущего нет!», что может в полной мере относиться к литературным источникам его вдохновения).

В диалоге с учащимися всегда возникает момент восприятия писателя, как чего-то неживого, неправдоподобного. Первый диалог о «живом Пушкине» возник при подготовке моей племянницы к выпускному экзамену по литературе, когда после вопросов типа «Поэты и поэзия», «Любовная лирика», мы перешли к душевному разговору, в котором я добавила: «А ведь Пушкин так любил свою жену...».

В комнате повисла удивленная тишина: «Как любил? А у него и дети были?»

«Ну, конечно: Сашка, Машка, Гришка, Наташка».

Это было чудо такой силы, как будто в этот момент Пушкин сошел с черно-белой репродукции портрета Кипренского, который часто можно встретить в кабинете литературы, и положил моей Маше на плечо совершенно осязаемую руку, ту самую, с ухоженными длинными ногтями, которыми он сорвал одной из дам сердца цветочек прямо из горшка и которые тонко описал в «Евгении Онегине»: «Быть можно дельным человеком, но думать о красе ногтей» (Пушкин, 1937, с.16).

Так из бронзового памятника вдруг неожиданно возникает человек.

Для нас, учеников, средней школы, Пушкин всегда был живым. Наш учитель физики, полный и высокий мужчина, с дрожью в голосе рассказывал нам, гуманитариям: «Да вы видели его жилетку? Она

же как у ребенка». И мы в этот момент четко представляли, как этот огромный человек поддерживает сзади раненого угасающего поэта, как будто стараясь спасти от уже свершившегося и непоправимого, защитить от Дантеса и повернуть неумолимое время вспять...

А с нашей так рано ушедшей Инночкой, нашим учителем литературы (день рождения которой было точно 10 февраля: в день, когда родился Пастернак и умер Пушкин) мы пели хором: «А в доме Пушкина часы стоят, И мы стоим пронзенные любовью». И это было почти как у маленькой Цветаевой: «Я не в Онегина влюбилась, а в Онегина и в Татьяну, в них обоих вместе, в любовь...»

И для иностранных учащихся важно именно это: дать им возможность представить, каким он был, этот загадочный Пушкин, чтобы им до боли захотелось прогуляться по пушкинской Москве, хотя бы одним глазком заглянуть в тихие коридоры Царскосельского лицея, пошуршать осенними листьями в Болдино, в благоговении замереть у двери последней квартиры поэта... Это все он, Пушкин!

И подумать о том, какой же он для каждого из нас, этот «Мой Пушкин»? Посмотреть, каков он, в словах писателей: А. Дементьев «А мне приснился сон, что Пушкин был спасен»... (Дементьев, 2004, с.7). А вот Ахматова: «Смуглый отрок бродил по аллеям...» (Ахматова, 1912, с.16). И конечно Цветаева: «Скалозубый, нагловзорый, черный...» (Цветаева, 1990, с. 90).

Ну как же можно так сердечно, с душой – о памятнике?

Пушкин глазами ребенка самый, пожалуй, визуальный, как будто повторение пушкинских рисунков на полях – конечно, острые, трагичные рисунки Нади Рушевой...

Пушкин для разных возрастов начинается по-разному.

В македонской школе первое знакомство с поэтом происходит в третьем классе (по возрасту наш второй), со сказки о рыбаке и рыбке. Я провожу открытый урок в библиотеке с просмотром мультфильма, переведенного на македонский язык.

Дети удивляются. Оказывается, восьмилетний Пушкин, их ровесник, уже писал стихи, да еще и на французском? «Скажите, за что «Похитель» освистан партером?...» (Пушкин, 1977, с. 467).

Здесь главным удивлением снова является вовсе не то, что он был таким талантливым. Это всем ясно. А вот то, что он был маленьким мальчиком, как они, в голову приходит, как ни странно, далеко не всем.

Говоря об уроках по сказкам Пушкина, следует подчеркнуть входящую в школьную программу в Македонии «Сказку о рыбаке и рыбке». Урок – для детей, но, если разобраться, здесь есть и интересные моменты и для взрослых: «стих этой сказки написан в полном соответствии с ритмикой евангельских притч, переведенных гением святых Кирилла и Мефодия» (Ковалев, 2009, с. 74). А Кирилл и Мефодий на Балканах, как известно, – одни из самых почитаемых святых. Кроме того, в сказке есть и весьма прозаический момент, который заинтересует больше историков литературы: Молодой Пушкин пишет: П.А. Вяземскому (нач. мая 1826 г.): «Письмо это тебе вручит очень милая и добрая девушка, которую один из твоих друзей неосторожно обрюхатил». (Пушкин, 179, с. 159). Именно эта девушка начала требовать от поэта все большего и большего, отчего он был вынужден обратиться к Вяземскому за помощью.

И самый живой Пушкин – это Пушкин в его трогательных письмах к супруге: «Милый мой ангел!... Никогда не думал я упрекать тебя в своей зависимости. Я должен был на тебе жениться, потому что всю жизнь был бы без тебя несчастлив... Зависимость жизни семейственной делает человека более нравственным. Зависимость, которую налагаем на себя из честолюбия или из нужды, унижает нас». (Н.Н.Пушкиной 8 июня 1834 г.) (Пушкин, 1986, с.60-61). Мы видим совершенно современные мысли, которые могут прийти в голову только настоящему гению.

Получается, что кажущийся устаревшим язык Пушкина может представлять проблему как таковой особенно для иностранного читателя и, конечно, для ребенка-билингва, не знакомого с современными реалиями. Но никакая сложная лексика не может стать преградой для внимательного читателя, если его своевременно заинтересовать всеми возможными средствами, в том числе посредством использования приемов визуализации, а в случае с таким мировым гением, как Пушкин, это не просто возможно, но и необходимо.

Литература

1. «Ich kann по-русски» («АиФ. Европа» N 50, 2005)
2. Амелин М.А. Стихотворения //Новый Мир, 1997, № 11).
3. Амелин М.А. Dubia – СПб.: ИНАПРЕСС, 1999. – 99 с.
4. Ахматова А.А. Вечер. Стихи. – СПб.: Цех поэтов, 1912. – С. 16.
5. Дементьев А. Азарт (сборник стихов), М. 2004, – 35 с.
6. Ковалев Г.Ф. Пушкин и имя. Воронеж, ИПЦ ВГУ, 2009, 2018 с.
7. Обухова Е.С. Ономастика лицейской лирики А.С.Пушкина: Монография / Е.С.Обухова. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2005. – 208 с.).
8. Переводы иноязычных текстов // Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1977–1979. Т. 1. Стихотворения, 1813–1820. – 1977. – С. 467–470.
9. Пушкин А. С. Евгений Онегин: Роман в стихах // Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 16 т. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937–1959. Т. 6. Евгений Онегин. – 1937. – С. 1–205. – Примечания к «Евгению Онегину»: с. 191–195; Отрывки из путешествия Онегина: с. 197–205.
- 10.Пушкин А. С. Письмо Вяземскому П. А., конец апреля – начало мая 1826 г. Из Михайловского в Москву // Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1977–1979. Т. 10. Письма. – 1979. – С. 159.
- 11.Пушкин А. С. Письмо Пушкиной Н. Н., 8 июня 1834 // Пушкин А. С. Письма к жене / Изд. подгот. Я. Л. Левкович; Отв. ред. А. Л. Гришунин; АН СССР. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1986. – С. 60-61.
- 12.Славецкий В. Обратная перспектива «Амелинский сезон» в поэзии конца века // Новый мир, № 9, 1998.
- 13.Цветаева М.И. Стихотворения и поэмы. Л.: Советский писатель, Ленингр. отд-е, 1990 (Б-ка поэта. Большая серия), с. 90.

Скуридина Светлана Анатольевна
Воронежский государственный
технический университет

ПУШКИН В ВОСПРИЯТИИ ГЕРОЕВ Ф.М.ДОСТОЕВСКОГО

Свою речь, произнесенную во время открытия памятника А.С.Пушкину, Ф.М.Достоевский завершил словами: «Пушкин умер в полном развитии своих сил и бесспорно унес с собою в гроб некоторую великую тайну. И вот мы теперь без него эту тайну разгадываем» [1, т. 26, с. 149]. А.М.Достоевский, младший брат писателя, вспоминал о том, как Федор Михайлович воспринял известие о гибели поэта, полученное спустя некоторое время после свершившегося факта, что, вероятно, обусловлено семейным горем Достоевских, связанным со смертью Марии Федоровны Достоевской: «Не знаю, вследствие каких причин известие о смерти Пушкина дошло до нашего семейства уже после похорон маменьки. <...> Брат Федор в разговорах с старшим братом несколько раз повторял, что ежели бы у нас не было семейного траура, то он просил бы позволения отца носить траур по Пушкине» [2, с. 95].

По мнению Д.С.Мережковского, Ф.М.Достоевский «любит Пушкина, как самое недостижимое, самое противоположное своей природе, как смертельно больной – здоровье, – любит и уж более не стремится к нему» [3].

Интересно, что Л.Н.Толстой, прочитав «Записки из Мертвого дома», поставил Ф.М.Достоевского в один ряд с Пушкиным. В письме

к Н.Н.Страхову Л.Н.Толстой сообщает: «На днях нездоровилось, и я читал «Мертвый дом». Я много забыл, перечитал и не знаю лучше книги изо всей новой литературы, включая Пушкина» [4]. Ф.М.Достоевский был рад такому отзыву, оставил у себя письмо, но увидел в словах Л.Н.Толстого «непочтение к Пушкину» [5].

Пушкин упоминается уже в первом романе Ф.М.Достоевского «Бедные люди»: Варенька Доброселова тратит на покупку сочинений поэта, оказавшего огромное влияние на ее нравственное развитие, деньги, заработанные рукоделием и отложенные на новое платье, и данная авторская ремарка свидетельствует о жизненных приоритетах героини – духовное для нее важнее материального. В связи с этим интересна двусмысленная фраза героини: «Тотчас я послала нашу кухарку, старуху Матрену, узнать, что стоит весь Пушкин» [1, т. 1, с.40], рассчитанная на внимательного читателя, который понимает что для Вареньки Доброселовой Пушкин бесценен. Собрание сочинений Пушкина становится олицетворением любви к студенту Покровскому.

Книгу Пушкина дает Варенька Доброселова Макару Девушкину и советует бережно с ней обращаться, отмечая, что книга чужая: «не запачкайте и не задержите» [1, т. 1, с. 55]. Эмблематичен выбор произведения А.С.Пушкина: Макар Алексеевич читает повесть «Станционный смотритель», где «вся-то жизнь твоя как по пальцам разложена», и отмечает: «...это вот всё около меня живет» [1, т. 1, с. 59]. В сознании Макара Девушкина Самсон Вырин превращается в чиновника Горшкова, фамилия которого в тексте романа выделена курсивом: «ведь он, может быть, такой же Самсон Вырин, только у него другая фамилия, *Горшков*» [1, т. 1, с. 59]. Графический акцент на фамилии *Горшков* сделан Ф.М.Достоевским с целью привлечения читательского внимания к проблеме маленького человека посредством введения семантически маркированного антропонима, который образован от апеллятива *горшок*, входящего в паремию со значением безразличного отношения к человеку: *Хоть горшком назови, только в печь не станови* [6, т. 1, с. 383].

По мнению В.А.Берсеновой, рассматривающей рецепцию «Повестей покойного Ивана Петровича Белкина» А.С.Пушкина в романе «Бедные люди», «пушкинский контекст подсвечивает душевную эволюцию Макара Девушкина» [7].

В повести «Двойник» Голядкин ставит Пушкина на одну ступень с Гомером: «О, если бы я был поэт! – разумеется, по крайней мере такой, как Гомер или Пушкин» [1, т. 1, с.128]. Таким образом, уже в этой повести Ф.М.Достоевский обращается к теме поэта-прорицателя (как известно, Гомер – это символ поэта-сказителя, который, несмотря на слепоту, обладает божественной проницательностью), которую впоследствии обозначит в пушкинской речи.

Ярослав Ильич в повести «Хозяйка» сообщает Ордынову: «Я много читал без вас <...>Я прочел всего Пушкина...» [1, т. 1, с.284]. Авторитетность Пушкина наблюдается и в другой фразе Ярослава Ильича, рассказывающего о сверхъестественных способностях Мурина: «Сам Пушкин упоминает о чем-то подобном в своих сочинениях» [1, т. 1, с. 287]. Как видим, имя Пушкина становится для Ярослава Ильича показателем эрудированности и зрелости мировоззрения, а также критерием проверки истинности суждений. Но в конце повести Ярослав Ильич предстает перед Ордыновым другим человеком, и симптомом произошедшей метаморфозы является отношение к Пушкину: «мимоходом, даже более чем с равнодушием, не преминул отозваться о Пушкине» [1, т. 1, с. 320], и далее следует ироничное замечание автора: «Одним словом, Ярослав Ильич поумнел» [1, т. 1, с. 320].

В повести «Дядюшкин сон» имя Пушкина не упоминается, но многие исследователи отмечают параллели, например, с романом «Евгений Онегин», главная героиня которого частично воспроизводится в образе Зинаиды Москалевой. Другой намек на творчество А.С.Пушкина заключен в образе князя К., одним из прототипов которого мог стать граф Нулин.

В «Зимних заметках о летних впечатлениях» Ф.М.Достоевский, обращаясь к Пушкину, предвосхищает главный вопрос современных научных исследований, посвященных поиску автобиографических мотивов в художественном творчестве разных писателей и поэтов, – «что считать событием биографии»: «Ведь грустно и смешно в самом деле подумать, что не было б Арины Родионовны, няньки Пушкина, так, может быть, и не было б у нас Пушкина» [7]. Различные жизненные импульсы: воспоминания о каких-то, казалось бы, незначительных фактах, детские мечты и желания, увиденное однажды во сне, случайные знакомства и важные встречи, семейные традиции – все

это визуализируется, переосмысливается, преобразуется в творческом процессе, оформляясь в художественный текст.

В романе «Преступление и наказание» о Пушкине, обсуждая проблему уборки помойных ям, вспоминает Андрей Семенович Лебезятников и уверяет, что эта работа «стоит всякой другой, и уже гораздо выше, например, деятельности какого-нибудь Рафаэля или Пушкина, потому что полезнее!» [1, т. 6, с. 285]. Несомненно, что данный диалог является ключевым для понимания авторского отношения к Лебезятникову, в связи с тем, что обозначенное в нем уничижительное отношение к А.С.Пушкину диссонирует с мнением рассказчика, в данном случае выступающего рупором авторских идей, обозначенном в начале романа: сны «и невыдуматая этому же самому сновидцу, будь он такой же художник, как Пушкин или Тургенев» [1, т. 6, с. 46]. Большинство исследователей рассматривает роман «Преступление и наказание» как один из вариантов переосмысления повести «Пиковая дама» (к другим вариантам можно отнести романы «Игрок» и «Подросток», а также, по предположению Е.Г.Николаевой, роман «Бесы» [9]) и поэмы «Медный всадник» А.С.Пушкина. Слова Разумихина, обращенные к Раскольникову после его четырехдневного беспамятства: «Не беспокойся: о графине ничего не было сказано» [1, т. 6, с. 98] явно отсылают читателя к тексту «Пиковой дамы», а вопрос Раскольникова, «тварь ли я дрожащая или право имею?» [1, т. 6, с. 322] восходят к строфе из «Евгения Онегина»:

Мы все глядим в Наполеоны;
Двуногих тварей миллионы
Для нас орудие одно...

В романе «Идиот» Аглая вдохновенно и восторженно читает пушкинскую балладу «Жил на свете рыцарь бедный...» и откровенно возмущается вопросом матери о ее авторстве: «Пушкина, мама, не стыдите нас, это совестно!» [1, т. 8, с. 210]. Лизавета Прокофьевна Епанчина велит принести ей Пушкина, а, выяснив, что есть только «два какие-то растрепанные тома», приказывает «тотчас же послать купить в город, Федора или Алексея, с первым поездом» [1, т. 8, с. 210]. Как указывает О.В.Леушина, Ф.М.Достоевский, включая текст пушкинской баллады, проводит «христологическую мысль

(характерную для обоих авторов) о безграничной вере в идеал, в «положительно прекрасное»[10]. Князь Мышкин читает Пушкина с Парфеном Рогожиным, и это является знаком одного порядка, что и обмен крестами: «я только в Москве, с Рогожиным, говорил откровенно... Мы с ним Пушкина читали, всего прочли; он ничего не знал, даже имени Пушкина...» [1, т. 8, 184]. Совместное прочтение сочинений Пушкина является символом единения душ, символом братского доверия друг к другу.

Два четверостишия из пушкинского стихотворения «Бесы» являются эпиграфом к одноименному роману Ф.М.Достоевского и готовят читателя к восприятию романа о человечестве, потерявшем свой путь.

Колю Красоткина, позиционирующего себя зрелым человеком, Алеша Карамазов, выводит на чистую воду вопросом: «Ну скажите, а Пушкина-то вы читали, «Онегина»-то...Вот вы сейчас говорили о Татьяне?» [1, т. 14, с. 501]. Человек, не прочитавший Пушкина или не осознавший его вклада в развитие русской культуры, по Достоевскому, не состоялся, во-первых, как личность, а во-вторых, как истинно русский человек: «Не понимать русскому Пушкина значит не иметь права называться русским» [1, т. 26, с. 114].

Как видим, Пушкин для Ф.М.Достоевского – олицетворение настоящего русского человека. Персонажи Ф.М.Достоевского проверяются именем Пушкина: если мы видим презрительное отношение героя к великому поэту, значит, он не входит в число тех персонажей, которые выражают авторскую точку зрения, значит, к этому действующему лицу нужно повнимательнее присмотреться, чтобы выяснить, состоялся ли он как настоящий человек.

Литература

1. Берсенева В.А. Рецепция «Повестей покойного Ивана Петровича Белкина» А.С.Пушкина в романе Ф.М.Достоевского «Бедные люди» // Вестник Томского государственного университета, 2018, №431. С. 12-18.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 тт. М.: Терра, 1995.
3. Достоевский А.М. Из «Воспоминаний» // Достоевский в воспоминаниях современников. В 2-х тт. Т. 1. М.: «Худ.лит.», 1990. С. 29-163, с. 95.
4. Достоевский Ф.М. Полное собрание сочинений в 30-ти тт. Л.: Наука, 1972–1988.
5. Касаткина Т.А. Что считать событием биографии? // Вопросы литературы, 2016, №2. С. 51.
6. Леушина В.О. Роль Баллады А.С.Пушкина «Жил на свете рыцарь бедный...» в поэтике романа Ф.М.Достоевского «Идиот» // Наука о человеке: гуманитарные исследования, 2017, №2(28). С. 20-26.
7. Мережковский Д.С. Пушкин. URL: <https://ilibrary.ru/text/1004/p.4/index.html> (дата обращения – 21.09.2019).
8. Николаева Е.Г. «Бесы» Ф.М.Достоевского: несколько заметок о связи романа с «Пиковой дамой А.С.Пушкина» // Вестник КемГУ, 2012, № 4(52), т. 4. С. 75-78.
9. Переписка Л. Н. Толстого с Н. Н. Страховым. 1870–1894. Изд. Об-ва Толстовского музея. СПб., 1914.С. 259.
10. Толстой Л.Н. Полное собрание сочинений в 90 тт. Т. 63. Письма, 1880-1886. М.: Издательство «Худ.лит.», 1934. С. 24.

Кристина Димовска

Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје

„ТРАГИЗМОТ“ НА ИГОР СВЈАТОСЛАВИЧ КОЈ БИЛ ИСТОРИСКИОТ ИГОР СВЈАТОСЛАВИЧ?

Историскиот Игор Свјатославич не е нималку близок до неговиот воздигнат, возвишен, опеан и славен книжевен пандан во средновековниот руски еп *Слово за ѱоходойъ Игорев*. Средновековната (херојска) епика вообичаено возвеличува истакнати, талентирани, врвни типови херои и во овие епови се врши своевидна „дивинизација“ или „детронизација“ на одредени историски личности (Игор Свјатославич, Ролан, Марко Крале), кои достигнале статус на херојство (преку избавување од непријателот, преку враќање на општествено-социјалната и, посебно, на политичката благосостојба и стабилност, итн.).

Потомците на Свјатослав Јарославич од Чернигов биле именувани како Свјатославичи, а оние на Владимир Мономах како Мономашичи. Со порастот на бројот на принцови (кнезови), понекогаш една династија се делела на неколку помали династии. На овој начин, Свјатославичите се поделиле на Ол(е)говичи од Чернигов, на Давидовичи од Чернигов и на Јарославичи од Муром и Рјазан. Мономашичите се поделиле на три помали династии: Мстиславичи од Волин, Ростиславичи од Смоленск и Всеволодовичи од Суздалиа (Dimnik 2003: XXI).

По Јарослав Мудриот, Игор Свјатославич бил третиот принц од династијата Чернигов што го освоил градот Киев. Неговиот дедо Свјатослав и неговиот постар брат Всеволод располагале со неузурпирана моќ. Но, Игор Свјатославич бил првиот од династијата кој успеал да застане на тронот на главниот град на тогашната руска земја преку мирољубиви мерки.

Неговото владеење почнало под сомнителни околности. Пред неговата смрт во 1093 г., Всеволод I од Киев ги презел сите потребни мерки за да му обезбеди гарантирано наследство на Игор Свјатославич, убедувајќи ги другите кнезови на Чернигов да се заколнат на верност кон Игор како наследник на тронот. Но, по смртта на Всеволод I, граѓаните на Киев биле присилени да го признаат Игор како свој владетел преку обнова на заветите за верност и лојалност и преку преговори околу неговите услови за владеење. Следствено, Игор го повикал народот на Јарославиот двор, каде што присутните, како што наложувал тогашниот обичај, го бакнале Светиот крст според прописите. А, сепак, народот одбил да го прифати како владетел (причината за ова не е сосема јасна), што, сепак, не го спречило Игор во идејата да го почне праведно своето владеење. Знаејќи за променливата нарав на народот, историскиот Игор тактички решил да го испрати својот помал брат, кој инаку бил исклучително добар и уверлив говорник – две особини што биле потиснати или отсутни во темпераментот и карактерот на Игор како склон кон афективни однесувања – со цел да го освои народот и за да ја придобие неговата наклонетост и поддршка.

Историчарите зборуваат за насилната природа на Игор уште пред тој да застане на тронот, така што испраќањето на неговиот брат како посредник, се чинело како добар и промислен потег. Ако се суди според записите на историчарите, современите гледале на Игор Свјатославич со непријателство, па ниту го сакале ниту, пак, го прифаќале за свој владетел. Но, како резултат на успешните преговори меѓу Свјатослав и народот од Киев, народот конечно го прифатил Игор како свој владетел, под услов и Свјатослав да го дели тронот со него. Запишано е дека нивниот татко, Свјатослав Олегович, и нивниот вујко Давид, заедно владееле со Чернигов по Конгресот во Либец од 1097 г.

Како постар брат, Игор Свјатославич застанал на позицијата на политички повисок и повлијателен владетел, наспроти доделената улога на главен раководител и командант на воените операции, кои му биле доделени на неговиот брат. Обичајот за двојно владеење бил прифатен како практика во Русија во текот на средината на XII в., и подоцна тој бил демонстриран од Игоревите наследник Изјаслав Мстиславич, кој владеел со Киев заедно со Вјачеслав Владимирович, неговиот вујко.

Несогласувањата околу владеењето на Игор Свјатославич и неговото прифаќање од страна на народот на Киев веројатно доаѓа оттаму што Мономашичите долго време биле сметани за главна династија во Киев и народот им бил повеќе наклонет ним одошто на Олеговичите (Dimnik 2003: 15-6). Но, како во Новгород така и во Киев, секоја позиција на моќ и интерес лежел во рацете на суверените владетели, оние што жестоко ги бранеле своите интереси и постојано преземале внимателни, промислени и стратешки чекори за што подолго да останат на власт.

Во периодот претставен во *Словойџо*¹, Игор Свјатославич управувал со Новгород Северски, една од трите позиции на кои се нашол како владетел². Киев³ и Москва се сметале за поголеми градови, од аспект на нивната политичка активност и ангажираност, особено во периодот пред Втората крстоносна војна (1147 г.) и по падот на Константинопол. Но, сепак, ниеден друг град во тогашна средновековна Русија не располагал со таква индивидуалност и автономија, таква „републиканска“ независност, активност и успех

¹ Скратеница за споменатиот еп *Слово за ѱоходоѱ Иѱоров*.

² Од 1164 до 1180 г. бил владетел на Путивл, а по владеењето со Новгород Северски, Игор застанал на престолот на Чернигов, со кој ќе владее сѐ до смртта во 1201 г. (или 1202 г.).

³ Во XII в. градот Киев бил културен центар во процут, сместен на клучните трговски патишта кои ги поврзувале северна Европа со Византија, Азија и Медитеранот. Градот Киев, сместен близу реката Днепар, се сметал за лулка на руската средновековна култура. Но, по смртта на принцот Владимир I, во 1015 г., киевската земја била растргната на феудални поседи меѓу неговите синови и внуци. Постојаното несогласие и желба за превласт ја ослабеле одбраната на руската земја, оставајќи ги ранливи и подложни на пустошења градовите од страна на номадските племиња (главно Печенезите и Половците, а идејната нишка на *Словойџо* зборува за актуелноста на тој проблем и во времето на власта на Игор Свјатославич над Новгород Северски).

како Новгород. *Киѡ ѡрошѣи Боѡа и великаѡ Новѡгорода* е позната изрека од тоа време. Великиот Новгород од средновековието (Bowra 1952: 223), како што се именувал, бил ситуиран на двете страни на длабоката река Волков, на нејзиниот пат од езерото Илмен до Ладога и Балтичкото Море. Управувањето со него подразбирало и извесен степен на надмоќ над другите владетели. Во *Словѡиѡ* не постојат конкретни историски информации околу градот, но тој се јавува како семантички потенцијал во номенклатурата врзана за името на херојот (Игор Свјатославич *од Новѡгород Северски*, како во случајот со Марко Крале – Марко *од Прилеј/од Прилеја* Марко, Марко *Варошанин/Марко из Варошѡи* итн.), а и како обележје на индивидуализацијата и диференцијацијата, авторитарната, ако не и супериорна позиција на епскиот херој во компаративна спрега со другите споредни, фикционални ликови. И покрај тоа што градот, како таков, не е подробно опишан во книжевниот текст на *Словѡиѡ*, тоа нужно не значи дека тој не функционира и како хронотопска ознака (сигнал) за временско-просторните одредници, кои му даваат до знаење на читателот во кој период од историјата треба да го ситуира:

а) самиот текст како фикционална категорија (време на негово настанување, време на рецепција); но, и

б) опишаното дејство, особено ако има своја основа во историските записи.

Игоревата гордост и непостојана природа биле најголем хендикеп за неговиот успех. Историчарите тврдат дека, освен наклонетоста на неговиот брат, Игор не уживал пријателство ниту симпатии меѓу народот од Киев или од тогашните кнезови. Оттука, не е ни чуден неговиот неуспех да ја придобие поддршката на кнезовите што се заколнале на верност кон неговиот брат. Голем број од оние што се заколнале на верност кон Игор Свјатославич, го направиле тоа поради стравот од неговиот брат, па така, по смртта на вториот, кнезовите го напуштиле Игор. Меѓу овие се среќаваат имињата на Давидовичите и на Изјаслав од Перјаславл (Dimnik 2003: 24).

Не треба да се заборава дека историјата сама по себе претставува приказна – таа не е ниту факт ниту неоспорно сведоштво за настан кој се збиднал токму онака како што е претставен, туку претставува субјективна визија и толкување на настаните преку една, за наративот,

доминантна, идеолошка, па и политичка перспектива. Претставата на еден историски настан е ограничено видување на историјата и, колку и да е легитимно (доколку е вешто изведено), не треба да се смета за апсолутно автономно или единствено, туку треба да се посматра и да се третира како една од многуте верзии или интерпретации на истиот настан. Оттука, не можеме да бидеме сигурни за присуството или отсуството на наклонетост на народот од Киев кон Игор, но ова е, навистина, ирелевантно за доуточнувањето на профилот на Игор за кој читаме во *Словѣно*, бидејќи тој таму не е оној толку славен „владетел на Новгород Северски“, колку што е единствениот од Олеговичите што бил заробен од Половците.

Игор Свјатославич и неговиот брат не биле првите кнезови од својата династија што се соочувале со опасностите и заканите од Половците, а историските податоци од 1166 г. сведочат за зголемен број походи против овие степски непријатели. Во зимата истата година, Олег ги опсадил шаторите на канот Коза (Сотанович), одземајќи му ги жената и децата, како и големи количини злато и сребро. Ярослав Всеволодович, од своја страна, пак, надвладаал над канот Белук, уште еден од знаменитите водачи на Половците. Иако историските записи не известуваат за сите напади на Половците, походите на Олеговичите покажуваат дека најголемиот број од нападите биле насочени кон земјите на Чернигов (Dimnik 2003: 112).

Првиот поход што го презел Игор Свјатославич против Половците завршил успешно. Откако ја поминал реката Ворскла, Игор дознал дека канот Кобјак и канот Кончак уништиле голем дел од околицата на Перејаславл. На 20 јули неговата дружина елиминирала многу од степските непријатели, а дел од нив ги зеле како заложници. Судејќи според записите, Игор Свјатославич веројатно бил единствениот кнез на таа експедиција, за разлика од четвртиот поход од 1185 г., кога учествувале неговиот брат, Игоревият син Владимир, а преку Ярослав, Игор Свјатославич ја побарал помошта од Олстин Олексич, внукот на Прокор, кој му се придружил заедно со своите черниговски платеници. По победата над двата кана, Игор Свјатославич се здружил со Владимир Глебович, чии земји го носеле товарот на пустошот од Половците, и со Роман од Киев, чија задача била да се надгледува одбраната на руските земји.

Години подоцна се случил погубниот поход од 1185 г. Погубен, бидејќи се сметал за непромислен, недоволно стратегиски обмислен и таков што ја изложил руската земја на уште поголем ризик од нападите на Половците. Доволен аргумент за ова се стиховите што „критички“ ги „коментираат“ Игоревите потези: „Страст на кнезот / ум му зеде, / а копнеж да вкуси од великиот Дон / знамение нему му засолна“⁴.

Веројатно поради недостигот од активни учества на походи еден период, Игор Свјатославич бил поттикнат да се нафати непромислено и афективно да организира еден ваков напад, без претходно да создаде ефективна стратегија за да ги спречи нападите на Половците. Еден дел од непромисленоста на неговата одлука се должи на тоа што тој веројатно си зел за право да формира одбрана дружина и да тргне на поход без претходно да ги консултира и воопшто да ги повика другите постари членови од династијата (освен дел од претходно споменатите, кои, впрочем, биле во роднинска врска со него), затоа што „цврстата“ (повластена!) позиција на повисок владетел веројатно му овозможувала извесна сигурност и независност во поглед на другите кнезови, особено кога биле во прашање воените походи. Како што е познато, градовите на Олеговичите ситуирани околу градот Сејм биле посебно ранливи на нападите на непријателите. Како резултат, кнезовите што живееле во овие краеве честопати преземале самоиницијативни походи против напаѓачите. „Игоревиот пораз бил тешко искушение и сериозно предупредување до руските кнезови да престанат со меѓусебните расправи и да се здружат, затоа што веќе било време за тоа...“ (Milidragović 1976: 94).

Податоците содржани во *Ийайџскаџа хроника* поконцизно известуваат за плановите на Игор Свјатославич околу четвртиот поход против Половците⁵. Два дена по Велигден, на 23 април, Игор Свјатославич го напуштил Новгород Северски, поведувајќи ја собраната дружина кон долниот дел на реката Дон. Вечерта на 1 мај тие забележале затемнување на Сонцето, препознавајќи го тоа како лош предзнак. Ако за миг се навратиме на полето на заемната поврзаност на историскиот наратив и книжевната творба, ќе се

⁴ Сите понатамошни стихови се преземени од препевот на Димитровски од 2002 година.

⁵ Третиот се случил во летото, 1184 г. (Dimnik 2003: 168).

сетиме дека еклипсата беше спомената и во *Словѣно* (35-ти стих: „Го погледна Игор Свјатославич тогаш / сонцено светло / и виде кај ѓд него / сета војска мрак ја прекрил“ и 100-ти стих: „Со мрака му сонце пат стилаше“⁶), што укажува на сигнал што ја потврдува историската заснованост на походот: тој навистина се случил, не е *ex nihilo* создаден, без разлика како е интерпретиран на полето на епиката.

По минувањето на Дон, Игор пристигнал кај реката Оскол и два дена го чекал својот брат, кој доаѓал преку Курск. Димник искажува сомнеж зошто Игор се решил да го поведе токму тој состав (дружина) на припадници од помладата генерација (со исклучок на Ярослав), а не ги повикал поискусните благородници, што веројатно ќе му дадело чувство на поголема сигурност и идејна надеж за триумф. Димник смета дека ова се должи на тоа што Игор Свјатославич преку походот практично се обидел да се искупи за долгото отсуство од походите поттикнати од роднините од постарата генерација. Тој не зел учество во зимскиот поход на Свјатослав и, плашејќи се дека ќе му се замери поради ослабено патриотско чувство и поради ослабена верност кон должноста да ги одбрани тогашните руски територии, тој се решил да го преземе походот од 1185 г., од две причини. Првата, за да ја докаже верноста кон руската земја и да одговори совесно на патриотскиот повик за одбрана на татковината и, второ, од желба за слава, за зацврстување и за докажување на суверениот статус и неприкосновена власт не само меѓу останатите кнезови туку и пред народот на Новгород и на Киев. Димник питорескно ја опишува жестоката, крвава битка на левиот брег на реката Дон:

Цели три дена стрелците ја опсипувале Игоревата дружина со напади, без да ја започнат вистинската борба. Нивната цел била да ги оневозможат кнезовите да ја преминат реката. Кога осамнало саботното утро, речиси од сите страни се појавиле неброени непријателски коњаници, така што Игор Свјатославич и неговите луѓе помислиле дека наеднаш се нашле притиснати од немерлива сила. Игор настапил екскламативно и страшно, наеднаш согледувајќи го или претчувствувајќи го поразот во мигот кога видел во колкав број доаѓа војската на Половците – таму биле кановите Кончак, Коза (Кза), Бурнович, Токсобич, Колобич, Етебич и Тертробич, и во миг

⁶ *Слово за ѱоходоѱ Иѱорев* 2002, op. cit., стр. 22, 24.

на потреба од стабилна стратегија и со цел да ја одложи директната конфронтација со непријателите, Игор се повлекол со својата дружина. Единствената надеж за извлекување од борбата, бидејќи сега веќе не станувало збор за конечно покорување на Половците, ја виделе во обидот да ја преминат реката Дон. Доколку целосно се повлечеле од битката, тоа ќе ги карактеризирало како грешници и кукавици, како недостојни пред рускиот народ и немајќи друг избор, тие решиле да играат на картата на победа или смрт, што ги поттикнало да јурнат директно против непријателот. По долги часови, Половците, веројатно од истоштеност, и самите им дозволиле пристап до реката и тоа бил часот на отпочнување на вистинската борба.

(Dimnik 2001: 170–73)

Победата над Игор ќе ги отвори портите кон Русија за Половците и овој нивен триумф се смета за еден од посериозните нивни напади. Не само што масакрирале голем дел од војската туку успеале и да го заработат и самиот Игор, оставајќи го Новгород без нејзиниот главен водач.

Интригантно и необично е сознанието дека токму оваа битка станала темел и водечка тема на *Словото*, најнеуспешната од сите претходни, а не некоја од неговите минати, успешни битки, кои не само што донеле успех за руските земји туку и одиграле улога во зацврстување на Игоревата позиција меѓу другите помлади кнезови од Чернигов. Ова веројатно е резултат на Игоревото однесување *по* битката, на признанието дека избрзал и дека со својот потег ја загрозил безбедноста на руските градови. Но, од друга страна, историјата располага со записи според кои Игор Свјатославич при крајот на својот живот се оддал на манастирски живот, воспевајќи го Бога, па можеби неговото практикување на христијанството го направило популарен меѓу масите и токму поради тоа народот го опеал – можеби не неговото најславно дело, но барем едно од неколкуте, кое му обезбедило вечен живот во епиката, дури и по неговата смрт. „Овој пораз на принцот од Новгород ќе се покаже со мали последици за историјата на Русија, но тој бил трансформиран од поетскиот гениј на поетот и бил претворен во една морална победа. Оваа битка го условила раѓањето на еден величествен еп“ (Shkliarevsky 1980: 13).

„ПАДНАТИОТ“ КНЕЗ

Книжевниот наратив само во неколку наврати изведува рефлексивни заклучоци кои го карактеризираат походот на Игор како неуспешен, но во општи рамки се чини ирелевантен потфатот и идејата да се карактеризира походот како „загубен“ и „кобен“, ако веќе се пее (и чита) за него. Сигурниот проод во текстот е отежнат поради неговата фрагментарна природа и поради нејасните пасажи⁷, евидентни преку интерполирањето, но и преку интерсекцијата на историските дигреси и реминисценции, на лирските инвокации, ламентирања и панегирици; некои пасажи со својата информативна насока вршат функција на дидакалии, што говори за текст што не е чисто епски. Ваквиот карактер и композиција на творбата ја оневозможуваат или ја отежнуваат прецизната анализа (ако е оваа навистина возможна). Но, и тие својства стануваат неважни ако мислата е поведена од главното прашање – на кој начин постои книжевно-фикционалниот Игор, како поетска творба, наспроти историскиот Игор, за кој се пишува во хрониките и во историските записи и извештаи и дали е тој третиран поразлично од она што е соопштено во историските записи? Книжевно-фикционалниот Игор е предаден преку суперлативна перспектива како дел од една „фокализирана“ визија и свест/перспектива/агол на гледање/стојалиште⁸. Тој е издигнат на ниво на хиперболизирана фигура од чие јадро се губат индивидуалните обележја на неговата историска предлошка и основа и, кога тој зборува, всушност, зборува рускиот народ како колектив, предаден преку свеста и записот на еден поет, кој и самиот бил дел од народот. Протагонистите не се окарактеризирани како „победници“ или „победени“ – тие се издигнати на пиедестал дури и во својот пораз, и грешката на Игоревата *fatum* е заобиколена,

⁷ Ова се должи на фактот дека првата и оригинална верзија на *Словото* исчезнала во пожарот во Москва (1812 г.).

⁸ Опасно е да се користат современи херменевтички поими за третман на средновековни текстови од причина што теоријата на книжевноста, а и херменевтиката, воопшто не биле онолку развиени колку што се денес. Меѓутоа, современиот толкувач понекогаш си зема за право да ги користи овие и ним сличните термини, со цел да ги појасни и да ги разјасни можните причини зошто еден средновековен текст е онаков каков што е и зошто останал длабоко врежан во историјата на книжевноста.

небаре не е одговорна Игоревата непромисленост за здобиениот фатален удар. Првенство ѝ се отстапува на самата желба, на идејата, на волјата да се излезе во одбрана и да се одговори на пркосните искушенија на оние што се осмелиле да ја пустошат руската земја.

По Платоновата аналогија, книжевниот Игор претставува сенка на сенката, но дури и како таква, таа го надминува својот оригинал. *Словото* многу посликовито, поживо, со изразено сочувство, зборува за Игор Свјатославич и за неговиот загубен поход и на неговата неможност совесно да одговори на патриотскиот повик. Ако историјата ни предава само една од многубројните визии и верзии за историските збиднувања, тогаш таа тоа го прави со еден одмерен, рамномерен, стегнат, воздржан дискурс, додека вистинските чувствени изблици се резервирани за епиката. Затоа, фикционалниот Игор Свјатославич подлабоко се врежува во сеќавањето – и на читателот, но и на оние што учествувале во усната изведба на епот, оти текстот ги прави живи овие личности како ликови, што значи дека епската претстава ја победила историската „реалност“.

Критиката на Игоревата кобна илузија за конечно избавување на руските земји од освојувачките наезди на Половците, само повремено проблеснува преку дискурсот на *Словото*, кој е оркестриран главно преку свеста на поетот како водечка: поетот/„авторот“ на епот очигледно бил добро запознаен со историските записи за *џовесџа жална*, а ова одиграло значајна улога во обликувањето на позицијата и објективното пристапување кон актуализирањето на настанот преку книжевниот дискурс; колку и да користи симболичен говор за издигнување на Свјатославичите на ниво на херојски парадигми, поетот како да не може да ги пренебрегне фактичките услови во кои се збиднал походот и од таа причина си дозволува „личен“ коментар, оркестрирајќи го преку говорот на Свјатослав Олегович (Свјатослав Грозни, Велик Киевски во *Словото*):

„О синковци мои, Игор Свјатославич и Всéволод!

Рано почнавте половецка земја

со мечој да цвелите,

за себе слава да барате.

Но неславно вие завршивте

и неславно крв поганска вие пролеавте“⁹.

⁹ *Слово за џоходојџ Игорев* 2002, op.cit., стр. 32.

Преку стиховиве се предава колективната визија и третман на историскиот неуспех на Игор Свјатославич. Поетот можеби не ги испеал овие стихови сакајќи да заземе лична позиција, колку што се обидел да се постави во позиција на медијатор, на посредник во соопштувањето на колективниот впечаток (на народот, на запишувачите на настанот) и на мнението и мислењето од тоа време.

Ако не може да се даде финален одговор (а, тоа навистина и не е возможно) по однос на прашањето во колкава мера се преплетуваат историското со книжевно-фикционалното во епот, бидејќи двете наизменично постојат, се надополнуваат и заемно се обмислуваат, тогаш може преку прагматична визура да се огледа она што книжевниот текст му го додава дополнително на третираниот и портретируваниот херој, а тоа е неговата симболичка функција. Овој Игор Свјатославич е безумно смел, што дури ги надминува границите на сопствената смелост и запаѓа во хибрис (Колева 2010: 16), а ако се сетиме на примерите од античката епика, хибрисот нужно води кон судбоносно-трагична грешка, кон *хамартија* како нужен исход, како причинско-последичен резултат на хибрисот. Оваа грешка на Игор Свјатославич лежи во непромислената идеја стрмоглаво, избрзано и како во беснило да се впушти во походот против Половците, макар „загинал, отколку роб станал“, залуден од идејата „копје свое да скрши накрај поле половецко“. Уште во овие први делови и пасажи на епот е очигледен неговиот хибрис разгорен од желбата за победа, иако околностите нужно го предвестуваат *жалнојто* и *сѣрашно собиѣние* претставено преку мотивот на она што Лихачов го нарече „мотив на живи слики“, на амалгам од „слики што говорат и кои самите себе се менуваат, пренесувајќи се преку просторот“ (Лихачов 1972: 36). Тука не се динамични само вршителите на дејствата, ами и природата, која како постојано да се трансформира или се приспособува во согласност со нотите на словото за *Словойто*.

„Игор Свјатославич кон Дон војска води!

Од Дабјено еве пилци

несреќи му кобат,

волци вијат гроза

по долови

орли со клик на коски ѕверови канат,

лисици цавкаат на штитој црвени“¹⁰.

¹⁰ *Слово за ѱоходоѱ Иѱоров* 2002, op.cit., стр. 24.

Стиховиве се илустрација за оживотвореноста на природата, на нејзината агилност, динамичност, придвиженост, движење, динамичност, на нејзината ангажираност и присутност, на нејзината сочувственост со она што се збиднува. „Природата сочувствува со Русите“ (Лихачов 1972: 421). Целата атмосфера во природата, околу Игор Свјатославич и неговата дружина, го навестуваат поразот („Славеева песна замре, / се разбуди вранин говор“¹¹), а сепак, Игор Свјатославич не се повлекува, оди напред, опседнат во своето слепило, со што развива особини на трагичен херој, за кој не е сосема јасно дали од незнаење ја прави грешката. Сите навестувања и знаци се тука, неодминливи, јасни, непротивречни, најавени, живо присутни уште пред заминувањето на дружината пред да ја видат еклипсата како лош предзнак; природата неколку пати праќа сигнали за да го оттргне Игор назад од идејата за борба, но бидејќи епскиот херој е однапред предодреден во својот трагизам, тој е осуден да постои во својата конечна завршеност, во незгодата и неможноста да го осознае и да го испита својот свет низ различни перспективи, да ги истражи формите на спознавање преку аналитичко себеиспитување; затоа, тој еднонасочно се движи и ја следи замислата, макар предизвикала јад и чемер, макар и да го одведе во неповратна пропаст. Природата, како динамички принцип, и нејзините појави, се искористени за да се илустрираат нивните моќи и способности, па така, ликовите се споредуваат со сиви волци (Курјаните), со орли сури; прстите на Бојан се споредени со десет соколи, војските со јата чавки, бојните коли со лебеди, *ѿоѿаниѿе* Половци со црни гаврани¹² и со glutница леопарди, Мстиславичите со гнездо шестокрилци, Гзак со сив волк,

¹¹ *Слово за ѿоходоѿи Иѿорев*, op.cit., стр. 25. Кога Игор Свјатославич бидува ослободен од Овлур, природата се преобратува. „Клукајдрвци со клукање пат кон река сочат, / а славеи со песни весели / обзор вестат“, стр. 42.

¹² Интригантно е зошто токму црната боја им е припишана на Половците, кога етимолошкото потекло на нивното име значи „со руса коса“, од рус. *ѿоловѿѿ* („жолто/бледо жолто“), укр. *Пѿоловцѿ*, *ѿолово* (сламка), тур. *kutan* („бледо жолто“). Црната боја симболички се преведува како зла коб, темнина – туѓинецот секогаш е црн, темен, мрачен, како што е фигурата на Црна Арапина во јужнословенската епика, чија црна боја може да се чита како предзнак за неговата врска со Црнобог, хтонско божество на старите Словени (Шуберт 2008: 183). Тој истовремено може да се третира како лик со резидуални својства првенствено припишани на старословенскиот Триглав, кој практично е фузија од Сварог, Перун и Дажбог, но со изразено хтонски обележја (етимологијата доволно сведочи за тоа).

Всеволод со бик, Ярославна со кукавица, Половците Гзак и Кончак со врани. Интригантно е припишувањето на овие анимални црти или особини кон ликовите, што укажува на зооморфниот аспект на нивната сила или нарав: на Всеволод му е доделен епитетот тур (бик) („Кај и да јурнеше, туре / блеснувајќи со својот шлем злат, / погани глави половецки лежеа таму. / Раскостени се од твојте калени сабји, / аварските шлемој, / храбри туре Всеволоде!“), кој сликовито ја илустрира неговата сила, непобедливост, јарост, бестрашност.

Во контекст на пасажите во кои природата се јавува како „учесник“, речиси на исто рамниште како и самите ликови како учесници, по својата лирска обележана и дистинктивна појава, се издвојуваат стиховите во кои е претставено ламентирањето на Ярославна, стихови што совршено добро би функционирале како текст во текст, бидејќи имаат сопствен независен статус и изделена онтолошка заснованост во епот. Овој фрагмент како епизода е заокружен и предаден со посебен набој и сјај и на семантичко-идеолошки план: иако *Словѣно* ги велича хероите како верници во Бог (иако тоа во поголема мера и поексплицитно го прави *Ийаѣскаѣа хроника*¹³), сепак, епизодата со Ярославна има исклучително паганска боја и тон; таа ги повикува Сонцето и ветерот да му помогнат на Игор во неговиот поход, но и да го спасат од канците на Половците. Таа, Ярославна, е единствениот жив и динамичен женски лик што ја остварува својата позиција толку живописно преку говорот, во отсуство на конкретни дејства, и е претставена како мајка и како сопруга, како двојство што ретко кога се среќава во маскулинизираниот, епски дискурс. Епизодата во која се појавува Ярославна е експресивна и „гласоита“ (певлива, па и инвокативна, во една условна смисла), што остава впечаток небаре Ярославна се издигнува и го надминува рамништето не само на спореден, придружно споменат лик, туку и на категоријата на лик воопшто, бидејќи комуникацијата со силите на природата го отвораат патот кон космичкото спознавање на единката; Ярославна го губи својот статус на субјект и се претопува со несознајните сили на

¹³ Не е исклучена можноста авторот на текстот (а, не поетот!) да имал директен контакт со *Ийаѣскаѣа хроника*. Меѓутоа, како што потенцира Милидраговиќ, авторот на *Словѣно* не ги опишува историските настани по оној редослед по кој тие навистина се збиднале, туку „ги одбира оние што се најсилни по својата драматичност, највпечатливите, оние што предизвикуваат најсилен впечаток и кои можат да се вообличат во убава, уметничка, поетска слика“ (Milidragović 1972: 95).

универзумот. Таа престанува да биде Едно. А, со тоа, стекнува нов, во голема мера трансцендентен статус. Токму затоа и епизодата во која таа се појавува има онирички обележја – на нестварност или на друга, повисока стварност.

Литература

Кирилица

1. Димитровски, Тодор (преп.) 1987. *Слово за ѝоходоѝ Иџорев*. Скопје: Огледало. Димитровски, Тодор (преп.) 2002. *Слово за ѝоходоѝ Иџорев*. Скопје: Наша книга.
2. Колева, Елена. 2010. *Аѝпраџичниоѝ ѝосѝ-хероизам во ‘Одисеја’ (миѝѝоѝеја или иманенција на свесѝа)* кај Томовска, Весна; Мартиновски, Владимир (ур.) *Одисеи за одисеја*. Скопје: ДККМ.
3. Лихачов, Д. С. 1972. *Поеѝика сѝаре руске књижевносѝи*, Београд: Књижевна мисао.

Латиница

- 1 Bowra, C. M. *Heroic Poetry*. 1952. London: Macmillan & Co. Ltd.
2. Dimnik, Martin. 2003. *The dynasty of Chernigov (1146-1246)*. New York: Cambridge University Press.
3. Milidragović, Milica. *Stara ruska književnost*. Sarajevo: Ip Svjetlost.
4. Shkliarevsky, Igor Ivanovich. 1985. *The Lay of Igor's Campaign* во *The Courier*, no. 38, United Kingdom: D.C. Thomson & Co.
5. Schubert, Gabriela. 2009. “The Black Arab of South-Slavic epic songs: merely a power crazed and compulsive lecher?”, во *Interpretations: ERPH, Black Arab as a Figure of Memory*, vol. 3. Ed. Kata Kulavkova. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.

Майя Александровна Ермошина
Пермский государственный
гуманитарно-педагогический университет

СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ РУССКОЯЗЫЧНЫХ СМИ В ГРЕЦИИ

Иммигрантские СМИ играют важную роль в этноконфессиональных отношениях, поскольку способствует укреплению межнациональных связей, поддержке толерантности, укреплению интереса к языку, на котором печатается издание, и т.д. Положение русского языка в Греции вызывает интерес: по популярности среди изучаемых иностранных языков он занимает второе место (после английского). В то же время за последние десять лет изменилось положение и роль русскоязычных СМИ в Греции. В предлагаемой статье анализируется судьба русскоязычных СМИ в Греции, отмечаются основные проблемы, на которые указывают редакторы ведущих периодических изданий – «Русские Афины» и «Афинский курьер», делается вывод о смещении читательских интересов в пользу электронных изданий и социальных медиаплатформ.

Представленность русского языка за рубежом является важным показателем внешней политики. В 2020 году эксперты Государственного института русского языка им. А.С. Пушкина (г. Москва) провели исследование, посвященное выявлению глобальной конкурентоспособности русского языка (Индекс 2020). Впервые сбор данных был проведен по наиболее значимым параметрам, отражающим положение языка в мире. Наряду с такими

параметрами, как численность говорящих на языке, статус языка в международных организациях, объем научной информации на языке, численность пользователей Интернета, количество ресурсов на языке, учитывалось и количество СМИ на языке. Будучи межкультурным, политическим, экономическим посредником, иммигрантские СМИ оказываются «важным инструментом формирования позитивного образа современной России» (Концепция 2015).

Обращаясь к проблеме представленности русскоязычных (в основном, печатных) СМИ в Греции, мы стремились отобразить общую проблему функционирования иммигрантских СМИ, обсудить вопрос, поддерживаются ли они принимающей стороной и в рамках языковой политики РФ, есть ли в этом необходимость.

Современная ситуация с представленностью русского языка в Греции связана, с нашей точки зрения, с процессами так называемой коммодификации языка, то есть процессом превращения языка в рыночный товар, в ценный коммуникативный и экономический ресурс (Мут 2017). Мы можем проследить это и по сдвигу, например, в сфере образования: в Греции в большей степени популярны частные языковые школы, чем академические программы; в СМИ мы наблюдаем перемещение издательских интересов в сторону клиентоориентированных изданий (рекламные брошюры, газеты с частными объявлениями) и электронной коммуникации. Безусловно, в истории развития языка феномен коммодификации не является новым, но уникальной может считаться сфера бытования языка – его электронная, дистанционная представленность.

По оценкам Российского посольства, к 2019 году количество выходцев из России, имеющих российские паспорта, составляло примерно 4.5 процентов от общего количество легальных иммигрантов, то есть более миллиона человек. Сегодня российская диаспора¹ прочно обжила в Греции, выучила греческий язык и при этом создала собственную инфраструктуру русскоязычного общения: в Греции работают предприятия, функционируют торговые точки, хозяева которых говорят дома по-русски, а в деловом общении используют греческий. Безусловно, русскоязычная среда в Греции

¹ Автор благодарит Евгению Кричевскую (видный греко-русский общественный деятель, журналист), давшую в ходе интервью значимые сведения о современной жизни русской диаспоры в Греции.

весьма пестра в национальном отношении, здесь проживают граждане практически всех республик бывшего СССР, лица с греческими корнями, русскоговорящие жены греков, лица, приехавшие по работе или по учебе. В этой связи примечательна связующая роль русского языка за пределами России.

На настоящий момент в Греции имеется лишь два печатных издания² – «Мир и Омония» и «Афинский курьер». Приложением к еженедельнику «Мир и Омония» выходит дайджест «Комсомольская правда». Это самая старая русскоязычная газета в Греции и одна из старейших в Европе. Выходит газета 2 раза в месяц. «Афинский курьер» является вторым по масштабу русскоязычным печатным изданием. Он выходит вместе с «Московским комсомольцем» один раз в неделю.

Все остальные информационные печатные издания прекратили свое существование, когда начался кризис 2010-х годов. Как сообщает Е. Кричевская, пагубную роль для отечественных СМИ в Греции в то время сыграло банкротство фирмы, занимающейся распространением газет на территории Греции. В частности, ее банкротство стало причиной того, что закрылась очень популярная газета «Афины – Эллас».

Представим некоторые заключения, которые мы сделали в ходе интервью с сотрудниками двух ведущих печатных изданий (Евгенией Кричевской и Павлом Онойко). Во-первых, сами русскоязычные журналисты как таковых политических проблем, которые могли бы быть обнажены при разговоре о сокращении представленности русскоязычных СМИ в принимающей стране, не видят. Они полагают, что любое греческое правительство исключительно лояльно как к своим, так и к иностранным СМИ. Проблемы, прежде всего, связаны с финансовой стороной полиграфического бизнеса. По всей видимости, здесь мы можем говорить об общей тенденции, связанной с существованием СМИ за рубежом (см., например, Соловьева 2017, Соломонова 2013).

Во-вторых, журналисты признают, что еженедельные издания, выходящие один раз в неделю («Афинский вестник») или два раза в

² Отметим, что в ряде балканских странах, например, в Северной Македонии, Албании, печатных изданий нет вовсе в силу незначительной представленности русскоязычной диаспоры в странах.

месяц («Мир и Омония») уже не могут служить информационными источниками, отвечающими требованиям оперативности и мобильности. Электронные СМИ несравненно более мобильны и удобны, поэтому большинство газет располагаются и на электронных платформах (www.mio.com.gr и www.rua.gr). Основным читателем печатной продукции оказывается русскоязычное население старшего поколения, новое же поколение все больше отдаляется от бумажного носителя. В связи с этим встает проблема, о которой мы говорили выше, – проблема коммодификации языка, его превращения в инструмент торговли. Газеты всё чаще становятся площадкой для рекламы. И, безусловно, об информативной или об инкультурирующей функции СМИ (Севач 2011) в таком случае речь не идет, журналы становятся низкокачественными по содержанию, но красочными брошюрами, ориентированными на российских туристов.

В-третьих, все большую популярность получают социальные сети как источники, каналы информации. Фактически они выполняют все те функции, которые выполняют СМИ в обществе, начиная с информирующей, заканчивая эстетической. Примечательно, что и у «Афинского вестника», и у «Мира и Омонии» есть свои паблики в социальных сетях. Нами была сделана выборка сообществ в социальных сетях «Фейсбук» и «В контакте» для того, чтобы посмотреть, насколько представлены группы, объединенные ключевыми для поиска словами «Русские в Греции». По этому запросу насчитывается около 30 групп. В этой выборке мы выделили следующие наиболее представленные количественно тематические группы:

- а) группы образовательных центров, школ («Русская школа «Лира»», «Русская школа в Каллифее», «Греция на русском языке»);
- б) информирующие группы «Путеводитель по Греции», «Афины, время местное»);
- в) группы с объявлениями («Доска объявлений для жителей Греции», «Квартиры на Кипре», «Фотосессия на Кипре», «Недвижимость в Греции») и т.д.

Безусловно, в современных условиях локдауна единство в медиапространстве оказывается значимым. Люди выбирают наиболее доступные средства, способы, каналы коммуникации. Но

в связи с этим возникает ряд проблемных, с нашей точки зрения, вопросов, основным из которых является следующий: должна ли медиакommunikация контролироваться, регулироваться на уровне языковой политики? Если да, то каким образом, какими инструментами и что именно должно подлежать контролю.

Безусловно, русскоязычные СМИ представляют небольшой процент в общем количестве медийных инструментов Греции. Но тем показательнее, с нашей точки зрения, происходящие в них изменения.

Литература

1. Индекс положения русского языка в мире: индекс глобальной конкурентоспособности (ГК-Индекс), индекс устойчивости в странах постсоветского пространства (УС-Индекс) / под ред. М. А. Осадчего. – М.: Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина, 2020. – 34 с.
2. Концепция государственной поддержки и продвижения русского языка за рубежом // <http://www.kremlin.ru/acts/news/50644>
3. Мут, С. Русский язык сквозь призму коммодификации // Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. Лингвистика. – №3 (21). 2017. – С. 463-491.
4. Севач, А.В. СМИ как фактор инкультурации русскоязычного населения в Греции: автореф. на соискание уч.ст. кандидата культурологии. – М., 2011. – 24 с.
5. Соловьева, Е.А. Проблемы и перспективы использования российских русскоязычных СМИ за рубежом в качестве инструмента внешней информационной политики РФ // Университетские чтения – 2017: Материалы научно-методических чтений ПГУ. – Пятигорск, 2017. – С. 230-234.
6. Соломонова, А.А. Русскоязычная пресса за рубежом // Русский язык за рубежом. – 2013. – №1 (236). – С. 93-99.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.161.1(062)

821.161.1(062)

РУСКИ јазик литература и култура: минато, сегашност, иднина 2 :
Зборник на трудови од I I Меѓународна конференција „Руски јазик литература и
култура: минато, сегашност, иднина“ (одржана на 29,30 септември - 1 октомври
2019 г. во Скопје) / [уредник Никола Јанкуловски]. - Скопје : Универзитет „Св.
Кирил и Методиј“, Руски центар, 2020. - [146] стр. ; 23 см

Библиографија кон трудовите

ISBN 978-9989-43-448-8

а) Руски јазик -- Собири б) Руска книжевност -- Собири

COBISS.MK-ID 52746245
